

La llengua i el sentiment de pertinença dels habitants de Catalunya a principis del segle XXI

The language and national identity of the population of Catalonia at the start of the 21st century

Maria Candela RIBERA RUIZ
Universitat Oberta de Catalunya

Data de recepció: 14 de març de 2016

Data d'acceptació: 10 de juny de 2016

RESUM

Aquest treball pretén analitzar, d'una banda, l'evolució de la població de Catalunya en relació amb la llengua habitual i la llengua d'identificació¹ en els últims anys i, de l'altra, relacionar aquests conceptes amb el lloc de naixement i el sentiment de pertinença. Per realitzar aquest treball hem utilitzat les dades estadístiques publicades recentment, tant de les enquestes d'usos lingüístics (2003-2013) com les de l'*Òmnibus de la Generalitat de Catalunya* (2011-2015).

Els resultats mostren que hi ha una relació directa entre la llengua considerada seva i el sentiment de pertinença, com calia esperar en el context català. Així, la llengua és un dels factors clau més importants d'identificació nacional, especialment en el sector de la població que es considera exclusivament català i en el que es considera exclusivament espanyol. Tanmateix, també hi ha un percentatge petit, però significatiu, de persones que s'autocategoritzen com a catalanes encara que tinguin el castellà com a llengua d'identificació. Igualment la tendència mostra que el sector de població que es considera més catalana que espanyola opta per identificar-se exclusivament amb el català i no amb les dues llengües.

PARAULES CLAU: llengua considerada seva, sentiment de pertinença, Catalunya, llengua catalana, identificació, autocategorització.

ABSTRACT

This study analyses, first of all, the evolution of Catalonia's population in relation to its habitual language and to the language or languages with which it identifies the most in recent years. Secondly, it also seeks to identify the relation of these concepts to place of birth and national identity. The information sources are the *Survey on Language Uses of the Population* (2003-2013) and the *Government of Catalonia Omnibus Survey* (2011-2015).

The main results show that there is a direct relationship between the language with which Catalans most identify and their national identity, as could be expected in the context of Cat-

---

CORRESPONDÈNCIA: Maria Candela Ribera Ruiz. A/e: mcandela.ribera@gmail.com.

1. En el present treball s'empren com a sinònims els termes de *llengua d'identificació* i el de *llengua considerada seva*. És la variable que s'obté de la pregunta «Quina és la seva llengua?», que apareix tant a les enquestes d'usos lingüístics com a les de l'*Òmnibus de la Generalitat de Catalunya*.

alonia. Moreover, the results underscore the importance of language in identity building, especially in citizens who identify themselves as Catalan or Spanish alone.

However, some citizens of Catalonia who identify themselves as Catalan alone have Spanish as their language of identity. Furthermore, the trend shows that the sector of population which identifies itself as more Catalan than Spanish, identifies itself with the Catalan language and not with both languages.

KEYWORDS: language of identity, national identity, Catalonia, Catalan language, identity, self-categorization.

1. INTRODUCCIÓ

El concepte d'identitat és un terme complex que ha estat analitzat en diverses disciplines² des de fa molts anys i que ha estat font de múltiples controvèrsies. Aquest estudi se centra concretament en l'àmbit de la sociolingüística i pretén analitzar si existeix una relació clara entre llengua i identitat (o autocategorització nacional) en els habitants de Catalunya.

Catalunya és una comunitat lingüística bàsicament bilingüe, on conviuen sobretot dues llengües, el català i el castellà. A més, les diverses onades de migració, base del creixement demogràfic català, han provocat que la majoria de la població resident a Catalunya tingui els orígens familiars fora d'aquesta comunitat i, per tant, tingui com a llengua inicial altres llengües que no són el català, majoritàriament el castellà, però amb la recent immigració provinent d'altres països, també altres llengües com l'àrab, el romanès, el xinès, etc. En aquest sentit Fishmann (1965) afirma que «hom no pot definir una comunitat lingüística en funció d'una llengua única sinó en funció del nombre de llengües parlades, conegudes i, a més, únicament si es té en compte la variació intra i extralingüístiques». La complexitat del concepte de comunitat lingüística es pot comprovar en la definició de Dwight Bolinger (1975), quan diu: «no existeixen límits a les formes en què els éssers humans s'associen per a l'autoidentificació i, per consegüent, tampoc existeixen límits al nombre i varietat de comunitats lingüístiques que poden donar-se en la societat». En aquest cas, les llengües en contacte tenen un poder relatiu o una vitalitat etnolingüística relativa i poden funcionar com a categories socials, tant per a la formació de grups de pertinença social com per al naixement d'una identitat social o grupal, l'anomenada *identitat etnolingüística* (Giles, 1977). La identitat etnolingüística s'ha estudiat i s'explica en la teoria de la identitat etnolingüística (Giles i Johnson, 1987; Viladot, 2008), segons la qual la identitat es defineix en termes del sentiment de pertinença de l'individu a un grup etnolingüístic, conjuntament amb la valoració i la significació emocional que s'associa a aquesta pertinença. Aquesta teoria de la identitat etnolingüística que adopten Giles i Johnson (1981) prové de la teoria de la identitat social de Tajfel (Tajfel i Turner, 1989;

2. Des de la filosofia, la psicologia i les ciències socials.

Tajfel, 1984), segons la qual les persones es defineixen utilitzant estratègies cognitives basades en el procés de categorització, i és la pertinença a una determinada categoria la que defineix la identitat social, com a producte de la comparació amb altres grups. En aquests estudis, a més, s'ha demostrat que, en contextos multilingües, la llengua és un factor clau en la categorització social. En el terreny de la psicologia, la identitat nacional es concep com aquella identitat social que les persones adquireixen i desenvolupen al llarg de la seva vida, la qual suposa una vinculació emocional amb el grup, que requereix el seu coneixement per tal de desenvolupar aquesta identitat nacional (Barrett, Lyons i Valle, 2004).

Diversos estudis de la sociolingüística catalana se centren en els motius i factors que fan que els habitants de Catalunya triïn una de les dues llengües, el català o el castellà. Aquest treball, però, pretén analitzar si la identificació nacional o el sentiment de pertinença està lligat amb la llengua triada com a seva. Per això, analitzarem diferents dades estadístiques publicades en els últims anys, per una banda sobre l'evolució de les llengües inicial, habitual i considerada seva de la població de Catalunya, i per una altra, sobre el concepte de sentiment de pertinença, que ha estat una de les qüestions introduïdes des de l'any 2011 al qüestionari *Òmnibus de la Generalitat de Catalunya*. Totes aquestes variables també les hem volgut analitzar en relació amb el lloc de naixement dels habitants de Catalunya per comprovar si hi existeix una relació. A més, tractarem d'esbrinar si existeixen identitats diferents en la societat catalana i la seva possible relació amb la llengua d'identificació. Aquesta és la raó per la qual analitzem un seguit d'enquestes de la població catalana en relació amb la llengua i el sentiment de pertinença.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Recentment s'ha publicat l'*Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau*,³ en la qual no tan sols es fa la descripció de la situació actual, sinó que també s'analitza l'evolució dels usos lingüístics d'aquests deu anys (2003-2013) i s'aprofundeix en els factors que explicarien la situació i l'evolució sociolingüístiques a Catalunya. Entre les dades que ens interessin per al nostre estudi ens centrarem en l'augment de la població estrangera; en les variables de llengua inicial, habitual i d'identificació, i en la relació entre la llengua i el lloc de naixement.

En primer lloc, es destaca l'augment de població en aquesta dècada sobretot a causa de la immigració estrangera; així, la població de Catalunya ha crescut de 6,3 a 7,5 milions d'habitants. Aquest creixement ha esdevingut negatiu al principi de la segona dècada. En relació amb la distribució de la població segons el lloc de naixement, la major part de la població és nascuda a Catalunya (63,7%), mentre que el 18,8% ha nascut a la resta de l'Estat espanyol i el 17,5% a l'estranger.

---

3. DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2015), *Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2013: Resum dels factors clau*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

Una altra variable que s'ha analitzat en aquesta publicació és la distribució de la població segons la seva llengua inicial, habitual i d'identificació, variables que també analitzarem en el nostre estudi. Així l'any 2013 la majoria de la població té com a llengua inicial el castellà (55,1 %), en segon lloc es troba la llengua catalana (31 %), els parlants *al·loglots* (que tenen llengües diferents del català i el castellà) representen el 10,4 %, i els bilingües tan sols un 2,4 % de la població. En els últims anys s'ha observat una davallada en la població que tenia el català com a llengua inicial, especialment durant el període 2003-2008, que va passar del 36,2 % l'any 2003 al 31,6 % l'any 2008.

Tot i així, es detecta un augment de la representació del català com a llengua d'identificació respecte a la llengua inicial, encara que el castellà segueix sent majoritari. Així, l'any 2013, el 47,5 % de la població s'identifica amb la llengua castellana, el 36,4 % amb la llengua catalana, el 8,4 % amb altres llengües i el 7 % s'identifica amb les dues llengües, el català i el castellà. Malgrat això, el català com a llengua d'identificació mostra una davallada durant aquesta dècada de 8 punts percentuals: passa del 44,3 % l'any 2003 al 36,4 % l'any 2013.

En relació amb els resultats de les enquestes de l'*Òmnibus*, recentment s'ha publicat un breu estudi interessant: «Llengua i sobiranisme: Una anàlisi sociolingüística sobre les dades del CEO (Centre d'Estudis d'Opinió)» (Fabà i Torres, 2015). En aquesta anàlisi han comprovat com l'opció per la independència augmenta considerablement en els últims anys, que passa de ser la tercera opció el juny de 2011 (amb un 25,3 % de la població) a ser la primera opció a partir de l'octubre de 2012. Les dades més recents analitzades, de l'abril de 2014, indiquen que el 44,7 % de la població està a favor de la independència, percentatge que ha patit un cert retrocés respecte als mesos anteriors. Els autors, a més, analitzen el comportament diferenciat segons la llengua dels enquestats; així, entre la població que considera que la seva llengua és el català, l'opció per la independència és àmpliament majoritària, amb un 70,7 % del total, i, en canvi, aquesta opció representa el 26,4 % dels que s'identifiquen amb les dues llengües per igual, o només el 13,8 % dels que s'identifiquen amb el castellà. És a dir, que segons aquest estudi existeix una relació entre la llengua considerada seva i el comportament respecte a la independència de Catalunya.

Anteriorment, l'any 2009, es publicà un estudi, «Llengua i reivindicacions nacionals a Catalunya: Evolució de les habilitats, dels usos i de la transmissió lingüística (1997-2008)» (Querol i Strubell, 2009), en el qual es comparava l'enquesta sobre qüestions sociolingüístiques realitzada per la Universitat Oberta de Catalunya aquell mateix any i identitat nacional, i una de feta prèviament per la Generalitat de Catalunya l'any 1997.

3. OBJECTE DE RECERCA, DEFINICIÓ DE L'ÀMBIT D'ESTUDI I HIPÒTESI

El present treball, «La llengua i el sentiment de pertinença dels habitants de Catalunya. Principis del segle XXI», té com a objectiu principal conèixer la relació entre llengua i sentiment de pertinença dels habitants de Catalunya.

Tal com hem avançat, el nostre treball es basa en dades estadístiques, per una banda de les enquestes d'usos lingüístics dels últims anys (ens centrarem en les enquestes realitzades els anys 2003, 2008 i 2013, i concretament, en les preguntes relacionades amb l'ús de la llengua;⁴ d'aquestes dades, volem comprovar, d'una banda, si hi hagut una evolució destacable en aquests anys, i, d'una altra, en les dades obtingudes amb l'*Òmnibus de la Generalitat de Catalunya* dels últims anys, en què es recullen preguntes interessants per al nostre treball, concretament relacionades amb el sentiment de pertinença.⁵

Així, en el present treball hem volgut, en primer lloc, analitzar l'evolució de les diferents variables (*llengua inicial*, *llengua habitual* i *llengua considerada seva*) en els últims anys, i a més, comprovar la relació entre aquests paràmetres i el lloc de naixement. En segon lloc, ens ha interessat analitzar igualment *l'evolució de la identificació o sentiment de pertinença* dels habitants de Catalunya; aquestes variables, a més, les hem encreuat amb les del grup anterior (*llengua inicial*, *llengua habitual* i *llengua considerada seva*) i amb el *lloc de naixement*, i hem volgut esbrinar les relacions que hi ha entre elles. Finalment, hem seleccionat aquells resultats que considerarem més rellevants, per comprovar si hi ha una relació entre *el sentiment de pertinença i la llengua considerada seva*, i també amb *el lloc de naixement*, i a més, també hem volgut esbrinar l'evolució al llarg del temps d'aquestes variables.

La valoració i la reflexió sobre l'estat de la qüestió i d'aquestes variables que acabem d'esmentar ens duen a definir la nostra hipòtesi, la qual parteix de la premissa que la llengua i el sentiment de pertinença van lligats. És a dir, la llengua seria clau per reforçar o mantenir el sentiment de pertinença, especialment en el context català, on la inexistència d'un estat propi provoca que la llengua sigui un element important de pertinença a un grup. Així, pensem que aquest és el principal motiu que duu una persona a canviar de llengua inicial a llengua d'identificació en aquelles persones que no tenen el català com a llengua materna.

4. MÈTODES

Des del punt de vista metodològic, i per tal de comprovar la nostra hipòtesi, les dades a partir de les quals s'ha elaborat aquest estudi provenen de les dades estadístiques següents: les enquestes d'usos lingüístics (2003, 2008 i 2013) i, concretament, de les

---

4. «Pot indicar-me quina és la seva llengua? Ens referim a la llengua que vostè considera com a pròpia.» «Recorda quina llengua va parlar primer vostè, a casa, quan era petit?» «Pot indicar-me quina és la seva llengua habitual? Ens referim a la llengua que parla més sovint.»

5. «Amb quina de les següents frases se sent més identificat/ada? Em sento: 1. Només espanyol/a, 2. Més espanyol/a que català/ana, 3. Tan espanyol/a com català/ana, 4. Més català/ana que espanyol/a, 5. Només català/ana, 6. No ho sap, no contesta.» «Pot indicar-me quina és la seva llengua? Ens referim a quina és la llengua que vostè considera com a pròpia.» «Recorda quina llengua va parlar primer vostè, a casa, quan era petit?» «Pot indicar-me quina és la seva llengua habitual? Ens referim a la llengua que parla més sovint.»

preguntes relacionades amb l'ús de la llengua, i per una altra banda, les dades obtingudes de l'*Òmnibus de la Generalitat de Catalunya* dels últims anys, concretament relacionades amb el sentiment de pertinença i l'ús de la llengua. El mètode quantitatiu permet un estudi més exhaustiu de les diferents variables en l'àmbit de tot Catalunya.

Les enquestes d'usos lingüístics incorporen dins del bloc de «Llengües i coneixements» una sèrie de preguntes relacionades amb la llengua, tant inicial, com habitual, com la llengua considerada com a pròpia. Les preguntes que hem seleccionat per al present treball són les següents, amb les possibles respostes que els enquestats podien escollir:

P1. *Pot indicar-me quina és la seva llengua? Aclariment: Ens referim a la llengua que vostè considera com a pròpia.*

Català	1
Castellà	2
Aranès	4
DESPLEGABLE 20 LENGÜES	
Altra llengua (especifiqueu) _____	Resposta oberta
Català i castellà igual _____	3
Altres combinacions de llengües (especifiqueu-les) _____	Resposta oberta
NS/NC	99

P6. *Recorda quina llengua va parlar primer vostè, a casa, quan era petit?*

Català	1
Castellà	2
Aranès	4
DESPLEGABLE 20 LENGÜES	
Altra llengua (especifiqueu) _____	Resposta oberta
Català i castellà igual _____	3
Altres combinacions de llengües (especifiqueu-les) _____	Resposta oberta
NS/NC	99

P7. *Quina és la seva llengua habitual? Aclariment: Ens referim a la llengua que parla més sovint.*

Català	1
Castellà	2
Aranès	4
DESPLEGABLE 20 LENGÜES	
Altra llengua (especifiqueu) _____	Resposta oberta
Català i castellà igual _____	3
Altres combinacions de llengües (especifiqueu-les) _____	Resposta oberta
NS/NC	99

A la tercera onada del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió de l'any 2011, dins de l'apartat «Dades sociodemogràfiques» es van incorporar tres preguntes que fan referència explícita a l'ús de la llengua (llengua inicial, llengua ha-

bitual i llengua considerada seva) que podem comparar amb les dades obtingudes en les enquestes d'usos lingüístics i, a més, es va afegir una pregunta relacionada amb el sentiment de pertinença. En el present treball hem tingut en compte les següents enquestes d'*Òmnibus de la Generalitat de Catalunya* (3a onada 2011, 2a onada 2013, 3a onada 2014, 2a onada 2015). Les preguntes seleccionades per al present treball són les següents:

C4. *Amb quina de les següents frases se sent més identificat/ada? Em sento...*

Llegir opcions de resposta. NOMÉS UNA RESPOSTA

1. Només espanyol/a
2. Més espanyol/a que català/ana
3. Tan espanyol/a com català/ana
4. Més català/ana que espanyol/a
5. Només català/ana
98. No ho sap
99. No contesta

C5a. *Pot indicar-me quina és la seva llengua? Ens referim a quina és la llengua que vostè considera com a pròpia.*

Llegir opcions de resposta. NOMÉS UNA RESPOSTA

1. Català (valencià / balear)
2. Castellà
3. Totes dues igual: català (valencià / balear) i castellà
4. Aranès
80. Altres llengües o altres combinacions
98. No ho sap
99. No contesta

C5b. *Recorda quina llengua va parlar primer vostè, a casa, quan era petit?*

Llegir opcions de resposta. NOMÉS UNA RESPOSTA

1. Català (valencià / balear)
2. Castellà
3. Totes dues igual: català (valencià / balear) i castellà
4. Aranès
80. Altres llengües o altres combinacions
98. No ho sap
99. No contesta

P25. *Amb quina de les següents frases se sent més identificat/ada? Em sento...*

Llegir categories

1. Només espanyol/a
2. Més espanyol/a que català/ana
3. Tan espanyol/a com català/ana
4. Més català/ana que espanyol/a
5. Només català/ana
98. No ho sap
99. No contesta

D'aquestes dades estadístiques hem tingut en compte, doncs, l'evolució del percentatge de la població en relació amb la llengua inicial, habitual i d'identificació, el sentiment de pertinença i la relació d'aquestes variables amb el lloc de naixement i també la relació del sentiment de pertinença amb les llengües inicial, habitual i d'identificació.

En segon lloc, respecte a la metodologia, hem encreuat aquestes dades per esbrinar si hi ha alguna relació entre les diferents variables. En la taula 1 es mostra l'encreuament de dades que s'han analitzat:

TAULA 1
Encreuament de dades estadístiques analitzades

	<i>Evolució 2003-2015</i>	<i>Lloc de naixement</i>	<i>Sentiment de pertinença</i>
Llengua inicial	×	×	×
Llengua habitual	×	×	×
Llengua d'identificació	×	×	×
Sentiment de pertinença	×	×	

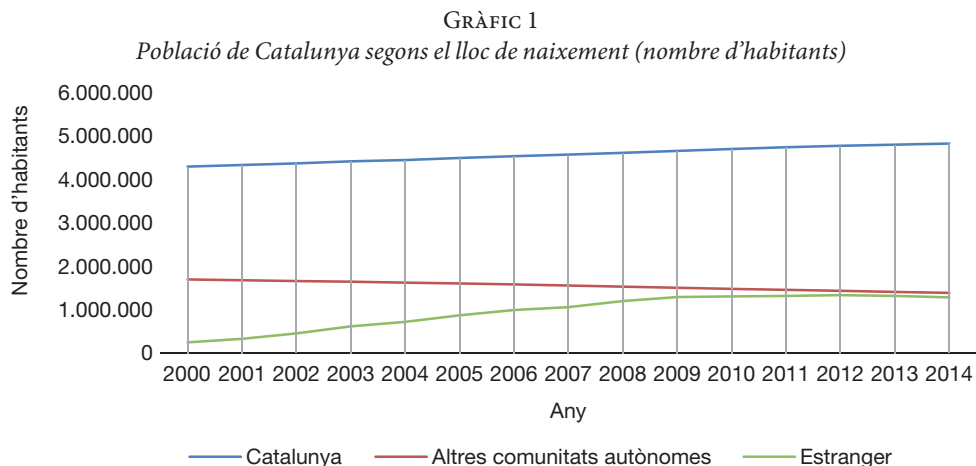
5. ANÀLISI DE LES DADES

En el decurs d'aquest treball, en primer lloc, hem fet una valoració de l'evolució de la població a principis del segle XXI, posteriorment hem encreuat les preguntes relacionades amb la llengua (inicial, habitual i considerada seva) entre elles i amb el sentiment de pertinença, i també hem valorat la seva evolució en els últims anys. De tots aquests encreuaments, en aquest apartat hem recollit i comentat aquelles dades que hem cregut més rellevants o significatives.

A més, les dades estadístiques relacionades amb les llengües (inicial, habitual i considerada seva) de l'*Enquesta d'usos lingüístics* i les de l'enquesta de l'*Òmnibus de la Generalitat de Catalunya* per al mateix any 2013 presenten certes diferències. Aquestes diferències es poden explicar pel tipus de mostra. Així en l'*Enquesta d'usos lingüístics* la mostra teòrica inicial consta de 7.500 persones, població major de quinze anys, amb un error de l'1,36 % i un interval de confiança del 95,5 %. En canvi en l'enquesta de l'*Òmnibus* és menor el nombre d'enquestats, 2.500 persones, població major de divuit anys amb nacionalitat espanyola i amb un error del 3,09 %. Malgrat aquesta diferència en l'edat dels enquestats, hem elaborat la nostra anàlisi perquè no hi ha altres dades disponibles.

5.1. Població de Catalunya segons el lloc de naixement (2002-2014)

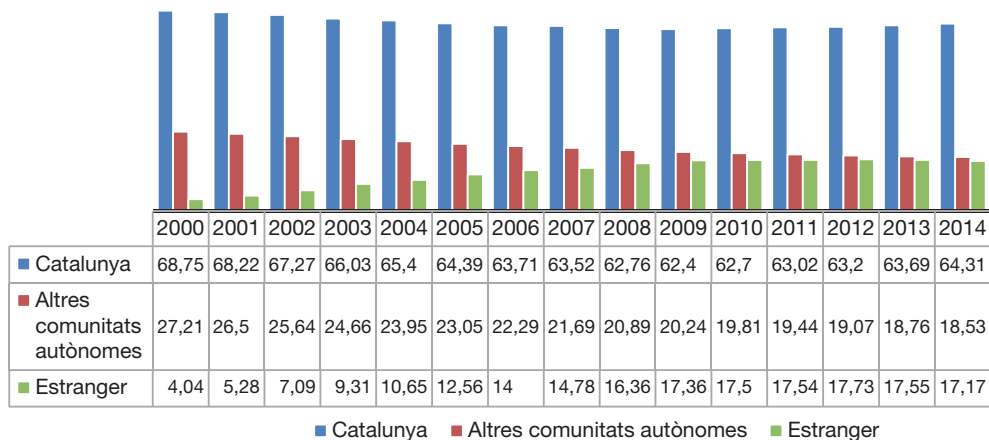
FONT: Padró d'habitants.

TAULA 2
Població de Catalunya segons el lloc de naixement (nombre d'habitants)

Any	Lloc de naixement			Total
	Catalunya	Altres comunitats autònomes	Estranger	
	<i>Nombre d'habitants</i>			
2000	4.305.142	1.703.807	253.050	6.261.999
2001	4.339.816	1.685.687	335.862	6.361.365
2002	4.376.979	1.668.210	461.251	6.506.440
2003	4.426.656	1.653.543	623.947	6.704.146
2004	4.455.928	1.632.007	725.384	6.813.319
2005	4.503.938	1.612.378	878.890	6.995.206
2006	4.545.736	1.590.240	998.721	7.134.697
2007	4.580.137	1.564.301	1.066.070	7.210.508
2008	4.621.331	1.538.036	1.204.711	7.364.078
2009	4.664.675	1.512.755	1.297.990	7.475.420
2010	4.709.911	1.488.103	1.314.367	7.512.381
2011	4.751.310	1.465.633	1.322.675	7.539.618
2012	4.785.157	1.443.480	1.342.271	7.570.908
2013	4.810.810	1.417.177	1.325.663	7.553.650
2014	4.835.032	1.393.243	1.290.628	7.518.903

FONT: Padró d'habitants.

GRÀFIC 2
 Percentatge de població de Catalunya segons el lloc de naixement (2002-2014)

FONT: *Enquesta d'usos lingüístics de la població.*

D'acord amb les dades del padró d'habitants (vegeu la taula 2), el nombre d'habitants de Catalunya nascuts al Principat es manté més o menys estable des de l'any 2000 fins a l'any 2014, entre 4.300.000 i 4.835.000 habitants, xifres que representen el 63 % - 68 % de la població (vegeu el gràfic 2). La població nascuda en altres comunitats autònomes pateix una petita davallada durant aquest període: dels 1.700.000 habitants l'any 2000 es passa a 1.393.000 habitants l'any 2014, que corresponen al 27 % i 18,5 %, respectivament, i que representen 9 punts menys en aquests catorze anys.

En canvi, l'evolució que experimenta la població estrangera a Catalunya és molt significativa: si l'any 2000 eren 253.000 habitants, l'any 2014 es multiplica per cinc aquesta xifra: 1.290.000 habitants. Si l'any 2000 la població estrangera representava el 4 % de la població catalana, l'any 2014 suposava el 17 %, només lleugerament inferior a la població catalana nascuda en altres comunitats autònomes, que era del 18,5 %.

Aquestes dades són prou rellevants per tenir-les presents en aquest treball, per això una de les nostres anàlisis té en compte el lloc de naixement i la llengua dels habitants de Catalunya, en la línia de tots els estudis demolingüístics precedents.

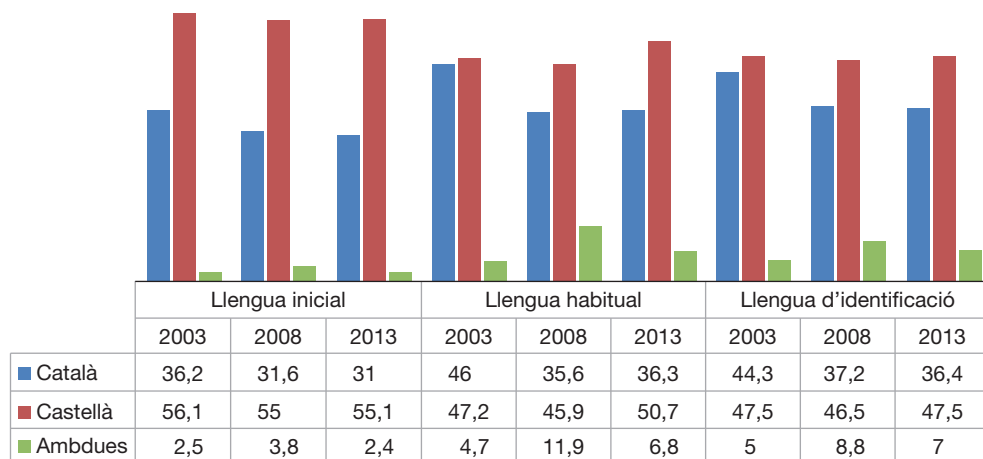
5.2. Llengua inicial, llengua habitual i llengua considerada seva

5.2.1. Evolució en el període 2003-2013

Tal com comentàvem en l'apartat «Estat de la qüestió», la publicació de l'*Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2013. Resum dels factors clau* (Direcció General de Política Lingüística, 2015) avaluava l'evolució de la llengua inicial, habitual i d'identificació en els últims anys (període 2003-2013). Com podem veure en el grà-

GRÀFIC 3

Percentatge de població segons la llengua inicial, habitual i d'identificació (anys 2003, 2008, 2013)

FONT: *Enquesta d'usos lingüístics de la població.*

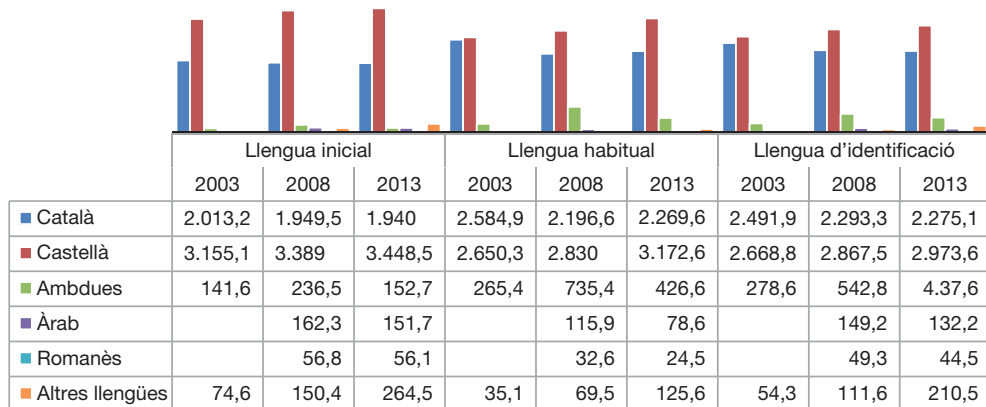
fic 3, la majoria de la població té com a llengua inicial el castellà (55 % - 56 %), i aquest percentatge es manté estable durant aquest període. En segon lloc es troba la llengua catalana com a llengua inicial de la població, però aquest percentatge pateix una forta davallada, i passa del 36,2 % l'any 2003 al 31 % l'any 2013.

Respecte a la llengua inicial, es detecta un augment de la representació del català com a llengua d'identificació, tot i que el castellà també continua sent majoritari. L'any 2003 del 36,2 % de la població que tenia el català com a llengua inicial es passa al 44,3 % que el té com a llengua d'identificació, més de 8 punts percentuals. Però aquest augment no segueix a l'alça i només el 36,4 % de la població de l'any 2013 se sent identificada amb la llengua catalana, tan sols 5 punts per sobre del percentatge de la població que la tenia com a llengua inicial.

Tot i que el percentatge de població que se sent identificada amb la llengua catalana és menor que el de la població que se sent identificada amb la llengua castellana, si comparem aquest percentatge respecte a la llengua inicial, podem comprovar que la llengua catalana augmenta 5 punts percentuals com a llengua d'identificació i, en canvi, la llengua castellana perd 7 punts en les dades de l'any 2013.

El gràfic 4 correspon al nombre d'habitants en milers, segons la seva llengua inicial, habitual i d'identificació i la seva evolució durant aquests anys. S'han tingut en compte les llengües amb més representació, com l'àrab i el romanès. Si comparem les dades, veiem que el nombre d'habitants que tenia com a llengua inicial l'àrab, el romanès o altres llengües disminueix de manera considerable en relació amb la llengua habitual, però aquesta disminució no és tan important en relació amb la llengua d'identificació. És a dir, una bona part de la població d'origen estranger manté la seva llengua inicial com a llengua d'identificació.

GRÀFIC 4
 Nombre de persones (en milers) segons llengua inicial, habitual i d'identificació
 (anys 2003, 2008, 2013)

FONT: *Enquesta d'usos lingüístics de la població.*

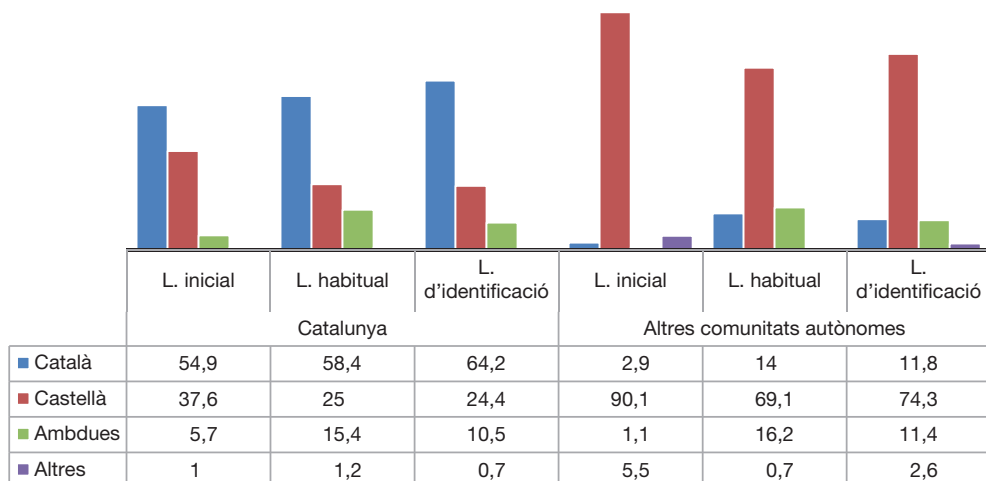
5.2.2. Llengua inicial, habitual i d'identificació segons el lloc de naixement

El gràfic 5 correspon a les últimes dades publicades (2015). Hi podem veure l'evolució de la població segons la llengua inicial, habitual i d'identificació i el seu lloc de naixement. En aquest apartat no s'han tingut en compte els nats fora de l'Estat espanyol perquè les dades estadístiques publicades referents a la població estrangera són tan petites que possiblement les diferències no són prou significatives.

Com era de preveure, més de la meitat de la població nascuda a Catalunya té com a llengua inicial el català i el castellà és la llengua predominant en la població nascuda en la resta de l'Estat espanyol, amb un 90,1%. Així, més de la meitat de la població nascuda a Catalunya té com a llengua inicial el català (54,9%) i el 37,6% té el castellà. Així, el català augmenta com a llengua habitual i d'identificació en les persones nascudes a Catalunya: si el 54,9% de la població té el català com a llengua inicial, el 64,2% el té com a llengua considerada seva, és a dir, quasi 10 punts percentuals més. En canvi, el castellà disminueix: passa del 37,6% de la població que el té com a llengua inicial al 24,4% que el té com a llengua considerada seva, 13 punts per sota.

Entre la població nascuda en altres comunitats autònomes, la gran majoria té el castellà com a llengua inicial (90,1%); en canvi, aquesta proporció disminueix 21 punts percentuals si considerem la llengua habitual, i quasi 16 punts respecte a la llengua d'identificació. Així, doncs, es produeix un augment significatiu de les persones que consideren el català com a llengua d'identificació i no el tenien com a llengua inicial.

GRÀFIC 5
 Percentatge de població segons la llengua inicial, habitual i d'identificació,
 en relació amb el lloc de naixement (2015)

FONT: *Òmnibus*.

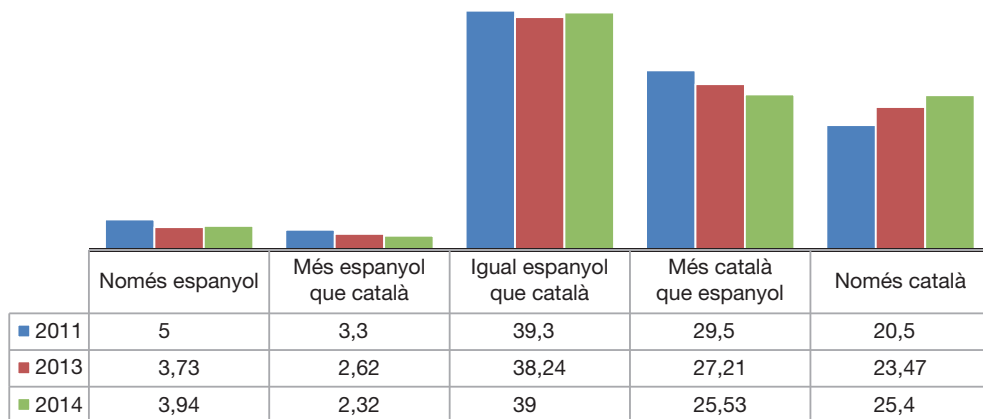
5.3. Sentiment de pertinença

5.3.1. Evolució en el període 2011-2014

Pel que fa al sentiment de pertinença, el gràfic 6 és prou significatiu. Hi podem comprovar que la major part de la població, el 89 %, es decanta cap a una d'aquestes tres situacions (igual espanyol que català, més català que espanyol o només català) i que aquest percentatge total es manté estable durant aquest trienni del 2011 al 2014. A més, podem veure que la meitat de la població de Catalunya es considera només catalana o més catalana que espanyola, i que el grup més nombrós és aquell que es considera igual espanyol que català, que representa el 39 % de la població, percentatge que també es manté sense variacions.

Segons l'evolució en tres anys, ha augmentat gairebé en 5 punts el percentatge de la població que es considera només catalana, tot i que es manté estable el 50 % que comentàvem abans. És a dir, sembla que una part de la població que abans es considerava més catalana que espanyola passa a considerar-se només catalana. Si analitzem les altres dades, podem comprovar que el percentatge de la població que es considera només espanyola es manté sense variacions significatives (4 % - 5 %), el mateix succeeix amb els qui se senten més espanyols que catalans (2 % - 3 %), i igual espanyols que catalans (38 % - 39 %).

GRÀFIC 6
 Percentatge de població segons el sentiment de pertinença (2011-2014)

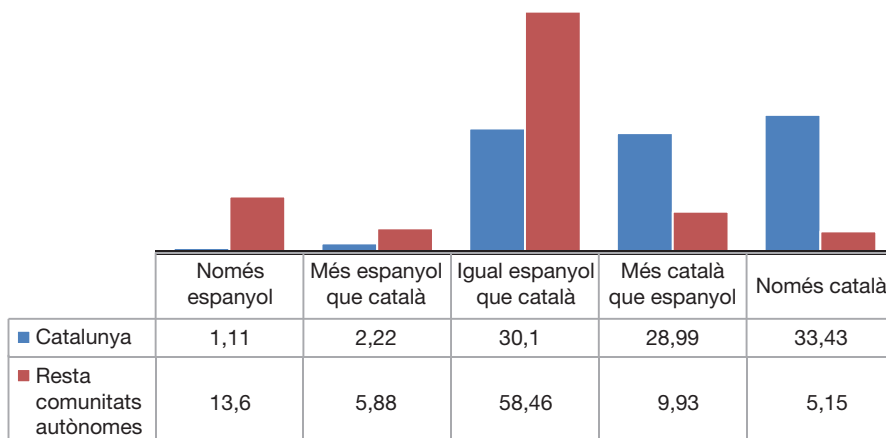

FONT: Òmnibus.

5.3.2. Sentiment de pertinença segons el lloc de naixement

El gràfic 7 ens mostra resultats interessants si comparem el sentiment de pertinença i el lloc de naixement. Així, entre la població nascuda a Catalunya, la majoria es divideix en aquestes tres situacions (més català que espanyol, només català o igual català que espanyol), al voltant del 30 % les tres. En canvi, la majoria dels nascuts a la resta de l'Estat espanyol s'identifiquen com a catalans i espanyols (58 %).

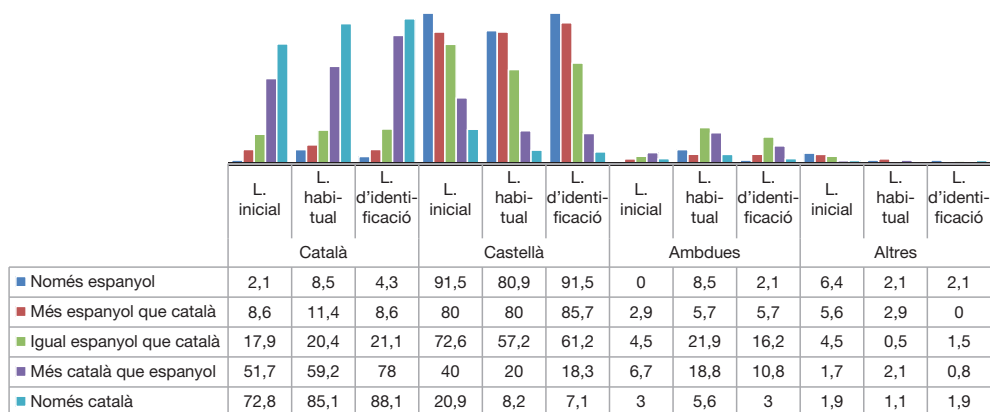
GRÀFIC 7
 Percentatge de població segons el sentiment de pertinença i lloc de naixement (2015)

FONT: Òmnibus.

5.3.3. Sentiment de pertinença i llengua inicial, habitual i llengua considerada seva

GRÀFIC 8
 Percentatge de població segons el sentiment de pertinença i llengua inicial, habitual i considerada seva (2015)

FONT: *Òmnibus*.

En el gràfic 8 podem veure l'evolució del percentatge de població segons la seva llengua inicial, habitual i considerada seva en relació amb el sentiment de pertinença. Entre la població que es considera només catalana, augmenten en 15 punts percentuals els que s'identifiquen amb el català respecte als que el tenien com a llengua inicial, i en 3 punts respecte a la llengua habitual. El percentatge que augmenta més considerablement en relació amb la llengua catalana és la població que se sent més catalana que espanyola, en què es produeix un augment de 26,3 punts respecte a la que la tenia com a llengua inicial, i de 18,8 punts respecte a la que la tenia com a llengua habitual.

En relació amb la llengua castellana, trobem les variacions més importants en els sectors de població que se senten més catalans que espanyols o només catalans, en què el percentatge de població que s'identifica amb la llengua castellana es redueix a la meitat o a més de la meitat; en canvi, els percentatges amb la llengua habitual són bastant semblants. També es redueix 11 punts la identificació amb la llengua castellana en la població que se sent tant espanyola com catalana.

Així, podem comprovar que hi ha una relació directa entre llengua d'identificació i sentiment de pertinença en la major part de la població, encara que hi ha certa població que se sent només catalana que s'identifica amb el castellà (7,1 %) o bé que se sent només espanyola i s'identifica amb el català (4,3 %). Si mirem l'evolució entre llengua inicial, habitual i considerada seva, sembla que el català guanya més posicions que el castellà, és a dir, sembla que les persones que se senten catalanes o més catalanes que espanyoles són més conscients de l'ús i de la identificació amb la llengua catalana com a símbol de pertinença.

6. RESULTATS

En relació amb la llengua inicial, el castellà ho és de més de la meitat de la població i aquest percentatge es manté estable o augmenta lleugerament al llarg del període que hem estudiat (2003-2015). En canvi, una mica més d'un terç de la població té la llengua catalana com a llengua inicial, i aquest percentatge disminueix durant aquesta dotzena d'anys, que passa del 36 % al 31 %.

En relació amb la llengua habitual, disminueix el percentatge de població que tenia el castellà com a llengua inicial. En el cas del català, augmenta el percentatge de població que no el tenia com a llengua inicial però sí que l'utilitzava habitualment; la tendència, però, és negativa perquè també disminueix el percentatge de població que tenia el català com a llengua inicial. El mateix succeeix amb el percentatge de la població que se sent identificat amb una llengua o l'altra, que pren valors similars als de la llengua habitual. En aquest període també hi ha un augment del percentatge de població que utilitza habitualment les dues llengües i s'identifica amb totes dues però que no les tenia com a llengües inicials.

En relació amb el lloc de naixement, més de la meitat de la població nascuda a Catalunya té el català com a llengua inicial i el 39,9 % té el castellà, a diferència de la població nascuda en altres comunitats autònomes, que majoritàriament té el castellà com a llengua inicial (95 %). Si comparem aquestes dades amb la llengua habitual, la tendència és un augment de la població nascuda a Catalunya que no té el català com a llengua inicial però sí que l'utilitza habitualment. En canvi, es produeix una disminució del percentatge de població que tenia la llengua castellana com a llengua inicial i que no la utilitza habitualment.

La major part dels nascuts a Catalunya s'identifiquen majoritàriament amb la llengua catalana (62,8 %); el mateix succeeix amb els que han nascut a la resta de l'Estat espanyol, que s'identifiquen majoritàriament amb el castellà (73 %). Però en aquest cas augmenta el percentatge de població que no tenia el català com a llengua inicial i que sí que s'hi identificava. Això està relacionat amb els resultats anteriors, és a dir, una part de la població que no tenia com a llengua inicial el català s'hi sent identificada, i aquest sector de la població prové dels nascuts a la resta de l'Estat espanyol.

Respecte al sentiment de pertinença, veiem que la major part de la població està totalment desplaçada cap a una part del gràfic (vegeu el gràfic 7). La meitat de la població se sent majoritàriament catalana o més catalana que espanyola. El grup més nombrós, que representa el 39 % dels habitants, són aquells que s'identifiquen tant com a catalans i espanyols, i la resta, entre el 2 % - 4 %, se senten només espanyols o més espanyols que catalans. Si mirem l'evolució del sentiment de pertinença durant el període d'aquests tres anys (2012-2015), veiem que hi ha un lleuger augment de 5 punts percentuals entre la població que es considera només catalana, i una disminució del sector de la població que es considera més catalana que espanyola, és a dir, sembla que una part d'aquest grup s'ha mogut cap a la identitat únicament catalana.

Si relacionem el sentiment de pertinença i el lloc de naixement, els nascuts a Catalunya es divideixen majoritàriament, gairebé amb la mateixa proporció, en només

catalans, més catalans que espanyols, igual catalans que espanyols. En canvi, els nascuts a la resta de l'Estat espanyol se senten majoritàriament, en un 60 %, igual catalans que espanyols.

Si relacionem el sentiment de pertinença amb la llengua d'identificació, com és d'esperar en el nostre context, el sentiment de pertinença té una relació directa amb la llengua. Així, el 88 % de la població que es considera catalana s'identifica amb la llengua catalana. En canvi, el 7 % de la població que se sent catalana té el castellà com a llengua d'identificació, és a dir, en aquest cas, per a aquest sector de població, la llengua no és un signe d'identitat catalana. Entre els que es consideren més catalans que espanyols, s'identifiquen majoritàriament amb la llengua catalana (78 %), però un 18 % tenen com a llengua d'identificació el castellà. En canvi, els que es consideren tant catalans com espanyols tenen majoritàriament el castellà com a llengua d'identificació (61 %).

7. CONCLUSIONS

Des de l'inici del segle XXI, Catalunya ha experimentat canvis importants en la seva població, amb un increment de més d'1.291.000 d'habitants en deu anys. L'any 2013 el percentatge de població estrangera era d'un 17 %, respecte al 4 % l'any 2003. Aquests canvis condicionen tant els coneixements de la llengua catalana com el seu ús i les seves representacions. Així, en aquests anys, s'ha produït un descens de la població que té el català com a llengua inicial, el manteniment de la població que hi té el castellà i l'increment d'altres llengües com a conseqüència de l'arribada d'estrangers provinents de països no castellanoparlants.

En relació amb la llengua inicial, l'any 2013 la majoria de la població té com a llengua inicial el castellà (55,1 %), seguits dels que hi tenen la llengua catalana (31 %), i els bilingües representen un 2,4 % de la població. En els últims anys s'ha observat una davallada en la població que tenia el català com a llengua inicial, especialment si comparem els anys 2003 i 2008: es passa del 36,2 % l'any 2003 al 31,6 % l'any 2008. En canvi, a partir d'aquest any el percentatge de llengua inicial es manté estable, 31 % l'any 2013.

En relació amb la llengua habitual, igual que succeeix amb la llengua inicial, la majoria de la població l'any 2013 té com a llengua habitual el castellà (50,7 %), seguits dels que hi tenen la llengua catalana (36,3 %), i els que utilitzen ambdues llengües representen el 6,8 %. I tal com succeeix amb la llengua inicial, en els últims anys s'ha observat una davallada en la població que utilitza habitualment el català, de gairebé 10 punts, mentre que el castellà augmenta lleugerament, excepte entre els nascuts al Principat, on l'ús del castellà disminueix 15 punts percentuals respecte a la llengua inicial. Una de les conseqüències del decreixement de l'ús del català pot ser l'augment de l'emigració en aquests anys, part de la qual prové de països on es parla castellà.

La llengua catalana com a llengua d'identificació també pateix una davallada forta durant el període 2003-2008: passa del 44,3 % l'any 2003 al 37,2 % l'any 2008, i baixa encara lleugerament, segons les dades del 2013, al 36,4 %. Aquesta baixada també s'explica per la disminució en el percentatge de població que té la llengua catalana com

a llengua inicial. Tot i així, es detecta un augment de la representació del català com a llengua d'identificació respecte a la llengua inicial, encara que el castellà també continua sent majoritari. Podem dir que el català té una certa capacitat d'atracció lingüística que fa que persones que no el tenen com a llengua inicial l'adoptin com a llengua d'identificació. Tal com apunten Querol i Strubell (2009), l'adopció del català com a llengua d'identificació estaria relacionada amb el desig de l'ascensió social i de la pertinença al grup.

Tant és així que dins del grup que es considera més espanyol que català hi ha un augment important de població que s'identifica amb la llengua catalana i una disminució dels que s'identifiquen amb el castellà; faltaria comprovar en un futur com evoluciona aquesta tendència.

Si relacionem la llengua d'identificació i el lloc de naixement, la majoria dels nascuts a la resta de l'Estat espanyol s'identifiquen majoritàriament amb la seva llengua inicial, en un 87,5%. Encara que bona part d'aquesta població manté la seva llengua inicial com a llengua d'identificació, hi ha cert sector que adopta el català o bé ambdues llengües.

En canvi, si bona part de la població no té com a llengua d'identificació la llengua catalana, sí que la meitat de la població se sent catalana o més catalana que espanyola. Així, la població de Catalunya bàsicament es divideix en tres grans grups segons el seu sentiment de pertinença: aquells que se senten només catalans (25,4%), més catalans que espanyols (25,5%) o tant catalans com espanyols (39%). Només el 6% de la població restant se sent només espanyola (3,9%) o més espanyola que catalana (2,3%). A més, hem pogut veure com es produeix un cert moviment entre els percentatges en els últims anys; així, es redueix el percentatge de població que es considera més catalana que espanyola i augmenta el percentatge que es considera només catalana. Segurament la situació política dels últims anys ha condicionat que una part important de la població es mobilitzés cap a aquest sector.

Hem pogut comprovar com el sentiment de pertinença té una relació directa amb la llengua, com podríem esperar en el context català i tal com proposava la nostra hipòtesi. En la majoria de casos la llengua d'identificació i el sentiment de pertinença van lligats; per exemple, en els que se senten catalans o més catalans que espanyols, el 88% i el 78%, respectivament, s'identifiquen amb la llengua catalana, tot i que hi ha un percentatge significatiu, 7% i 18%, respectivament d'aquests dos grups, que tenen com a llengua d'identificació el castellà. És a dir, el principal objectiu d'aquest treball era veure si la llengua i el sentiment de pertinença estaven directament relacionats, i hem pogut comprovar que els habitants de Catalunya utilitzen la llengua per marcar la seva pertinença a un grup d'identificació social, especialment en el cas del català. Tal com apuntaven Giles i Johnson (1981), l'ús de la llengua catalana s'utilitza com a part de la identificació social.

Evolutivament, però, el contrast entre els que s'identifiquen amb el castellà i els que s'identifiquen amb el català és rellevant. Així, el percentatge de població que s'identifica amb el castellà i es defineix com només espanyol es manté estable; aquesta estabilitat també es manté si la comparem amb la llengua inicial. En canvi, l'augment més important el trobem en el grup que es defineix com a més català que espanyol, on la

identificació amb la llengua catalana augmenta 19 punts percentuals en els últims dos anys, mentre que abans principalment s'identificava amb les dues llengües.

Com hem pogut comprovar, en la Catalunya actual la llengua és un dels factors clau més importants d'identificació nacional, especialment en el sector de la població que es considera exclusivament catalana, dels quals el 88 % consideren el català com la seva llengua; igualment succeeix amb el sector de la població que es considera exclusivament espanyola, dels quals el 91,5 % tenen el castellà com a llengua d'identificació.

Podem concloure que, tot i que la llengua és un factor clau en l'autocategorització nacional en la majoria dels casos, no sempre és així. És a dir, una petita part de la població que se sent catalana té el castellà com a llengua d'identificació, un 7,1 % segons dades més recents de l'any 2015, resultats que contradiuen la nostra hipòtesi. Aquestes dades demostren que en el cas de Catalunya no sempre la teoria de l'autocategorització és factible, ja que la delimitació i diferenciació dels grups que aquesta teoria defensa no és clara, tal com ja apuntaven Vila i altres (1998) en el seu estudi. És a dir, encara que a Catalunya una part de la població se sent exclusivament catalana, i coincideix amb el lloc de naixement i la seva llengua, en una altra part de la població no hi ha una relació directa entre la seva identitat nacional i la llengua o el lloc de naixement. A més, com hem pogut comprovar segons el sentiment de pertinença, encara que existeixen dos grups ben delimitats, els que es consideren exclusivament espanyols o exclusivament catalans, la major part de la població, però, manté una posició al mig d'aquestes dues. En aquest cas podem considerar, doncs, l'existència d'identitats múltiples (Vila, 2006), on no existeix una única identitat nacional comuna, sinó que aquesta es fonamenta en el reconeixement de la diversitat d'identitats.

Finalment, després de l'anàlisi de l'evolució dels últims anys, podem afirmar que les persones que se senten catalanes o més catalanes que espanyoles són les que proporcionalment més canvien: des de la seva llengua inicial, el castellà, adopten com a llengua d'identificació la catalana. La tendència d'aquests anys fa que hi hagi un desplaçament de població que s'identificava com a més catalana que espanyola i passa a identificar-se com a catalana, i també un augment del català com a llengua d'identificació en aquests dos grups. La situació sociopolítica actual seria un dels motors d'aquest canvi, el fet que predomini la identificació catalana, percebuda com a grup minoritari dins del grup majoritari que és l'Estat espanyol.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BARRETT, M.; LYONS, E.; VALLE, A. del (2004). «The development of national identity and social identity processes: Do social identity theory and self-categorization theory provide useful heuristic frameworks for developmental research?». A: BENNETT, M.; SANI, F. (ed.). *The development of the social self*. Hove, Regne Unit: Psychology Press, p. 159-188.
- BOLINGER, D. (1975). *Aspects of language*. 2a ed. Nova York: Harcourt Brace Jovanovich.
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (2011). *Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2011-3-REO 661*. Taules estadístiques. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2011.

- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (2014). *Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2013-2 - REO 738*. Taules estadístiques. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2015a). *Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2014-3 - REO 773*. Taules estadístiques. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2015b). *Òmnibus de la Generalitat de Catalunya 2015-2 - REO 796*. Taules estadístiques. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2015). *Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2013: Resum dels factors clau*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- FABÀ, A.; TORRES, J. (2015). «Llengua i sobiranisme. Una anàlisi sociolingüística sobre les dades del CEO (Centre d'Estudis d'Opinió)». *Blog de la 'Revista de Llengua i Dret'* [en línia] (19 març). <<https://eapc-rld.blog.gencat.cat/?s=llengua+i+sobiranisme/>> [Consulta: 7 gener 2016].
- FISHMANN, J. A. (1965). «Who speaks what language, to whom and when?». *La Linguistique*, núm. 2, p. 67-68.
- GILES, H. (1977). *Language, ethnicity and intergroup relations*. Londres: Academic Press.
- GILES, H.; JOHNSON, P. (1981). «The role of language in ethnic group relations». A: TURNER, J. C.; GILES, H. (ed.). *Intergroup behaviour*. Oxford: Blackwell, p. 199-243.
- (1987). «Ethnolinguistic identity theory: A socialpsychological approach to language maintenance». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 68, p. 69-99.
- IDESCAT (2004). *Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003 (ULC)* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estadística de Catalunya. <<http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/cataleg/pdfdocs/eulc2003.pdf>> [Consulta: 7 gener 2016].
- (2009a). *Banc de dades de l'enquesta demogràfica 2007* [en línia]. <<http://www.idescat.cat/pub/?id=ed>>. [Consulta: 7 gener 2016]
- (2009b). *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2008* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Institut d'Estadística de Catalunya. <<http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/cataleg/pdfdocs/eulp2008.pdf>> [Consulta: 2 gener 2016].
- (2009c). *Què cal saber de l'enquesta demogràfica 2007* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. <<http://www.idescat.cat/pub/?id=ed>> [Consulta: 2 gener 2016].
- (2014). *Padró d'habitants* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. <<http://www.idescat.cat/pub/?id=pmh&n=674>> [Consulta: 2 gener 2016].
- QUEROL, E.; STRUBELL, M. (2009). *Llengua i reivindicacions nacionals a Catalunya: Evolució de les habilitats, dels usos i de la transmissió lingüística (1997-2008)*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- TAJFEL, H. (1984). *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona: Herder.
- TAJFEL, H.; TURNER, J. (1989). «La teoría de la identidad social de la conducta intergrupala». A: MORALES, J. F.; HUICI, C. (ed.). *Lecturas de psicología social*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, p. 41-87.
- VILA, I. (2006). «Identidad y cohesión social». A: ESTEBAN, M.; RIBAS, J. (ed.). *Reflexiones en torno a la psicología*. Girona: Universitat de Girona, p. 113-124.
- VILA, I.; VALLE, A. del; PERERA, S.; MONREAL, P.; BARRETT, M. (1998). «Autocategorización, identidad nacional y contexto lingüístico». *Estudios de Psicología*, vol. 19, núm. 2, p. 3-14.
- VILADOT, M. A. (2008). *Lengua y comunicación intergrupala*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.

La imposició lingüística a l'ensenyament mitjançant la delació de companys

Language imposition in education through the denunciation of classmates

Antoni-Ignasi ALOMAR CANYELLES
Universitat de les Illes Balears

Data de recepció: 16 de març de 2016

Data d'acceptació: 27 d'abril de 2016

RESUM

S'estudia l'ús de diferents variants i a diferents països de delació de companys d'estudis per haver usat una llengua prohibida en comptes d'una altra que es vol imposar. Es distingeixen diferents contextos d'aquest sistema —amb conflicte lingüístic o sense— i s'estudia el cas de la norma dictada a les Balears el 1837 per a la seva aplicació, s'identifica el responsable polític, fins ara no conegut, i se n'aporta una breu biografia.

PARAULES CLAU: ensenyament de llengües, conflicte lingüístic, legislació lingüística.

ABSTRACT

This paper studies the use of different variants of denunciation of classmates for using a banned language in schools in different countries. Contexts with or without a language conflict are distinguished within this system. The rule enacted in the Balearic Islands in 1837 for the application of a denunciation system against the use of Catalan is studied; the person politically responsible for this rule is identified and a brief biography is provided on him.

KEYWORDS: language teaching, language conflict, linguistic legislation.

1. INTRODUCCIÓ

L'any 1837 es va implantar legalment a les Balears un mètode d'espanyolització a les escoles, emprat ja a altres llocs, basat en la delació dels companys perquè els alumnes no emprassin el català sinó l'espanyol. El control de les infraccions es feia mitjançant la transmissió al denunciat d'un anell que era la marca visible de la culpa i que, per tant, el nou tenidor havia de mirar de passar a altri enxampat parlant català. Cada dissabte es castigava qui llavors tenia l'anell i el càstig

---

CORRESPONDÈNCIA: Antoni-Ignasi Alomar Canyelles. Universitat de les Illes Balears. Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Carretera de Valldemossa, km 7,5. 07122 Palma (Illes Balears). A/e: antoni-ignasi.alomar@uib.cat.

que rebia era cada vegada més dolorós i també la causa de la intensitat de la dedicació a l'espionament dels companys.

Encara que l'objectiu del sistema era la substitució del català per l'espanyol, són blasmables la majoria de les conseqüències que tenia la seva aplicació en les relacions socials en els centres educatius i en el patiment dels infants. El silenci dels alumnes que s'aconseguia era especialment valorat pels mestres i la norma d'implantació del sistema ho remarcava. L'efectivitat del sistema es basava no sols en el silenci o l'ús de l'espanyol per esquivar el càstig sinó sobretot en alguns altres dels resultats col·laterals: l'exclusió en els jocs i les converses de qui tenia l'anell i la malfiança i la malvolença envers els companys. A més, les denúncies, que podien ser calúmnies, solien originar baralles, dependent del caràcter del denunciat o de la seva xarxa de relacions socials. Eren corrents les discussions sobre la catalanitat d'un mot o expressió i els mestres les aprofitaven didàcticament i per promoure la competició fent participar en la resolució dels conflictes els qui sabien més espanyol. La conseqüència de tot plegat era que esdevenia més gros l'enfrontament dels qui més sabien espanyol, que cada pic eren més nombrosos, amb els qui no, la ignorància dels quals esdevenia un estigma i que eren progressivament més rebutjats quan tenien l'anell i més espionats pels qui els el volien traspasar, quan no el tenien.

El context històric de l'aplicació del sistema de l'anell a les Balears té com a antecedents la política lingüística de la primera restauració borbònica, en temps de la Dècada Absolutista, que va causar el trencament amb les generacions del segle XVIII als països catalans sud-pirinencs i insulars. Aquest trencament fou especialment notable a Menorca, on gràcies a la protecció anglesa hi havia florit l'única literatura en català europea. La política lingüística assimiladora borbònica fou compartida i reforçada després pels nacionalistes liberals espanyols, que van ser els qui començaren a aplicar la delació dels companys a l'ensenyament, i ara hem identificat l'individu, fins ara no conegut, que des del càrrec de *jefe superior* o *jefe político de las Baleares* va imposar l'ús de l'anell als centres d'ensenyament de les Balears, Rodrigo Fernández Castañón. La Dècada Moderada que vingué després de la revolució liberal mantingué la imposició de l'espanyol a les escoles.

Històricament ha existit un altre ús de la delació de companys per a promoure l'ús d'un idioma als centres d'ensenyament, aquest, però, tingué un objectiu altre que la substitució lingüística i la colonització: l'ensenyament d'una llengua estrangera no oficial. Un altre cas d'aplicació de la delació ha tingut com a objectiu la difusió d'una nova varietat d'ús formal i general. També es coneix l'ús en el passat d'objectes diferents de l'anell per a l'estigmatització dels alumnes per motius lingüístics, alguns dels quals servien per a mantenir un registre de les vegades que cada alumne havia tingut l'anell durant un període de temps i així es podia graduar els càstigs en proporció al nombre d'infraccions. La imposició d'un idioma a l'ensenyament mitjançant la delació dels companys i a través del càstig sembla, doncs, que ha estat gairebé universal i sempre dins una política lingüística dirigida per un estat colonitzador.

2. OBJECTIUS DE LA DELACIÓ DE COMPANYS

La delació de companys d'estudis es feia per haver emprat un idioma prohibit i l'objectiu era de fomentar l'ús d'un idioma altre que el propi del territori. Es tracta d'un mitjà d'una política de substitució lingüística com a instrument de colonització i la pressió sobre els membres d'una comunitat lingüística pren forma d'estigmatització personal del parlant mitjançant un objecte visible per la comunitat, com els diferents estels emprats pel règim nazi.

Un altre ús documentat de la delació dels companys tenia com a objectiu l'aprenentatge de la llengua francesa i la utilitzaren els membres de la congregació dels Germans de les Escoles Cristianes de Saint Jean-Baptiste de La Salle fora del territori de la República Francesa.

En els col·legis de La Salle dels territoris de llengua catalana i basca del Regne d'Espanya també es perseguí els parlants d'aquests idiomes important els mètodes «pedagògics» de la República Francesa. En casos com aquest la denúncia dels companys tenia com a conseqüència final un càstig que, a més de la denigració pública de l'individu, podia consistir també en una agressió física.

Més important que les conseqüències de l'agressió física, era el procés d'alienació, per al qual no calia la violència física. La ridiculització pública tenia l'objectiu que la víctima assumís la culpa de l'agressió de què era objecte i el fragment de fusta que el delatat rebia com a prova de la seva falta i que havia de passar a altri tot denunciant-lo significativament s'anomenava en occità *vergonha*. L'objectiu de la persecució lingüística dels infants era, doncs, més que no el simple emmudiment dels parlants, que dejectassin la pròpia llengua després que aquesta hagués arribat a perdre davant els propis ulls qualsevol valor i la categoria mateixa de llengua i hagués esdevingut un ens associat amb la ignorància i l'endarreriment social i econòmic, l'anomenat *patois*.

Alguns d'aquests punts tenen relació amb l'autocensura dels parlants de llengües minoritzades a l'hora d'emprar el propi idioma públicament per tal d'estalviar-se agressions, verbals o d'altra mena, i el sentiment d'inseguretat en les relacions socials per l'ús de la llengua pròpia, amb motiu o sense.¹

3. L'ANEL·L A LES BALEARS: UN CAS DE REGULACIÓ LEGAL DE LA DENÚNCIA PER L'ÚS D'UN IDIOMA PROHIBIT

El 22 de febrer 1837, es va promulgar a les Balears un conegut edicte d'imposició i regulació del símbol de l'anell per a controlar i castigar l'ús del català pels alumnes dins els edificis de tots els centres d'ensenyament públic mitjançant la delació dels companys que documenta clarament el mètode que estudiam, per la qual cosa el tornam reproduir:

---

1. Agraesc la lectura del treball i els suggeriments als doctors Lluís Garcia-Sevilla i Joan Melià Garí i sobre aquest darrer paràgraf al senyor Melià.

Considerando que el ejercicio de las lenguas científicas es el primer instrumento para adquirir las ciencias y trasmitirlas, que la castellana, además de ser la nacional, está mandada observar en las escuelas y establecimientos públicos, y que por haberse descuidado esta parte de instrucción en las islas viven oscuros muchos talentos que pudieran ilustrar no solamente á su país sino a la nación entera; deseando que no queden esteriles tan felices disposiciones; y considerando finalmente que sería tan dificultoso el corregir este descuido en las personas adultas como será fácil enmendarle en las generaciones que nos sucedan, he creído conveniente con la aprobación de la Excm. Diputación provincial, que en todos los establecimientos de enseñanza pública de ambos sexos en esta provincia se observe el sencillo método que á continuación se expresa y se halla adoptado en otras con mucho fruto.

Cada maestro ó maestra tendrá una sortija de metal, que el lunes entregará á uno de sus discípulos, advirtiéndolo á los demás que dentro del umbral de la escuela ninguno hable palabra que no sea en castellano, so pena de que oyéndola aquel que tiene la sortija, se la entregará en el momento, y el culpable no podrá negarse á recibirla; pero con el bien entendido de que en oyendo este en el mismo local que otro condiscípulo incurre en la misma falta, tendrá acción á pasarle el anillo, y este á otro en caso igual, y así sucesivamente durante la semana hasta la tarde del sábado, en que á la hora señalada aquel en cuyo poder se encuentre el anillo sufra la pena, que en los primeros ensayos será muy leve; pero que se irá aumentando así como se irá ampliando el local de la prohibición, a proporción de la mayor facilidad que los alumnos vayan adquiriendo de expresarse en castellano, y para conseguirlo mas pronto convendrá también señalar a los mas adelantados algun privilegio, tal como el de no recibir la sortija los lunes, ó ser juez en los pleitos que naturalmente se suscitaren sobre la identidad o dialecto de la palabra en disputa.

De esta manera, insensiblemente, sin trabajo alguno de parte de los maestros, y siendo los castigos incomparablemente menores que las faltas, se conseguirá no solamente que al cabo de algún tiempo de constancia llegue a familiarizarse la juventud mallorquina con la lengua en que estan escritas las doctrinas y conocimientos que aprende, y a expresarlos con facilidad y soltura, sino tambien el que se guarde mas silencio en las escuelas por temor que cada uno tendrá de recurrir inadvertidamente en la pena del anillo, es esponerse al castigo, ó á lo menos a las zozobras que siempre le precederan.

El zelo mejor entendido de los maestros en plantear y sostener esta medida tan sencilla y el adelantamiento de sus discípulos, será un mérito particular para unos y otros y un objeto especial de exámen en la visita anual que pasará á todas las escuelas de la provincia; y para perpetuo recuerdo y observancia de esta disposición se conservará fijo en el interior de las escuelas el presente edicto.

Dado en la ciudad de Palma á 22 de febrero de 1837.

[Rúbrica de Rodrigo Fernández Castañón] (Melià, 1970: 283).

4. ÚS DE LA DELACIÓ DE COMPANYS A LES ESCOLES D'ALTRES PAÏSOS

4.1. *El símbol a Euskalerrria*

L'ús de l'anell per a l'estigmatització dels parlants i el control dels idiomes a l'ensenyament en contextos d'aplicació d'una política lingüística minoritzadora es troba molt documentat a Euskalerrria (Gárate, 1971, 1972 i 1976) i s'emprà a Navarra al segle XVIII abans que a les Balears. Fernández Castejón a Navarra només l'hagué de mantenir i fomentar-ne l'aplicació contra els bascoparlants. L'ús del símbol, pel seu origen francès, ja es troba a Navarra des de l'any 1730, perquè la documentació del seu ús a Beasain (Guipúscoa), en un document municipal, és el primer testimoni de persecució de l'eusquera del *Libro negro del euskera*, de Joan Mari Torrealdai (1998). El document és el contracte del mestre de Beasain de dia 9 de gener 1730, que diu: «Y que no se les permita hablar en vascuence, sino en castellano, poniendo anillo y castigándoles como merecen». Els testimonis de l'anell al País Basc continuen els anys 1784 i 1787:

Dará orden estrecha de que [los niños] nunca hablen entre sí el vascuence, sino castellano. Y para puntual observancia de esta orden se valdrá del medio común o sortija, tomando cada sábado razón de su paradero y reprendiendo o apercibiendo y castigando directamente al que se hallase con él. (Escriptura d'Aia del 27 de novembre 1784).

Que no permita a los niños hablar dentro ni fuera de la escuela otro idioma que no sea el castellano; y entregue el anillo para que vaya circulando entre ellos en las faltas que incurrieren; y al último que llevase el tal anillo a la escuela, le aplique la pena de azotes o palmada con suavidad. (2a clàusula del contracte signat per Gregorio Landívar a Elgóibar el 18 de març 1787).

Agustín Kardaberaz (1703-1770), escriptor en eusquera i professor en el Col·legi dels Jesuïtes de Pamplona, deia: «Como si hablar vasco fuese el mayor de los pecados, lo quieren suprimir prohibiéndolo en las escuelas con sortijas y señales, con azotes y castigos» (Jimeno, 1997: 187).

A Iparralde, el País Basc del nord, dins l'Estat francès, tenim els mateixos testimonis de persecució lingüística amb coerció psicològica i maltractament físic dels infants, segons E. Salaberry (1967):

L'enfant qui avait le malheur de prononcer un mot de la langue maternelle, était puni comme s'il avait proféré un juron immonde. On lui imposait la buchette, morceau de bois appelé encore l'anti, à savoir, l'antibasque. Devenez espion, l'enfant se glissait derrrière ses camarades, et passait l'anti au premier coupable du délit de langue basque, déposé par lui. L'anti glissait de menotte en menotte. Le malheureux qui en était affligé à la fin de la récréation était sévèrement puni. (Salaberry, 1967: 266; Fernández, 1994: 15).

També llegim el següent testimoni de José Miguel de Barandiarán (1890), recollit per Martín Ugalde:

—He oído hablar muchas veces de ese anillo, ¿cómo funcionaba entre ustedes?

—Pues así: al que don Manuel [Arrese] oía hablar en vascuence, le colocaba un anillo; este anillo pasaba de alumno a alumno, según iban produciéndose las faltas, lo que provocaba entre nosotros un miedo muy grande y el recelo de acercarnos al compañero que lo tenía en el bolsillo, porque éste podía provocar la falta, dirigiéndose en euskera a cualquiera de nosotros, para pasarnos el infamante anillo; todos escapábamos de él; así el anillo cumplía un doble objetivo: le hacía a uno sentirse solo, evitado por sus compañeros de clase, y le quedaba el temor a los palos que recibía, puesto que quién lo tenía a fin de semana, era castigado. (Torrealdai, 1998).

L'antropòleg Felipe Barandiarán (1913-1995) dóna el mateix testimoniatge (1982: 143):

En la escuela regía la ley del anillo, de triste recuerdo en el País Vasco. Consistía ello en que si un niño hablaba una palabra en euskera se le obligaba a tomar un anillo. El así condenado estaba al acecho por si otro compañero, a su vez, hablaba algo en euskera y encajarle a éste el maldito anillo. Quien, al terminar la jornada escolar, lo poseía, era severamente castigado.

(Sobre la glotofàgia, vegeu Calvet, 1974; el concepte de *llengua científica*, segons Calvet, durant molt de temps la lingüística el va emprar per negar la llengua de moltes comunitats.)

L'anellet donava bons resultats, perquè el 1830 les Juntas Generales de Guipúscoa constataren una preocupació per la recuperació de la llengua, atès que en el memorial sobre l'euskera encomanat a Iturriaga s'afirmava que «las pérdidas territoriales que ha experimentado» eren el resultat «de las escuelas de primeras letras» (Lasa, 1968).

Colpeix, per la violència dels càstigs i el sadisme que denota contra els infants, la narració de 1803 de Juan Antonio Moguel y Urquiza (1891: 118-119):

Llega a tanto la violencia, por no decir la inhumanidad y tiranía, que se presentan los maestros con semblantes fieros, con el azote en la mano, clamando con amenazas, cuenta que nadie me hable en bascuence, sino en castellano.

Se ponen fiscales. Se admiten acusaciones, y para prueba del delito, corre un anillo de mano en mano, entre los que han tenido la fragilidad de haber hablado un solo vocablo bascongado. Llega el sábado, día cruel de residencia. Toma asiento judicial el maestro, con la palma a un lado, y en el otro, el instrumento de sangre; pregunta, con semblante terrible, «¿quién tiene la sortija o anillo?». Todos acusan al reo; éste no puede negar el crimen, saca su funesta insignia temblándole las rodillas, y después de una severa reprensión por haber hablado en su idioma patrio, y no en el extraño, si quiere usar el Maestro de alguna misericordia, tómale las manos, y golpea sus palmas, y se retira el infeliz chiquillo

sin atreverse a derramar una sola lágrima para que no le doblen la pena. Pero si quiere seguir el Maestro el rigor judicial, le azota como a un esclavo, imaginando que la castellana letra «con la sangre entra». Todos los jóvenes escolares asisten a este sanguinario espectáculo, ven con espanto aquel castigo, y para que la ira del Maestro no recaiga sobre ellos el próximo día del juicio escolar, se cautelean de hablar en bascuence. El que quedó con el anillo, anda de corrillo en corrillo entre los entretenimientos pueriles, observando si alguno se descuida en proferir alguna expresión bascongada.

Allí es el conflicto; no saben muchas veces cómo explicarse en castellano; no abren los labios, quieren explicarse con señas, y cuando urge la necesidad de hablar, se arriman a una pared; dicen contra ella en bascuence lo que no pueden comunicar al socio en castellano. Sale el fiscal; clama «hablado, toma el anillo». Repone el acusado: «Yo no ha hablado sino con la orma». Vocea de nuevo el del anillo: «hablado otra vez, orma has dicho por pared». Entra la lucha; se citan socios para que corten la gran dificultad; se arman pendencias indefinibles, y a veces termina la fiesta con morradas y sangre de narices. El herido forma acusación, ante el Maestro; se abre nuevo juicio; varían los testigos. Tales son los arreglamentos para que aprenda el idioma castellano. Todas las leyes que hasta ahora han discurrido los políticos para introducir idiomas no llegan a ser tan severas.

4.2. *Països catalans i països occitans*

A la França jacobina per tal d'estigmatitzar les llengües, a més d'aplicar-los el nom de *patois*, feien servir, doncs, objectes diferents de l'anell, per exemple una pedra, un objecte de menys categoria que l'anell, i en deien *la parleuse* ('la xerraire'), perquè també servia perquè els alumnes no xerrassin, per por de no equivocar-se quan no traduïen bé o es distreïen. Aquest mètode era emprat pels frares de les Escoles Cristianes de Saint Jean-Baptiste de La Salle a les classes de llengua francesa fora de França, com veurem més avall.

4.3. *Bretanya*

A Bretanya s'aplicà també el mètode de l'anell des de l'any 1833: un tal Dufilhol

préconisait que les enfants se surveillent mutuellement, celui qui serait surpris à proférer un mot de breton par inadvertance se voyant attribuer une pièce de bois et ne pouvant prendre part aux jeux de la récréation que lorsqu'il aurait lui-même entendu un de ses camarades parler breton. Selon Dufilhol, les enfants se surveillaient de manière très active et très enjouée. (Broudic, 1995).

L'any 1862 l'inspector de Primària de Quimper manà emprar una fitxa (*jeton*) amb el mateix objectiu, i no sols dins les escoles sinó fins i tot pels camins i els pobles:

aux moyens proposés pour les enfants, on pourrait ajouter la remise déjà pratiquée sur mon invitation dans plusieurs écoles, de jetons, qui, donnés à un certain nombre d'élèves seraient passés par ceux-ci aux enfants parlant breton pendant les récréations, dans les chemins ou dans les villages, et repassés par ces derniers aux premiers trouvés en faute, afin d'éviter la punition réservée à la fin de chaque journée aux détenteurs des jetons. L'obligation de parler constamment français résultant de la circulation des jetons et de la surveillance incessante des élèves par eux-mêmes fait évidemment de cette circulation, par le maintien aussi sévère que possible de la défense de parler breton, un auxiliaire puissant des exercices de la classe.

A Bretanya humiliaven els alumnes que havien parlat bretó penjant-los un esclop al coll. Els alumnes l'anomenaven *la vache* ('la vaca') i als qui la tenien els deien *vachards* ('ignorants'). També es penjaven altres objectes als alumnes: ferradures, còdols, trossos de llicorella, posts amb un text, monedes amb una creu...

4.4. País de Gal·les

Fora de la França jacobina i la seva àrea d'influència, trobam al País de Gal·les una cosa semblant a l'anell o *la parleuse*, que era el *Welsh not*, *not*, *Welsh stick* o *Welsh lead*, una posteta amb les lletres WN o WELSH N que havia de dur penjada pel coll l'alumne que trobaven parlant gal·lès per a identificar-lo i perquè no hi tornàs. Aquest alumne havia de delatar-ne un altre per passar-li la posteta. Al final del dia qui tenia l'objecte rebia una cinglada (Baker i Prys Jones, 1998: 476).

En tenim testimonis directes com aquestes declaracions al Parlament britànic:

«Dimarts, 7 de novembre 1843. El Rev. R. Bowen Jones fou cridat i interrogat com segueix:

»[...] 2579. Segons la vostra experiència, existeix un desig general d'educació?; i els pares, desitgen que els seus infants aprenguin l'anglès? —Més que res.

»2580. [...] El mestre d'escola de la meva parròquia, per exemple, entre la gent corrent gal·lesa empra una petita joguina de fusta on hi ha escrit "Welsh not"; és a dir, cal que no parlin gal·lès: això és un senyal i se'l passen l'un a l'altre. La norma a escola és que no s'hi pot parlar gal·lès; qui digui algun mot en gal·lès ha de prendre el senyal del gal·lès i l'ha de portar al coll o en la mà. Hi ha l'ansietat més gran per aplegar algú altri parlant en gal·lès i aleshores se sent un crit de seguida: "Welsh not"». (R. B. Jones, 1844: 102).

4.5. Irlanda

A Irlanda s'emprà un bastó que es penjava amb un cordill pel coll dels alumnes i en el qual feia una marca qualsevol que els sentís parlar en gaèlic. Al cap del dia es comptaven les marques i s'aplicava un càstig. No sabem res més que el nom de l'objecte:

bata scóir (*score stick* o *tally stick*, en anglès). L'adjectiu anglès *tally*, del francès *taille*, 'bastó dels venedors', té el mateix significat que el català *talla* («5 c). Tall o senyal que es fa a un bastó, per cada deu mesures plenes d'una collita (Men.) o d'una càrrega de carbó o d'altra cosa (Mall.), per a poder comptar fàcilment el conjunt», *Diccionari català-valencià-balear*).

L'arquebisbe Seán Mac Héil (John McHale), que va néixer el 1791, es recordava que aquest sistema s'emprava quan ell anava a la *scoil chois clái*, *scoil ghairid* o *scoil scairte*, en anglès *hedge school*. Les *hedge schools* eren pròpies de les zones rurals més pobres i els mestres eren les persones amb més coneixements de l'indret, de manera que sovint els substituïen els seus millors alumnes. Les assignatures bàsiques eren gramàtica irlandesa, anglès i matemàtiques. En algunes escoles hi havia llatí, poesia irlandesa tradicional i economia domèstica. Malgrat que aquestes escoles implicaven una resistència a l'expansió de l'anglicanisme, foren consentides per les autoritats angleses després de la prohibició de les escoles catòliques dels ordes religiosos de 1723 a 1782, perquè no els costaven res i difonien l'anglès. Començaren a declinar amb l'aparició de les *national schools*, a les quals els bisbes catòlics donaren la benvinguda perquè hi podien controlar els mestres exigint-los un títol. Les *national schools* s'establiren l'any 1830 i recolliren la pràctica de forçar a parlar l'anglès en comptes de l'irlandès mitjançant el *bata scóir* (Ranelagh, 1994; Fernández-Suárez, 2006; Adams, 1999; Crowley, 2002).

L'ús del *bata scóir* no tenia un origen oficial, perquè s'emprava a les escoles rurals no oficials. Els pares desitjaven ferventment que els seus fills aprenguessin l'anglès i col·laboraven amb els mestres acusant els fills que havien parlat irlandès a casa amb un company d'estudi. Aquest desig va ser recollit per les autoritats britàniques en els seus informes:

«És natural demanar-se com una passió tan forta per l'educació mai ha pogut posseir una gent tan analfabeta. La seva passió pot ésser explicada per un desig predominant —el desig de parlar anglès.

»Tot i que els poden encantar les cadències, suavitat i senzillesa de la llengua adquirida dels seus pares, també veuen que la seva obscuritat i pobresa els distingeix del poble de parla anglesa; i per consegüent, no obstant el sacrifici dels seus sentiments, anhelen l'adquisició de la "nova llengua", amb tots els premis i privilegis socials que suposa. La clau de la fortuna és el poder de parlar anglès, i el desig de posseir aquest poder crema constantment i sense moderació dins els seus pits... El coneixement del qual tenen ànsia a l'escola és, per tant, limitat a un ús parlat de la llengua anglesa.

»El mestre adopta un nou mètode per propagar la "nova llengua". Converteix en un motiu de càstig parlar irlandès a l'escola, i converteix els pares en una espècie de policia per assegurar-se que durant la seva intercomunicació a casa els nins no parlaran res més que anglès. Els pares tenen tant d'entusiasme per l'anglès que no mostren cap reticència a informar el mestre de cada infracció detectada de la llei escolar; i, amb aquest procés de coerció, al cap del temps els pobres nins obtenen una remarkable fluïdesa parlant anglès molt incorrecte.» (P. Keenan, 1857-1858).²

2. Agraesc la traducció de l'anglès a Magdalena Alomar Sitjes.

5. LA DELACIÓ DE COMPANYS EN CONTEXTOS SENSE CONFLICTE LINGÜÍSTIC

5.1. *La delació per a l'aprenentatge del francès fora de l'Estat francès*

A Palma, i segurament a altres indrets, a la primera meitat del segle xx, per tal de fer aprendre el francès i expulsar l'ús del català dels centres d'ensenyament, els frares de La Salle empraven la delació i l'ús del símbol de la mateixa manera que s'emprava a la República Francesa contra les llengües altres que el francès. A Mallorca el nom de l'objecte infamant també era *la parleuse*, però no era un anell sinó una fusteta i la prohibició d'emprar cap llengua diferent del francès s'aplicava tant a l'aula com a l'esplai (testimoni personal de Nicolau Sitjes Miralles a Aina Sitjes Daviu, c. 1960). N'és un altre testimoni, significativament referit també a l'ensenyament francès o del francès, el Col·legi Hispano-Français de l'Immaculée Conception Béziers-Figueras, on va anar Salvador Dalí per la voluntat de son pare que aprengué el francès i on la majoria dels frares i alumnes eren de Besiers (els frares havien estat expulsats de França) (Gibson, 2013; Delgado, 1994; Berruezo, 2004: 867-892).

Grup d'alumnes del col·legi de Sant Joan de La Salle de Palma que varen ésser objecte de l'aplicació de *la parleuse* o anell (fotografia de devers 1930).

5.2. *Japó*

Al Japó, el govern Meiji va voler emular la política lingüística dels estats nació europeus fomentant l'ús d'una nova varietat estàndard del japonès. Abans de la Restaura-

ció Meiji, hi havia una varietat escrita d'origen xinès que coneixia la gent alfabetitzada i que procedia del segle VIII, mentre que la llengua parlada presentava variació geogràfica. El nou estàndard es basà en el dialecte de Kansai/Tòquio. Aleshores s'emprà una targeta del dialecte (*hōgen fuda*) amb la funció de l'anell o de *la parleuse* d'Europa, i que tenia, doncs, l'estudiant que havia estat descobert parlant en una varietat no estàndard i que havia de passar a qui repetís la seva falta. A Okinawa els estudiants acceptaren voluntàriament l'ús de la targeta a principi del segle xx, però l'any 1917 esdevingué obligatori quan aquesta política lingüística prengué força (Tipton, 1997: 204).

6. RODRIGO FERNÁNDEZ CASTAÑÓN, RESPONSABLE DE LA IMPORTACIÓ DEL MÈTODE DE L'ANELL A LES BALEARS

Rodrigo Fernández Castañón va començar la seva carrera professional en els jutjats militars com a advocat alferes de diferents regiments i, pels seus «méritos militares», el 1815 formà part de la terna presentada per cobrir places vacants de les poblacions de Vera i de La Roda, de l'Audiència de Madrid. El 1822 era titular del jutjat de Cogolludo, des d'on passà al de Lorca (Gómez, 2013: 89, 170 i 201).

L'any següent, el 1823, Fernández Castañón va començar a fer carrera política com a liberal i fou nomenat *jefe político* de les Canàries, on dirigí, a Gran Canària, la persecució contra la revolta absolutista de 1823. El càrrec de *jefe superior* o *jefe político* havia estat creat per la «Instrucción para el gobierno económico-político de las provincias», que desplegava l'article 324 de la Constitució de 1812, i la persona que l'ocupava era l'agent del poder central a la província, atès que era responsable del manteniment de l'ordre públic i de l'execució de les ordres del govern, presidia l'ajuntament de la capital de la província i la diputació provincial, on votava en cas d'empat (Sarmiento, 1993).

El *jefe político* no tenia la competència de direcció de les milícies armades, però, llevat del cas que l'ordre públic fos greument afectat o, igualment important, en defensa de la seguretat exterior i interior del país, cas en què podia demanar l'ajuda del comandant general. Així Rodrigo Fernández Castañón va dirigir directament l'esclafament de l'esmentada revolta absolutista de 1823, que pretenia la independència de Gran Canària envers el centralisme homogeneïtzador de l'estat nació que representava la capitalitat de Tenerife i contra la supressió pels liberals de l'exempció que tenien les Canàries de l'obligació d'usar el paper segellat d'estat. Fernández Castañón va dur personalment una columna de 100 granaders de Tenerife a Las Palmas el 30 d'agost 1823, quan l'absolutisme havia vençut gairebé a tota la part continental de l'Estat i només es mantenia la resistència a Cadis. Després d'una primera derrota dels absolutistes, la majoria pagesos, quan l'endemà aquests tornaren atacar, Fernández aconseguí amb generoses promeses de perdó que els milicians provincials absolutistes passassin al bàndol liberal, amb el resultat que els pagesos fugiren. Aleshores Fernández Castañón amb l'espasa matà personalment un dels caps de la rebel·lió, Francisco Suárez, i el principal, Matías Zurita, fou capturat, condemnat a mort i afusellat, fet tan transcendent que els colors de la seva camisa blava ensangonada es transforma-

ren en la bandera vermella i blava de Telde. A continuació Fernández Castañón va imposar una gran multa als pobles revoltats, però va fugir a Gibraltar després de la victòria dels absolutistes (González de Chaves, 1982; Millares, 1893; Erbez, 2000).

Un cop passada la Dècada Absolutista, Fernández Castañón va ser nomenat *jefe político de Baleares* el 18 de novembre 1836, durant el tercer període constitucional, justament per la seva experiència a les Canàries contra els absolutistes, i prengué possessió del càrrec el 2 de gener 1837 i el 4 de gener va signar una proclama liberal com a cap polític interí que el 8 de gener va publicar *El Propagador Balear*. Al cap d'un mes, es publicà l'edicta d'imposició del mètode de l'anell a les Balears.

El cessament de Fernández Castañón es va produir al cap de vuit mesos, en data de 23 d'octubre 1837, i de Mallorca se n'anà a Segòvia.

En un report d'una comissió formada per Pasqual Felip de Togores, comte d'Aiamans (1805-1888), i Pere Andreu (professor de castellà de la càtedra de la Diputación Provincial i autor d'una gramàtica castellana —1823—) per ordre del governador civil amb l'objectiu de fer una inspecció a les escoles primàries de Palma i que s'havia lliurat el 17 de juliol 1835 («Noticias estadísticas de la instrucción primaria de estas islas correspondientes al año 1835», publicades a *El Propagador Balear* de 1837), s'havia destacat que les escoles dels convents eren les pitjors i s'hi havia trobat una «pronunciación castellana pésima»; en canvi es deia que l'escola particular de Francisco Rodríguez del carrer de la Mà del Moro «tiene sobre otras la ventaja de que como el maestro habla castellano nativo, los alumnos se ven precisados a hablarle también». És segur que Fernández Castañón va conèixer aquest informe i hi va proposar com a solució l'ús de l'anell, encara que temporalment no podia fer gaire efecte perquè el 1835 l'escolarització era molt baixa, com es pot deduir dels seus resultats: els homes i nins que sabien escriure —s'entén que en espanyol— només eren el 7,26 % i les dones i nines el 0,84 % (Llabrés i Pou, 1959: 557 i 558; Martínez Taberner, 2000: 92).

L'advocat Pere Andreu (1802-1844) formà part de la comissió de la Sociedad Económica de Amigos del País (SEAP), que va aconseguir el mateix any 1935 la creació de l'Instituto Balear i de la junta directiva del nou institut que substituï la desapareguda Universidad Literaria i que tenia entre els seus objectius millorar l'ensenyament del castellà. El 1835 també, Andreu va proposar a la SEAP la concessió d'un premi a una gramàtica espanyola «acomodada al uso de los baleares», prova una altra vegada de llurs dificultats per a aprendre l'idioma foraster. Pere Andreu el 1834 també va redactar l'ortografia que s'havia d'emprar en el diccionari català-castellà que ell havia promogut i que la SEAP havia decidit elaborar «con el objeto de que se generalice en esta Ysla la lengua nacional». Aquest propòsit apareix expressat en una incitació del setembre de 1834 al *jefe político de Baleares* de la societat, signada per Jaume Pujol, que no descuidàs l'aplicació de les «Soberanas disposiciones que previenen que así en la correspondencia publica com en las escuelas, se haga uso del idioma castellano con preferencia a nuestro dialecto provincial», una petició que Fernández Castañón va tenir ben en compte (Martínez Taberner, 2000: 81 i 88-91).

El govern espanyol liberal va reconèixer la intervenció en política educativa i lingüística de Fernández Castañón a les Balears i el va enviar a Navarra, un país carac-

teritzat per un bilingüisme territorial històric i on el carlisme era molt influent, i se li encomanà la presidència de la primera Comisión de Instrucción Primaria provincial l'any 1838. La comissió es va constituir l'octubre d'aquell any. El preàmbul del «Reglamento de las comisiones de instrucción primaria de 18 de abril de 1839» establí que les comissions d'instrucció primària eren el mitjà necessari per a «plantear y sostener un sistema de educación nacional», per a la promoció i difusió de la «verdadera civilización». La característica principal del reglament era la seva voluntat centralitzadora i uniformitzadora a través del coneixement i el control per l'estat de cada municipi i cada escola, mitjançant la inspecció educativa. A l'edict de Mallorca, Fernández Castañón es refereix a les categories de llengua científica del castellà, que es nega al català, i per tant, de monopoli de la transmissió dels coneixements científics, i a la categoria autoatribuïda de «llengua nacional» del castellà.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ADAMS, John R. R. (1999). «Swine-Tax and Eat-Him-All-Magee: The hedge schools and popular education in Ireland». A: DONNELLY, James S.; MILLER, Kerby A. (ed.). *Irish popular culture 1650-1850*. Dublín: Irish Academic Press, p. 97-117 [Cap. 5].
- BAKER, Colin; PRYS JONES, Sylvia (ed.) (1998). *Encyclopedia of bilingualism and bilingual education*. Bangor: Multilingual Matters, s. v. «Immersion Bilingual Education».
- BARANDIARÁN IRIZAR, Felipe (1982). *La comunidad de pescadores de bajura de Pasajes de San Juan (ayer y hoy): Estudio antropológico*. Sant Sebastià: Felipe Barandiarán.
- BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes (2004). «Implantación de la administración educativa liberal en Navarra: la Comisión de Instrucción Primaria, 1838-1858». *Príncipe de Viana*, núm. 233, p. 867-892.
- BROUDIC, Fañch (1995). *La pratique du breton: De l'Ancien régime à nos jours*. Tesi doctoral defensada a la Universitat de la Bretanya Occidental, Brest. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- CALVET, Jean Louis (1974). *Linguistique et colonialisme: Petit traité de glottophagie*. París: Petite Bibliotheque Payot.
- CROWLEY, Tony Crowley (2002) (ed.). *The politics of language in Ireland 1366-1922: A source-book*. Londres; Nova York: Routledge.
- DELGADO CRIADO, Buenaventura (1994). *Historia de la educación en España y América*. Vol. 3: *La educación en la España contemporánea (1789-1975)*. Madrid: Morata.
- ERBEZ, José Manuel (2000). «La ensangrentada camisa de Matías Zurita y la bandera de Telde». *Banderas: Boletín de la Sociedad Española de Vexilología*, núm. 74 (març).
- FERNÁNDEZ, Idoia (1994). *Oroimenaren hitza. Ikastolen historia 1960-1975*. Sant Sebastià: UEU.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, Antonio (2002). *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Tesi doctoral dirigida pel doctor Ricardo García Cárcel. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània.
- FERNÁNDEZ-SUÁREZ, Yolanda (2006). «An essential picture in a sketch-book of Ireland: The last hedge schools». *Estudios Irlandeses*, núm. 1, p. 45-57.

- GÁRATE ARRIOLA, Justo (1971). «El anillo escolar en la proscripción del euskera II. Nota». *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, tom 27, p. 180-181.
- (1972). «El anillo escolar en la proscripción del euskera. III. Nota». *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, tom 28, p. 174.
- (1976). «El anillo escolar en la proscripción del euskera». *Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta*, núm. 24, p. 367-387.
- GIBSON, Ian (2013). *Dalí joven, Dalí genial*. Madrid: El País Aguilar.
- GÓMEZ RIVERO, Ricardo (2013). *Los jueces del Trienio Liberal*. Madrid: Ministerio de Justicia, p. 89, 170 i 201.
- GONZÁLEZ DE CHAVES, Jesús (1982). «El motín de 1823 en Gran Canaria: más de cuatro mil personas se alzaron en defensa del Monte de Doramas». *Aguayro* [Caja Insular de Ahorros de Gran Canaria], núm. 144.
- JIMENO JURIO, José María (1997). *Navarra: historia del euskera*. Tafalla: Txalaparta.
- JONES, R. Bowen (1844). «Minutes of evidence taken before Commissioners on Inquiry for South Wales. 7th November 1843». A: *Reports of the Commissioners of Inquiry for South Wales: Presented to both houses of Parliament by command of Her Majesty*. London: Printed by William Clowes and Sons, Stamford Street for Her Majesty's Stationery Office, 1844, p. 101-104.
- KEENAN, Patrick (1857-1858). «General Report for 1856». A: *Twenty-third report of the Commissioners of National Education in Ireland (for the year 1856) with appendices. Vol. I. Presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty*. Dublin: Printed by Alex Thom and Sons, 87, Abbey Street, for Her Majesty's Stationery Office, p. 141-222.
- LASA, José Ignacio (1968). *Sobre la enseñanza primaria en el País Vasco*. Sant Sebastià: Auñamendi.
- LLABRÉS BERNAL, Joan; POU MUNTANER, Joan (1959). *Noticias y relaciones históricas de Mallorca: Siglo XIX*. Vol. II. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana.
- LÓPEZ-GOÑI, Irene (2007). *Ikastola: un movimiento popular y pedagógico: Historia de las ikastolas de Navarra*. Pamplona: Euskara Kultur Elkargoa, p. 30-34.
- MARTÍNEZ TABERNER, Catalina (2000). *La lengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MELIÀ, Josep (1970). *Informe sobre la lengua catalana*. Madrid: Magisterio Español. (Novelas y Cuentos)
- MILLARES TORRES, Agustín (1893). *Historia general de las Canarias*. Vol. V. Las Palmas: Imprenta de Isidro Miranda.
- MOGUEL Y URQUIZA, Juan Antonio (1891). «Apología de la lengua bascuence, contra las erradas ideas y conjeturas de don Joaquín Traggia, autor del artículo del origen de dicha lengua en el Diccionario histórico geográfico de la Real Academia, Voz Navarra». *Euskal-Erria*, núm. XXV, p. 119-119.
- RANELAGH, John (1994). *A short history of Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SALABERRY, Etienne (1967). «L'alienation basque». *Gure Herria* (1 novembre).
- SARMIENTO LARRAURI, José Ignacio (1993). *Antecedentes inmediatos de la figura del gobernador civil*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid. (Tesis Doctorales; 219/93)
- TIPTON, Elise K. (1997). *Society and the state in interwar Japan*. Londres; Nova York: Routledge.
- TORREALDAI, Joan Mari (1998). *Libro negro del euskera*. Sant Sebastià: Ttarttalo SL.

Educació multilingüe per a l'era global: el valor de les llengües en una escola internacional¹

Multilingual education for the global era: the value of languages in an international school

Andrea SUNYOL

Universitat Autònoma de Barcelona

Data de recepció: 24 de març de 2016

Data d'acceptació: 3 de juny de 2016

RESUM

Nombroses institucions educatives elitistes han optat per la internacionalització per tal d'adaptar-se als canvis socials, econòmics i polítics de la modernitat tardana. La renovació del model educatiu sol associar-se a canvis en el currículum lingüístic i a les polítiques lingüístiques institucionals. Aquest article parteix d'una etnografia (socio)lingüística que examina com la llengua és al centre de la internacionalitat que es construeix en una escola privada de l'àrea metropolitana de Barcelona.

L'anàlisi dels discursos i pràctiques generats a l'escola revela que la institució s'està construint com a *internacional*, però que al mateix temps necessita preservar la identificació *nacional* per mantenir el seu nínxol de mercat. Això crea tensions entre el trilingüisme oficial, les ideologies d'igualtat entre llengües i el discurs identitari. La complexitat discursiva del centre mostra com idees romàntiques i econòmiques sobre la llengua hi coexisteixen en tensió i qüestionen els processos d'inclusió social a l'escola.

PARAULES CLAU: llengua i educació, ideologies lingüístiques, etnografia educativa, internacionalitat.

ABSTRACT

Numerous elitist educational institutions are adapting to the social, economic and political demands of late modernity by undergoing processes of internationalisation. The renovation of the educational model is usually associated with a change in the linguistic curriculum and with institutional language policies. This article is based on a (socio)linguistic ethnography which examines how language is at the core of the internationality built at a school in the Greater Barcelona area.

CORRESPONDÈNCIA: Andrea Sunyol. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Lletres. Departament de Filologia Anglesa i de Germanística. Edifici B - B11/110. 08193 Bellaterra. A/e: andrea.sunyol@uab.cat.

1. Aquest treball és part de la investigació del projecte R+D APINGLO-CAT, finançat pel Ministeri Espanyol de Ciència i Innovació (FFI2014-54179-C2-1-P; IP Dra. Eva Codó).

The analysis of discourses and practices generated at the school reveals that the institution is constructing itself as *international*, but at the same time it needs to preserve its *national* identification to maintain its niche in the market. This creates tensions between official trilingualism, ideologies of equality among languages, and an identity discourse. The discursive complexity of the school shows how romantic and profit-based ideas on language coexist in tension, questioning the social inclusion processes at the educational centre.

KEYWORDS: language and education, linguistic ideologies, educational ethnography, internationality.

INTRODUCCIÓ

El dia 23 d'abril és el dia mundial del llibre. A Catalunya, la diada de Sant Jordi representa, també, la celebració de l'amor i de la literatura. A Forum International School (FIS), l'escola on he dut a terme l'etnografia que informa aquest article, com en tantes altres escoles del país, per Sant Jordi se celebren els jocs florals amb una cerimònia solemne inspirada en els certàmens homònims de la Renaixença. Estudiants i professors, cambrers de la cerimònia, van anomenar l'edició «plats de poesia». Els comensals del banquet eren el director de l'escola i un membre invitat del jurat, escriptor. Cada plat o poema que els servien introduïa un dels premis. El primer plat, el «plat fort», era de «cuina internacional»:

Fragment 1

1	Presentador	Tenim una excel·lent cuina nacional / però últimament el nostre plat
2		fort també és la cuina internacional
3	Públic	{rialles}
4	Presentador	Els nostres xefs estan fent sempre cursos de formació permanent //
5		cursos / cursets // tallers // (per si de cas) {èmfasi irònic} // I ens
6		permetem recomanar el <i>mutton</i> / un plat molt bo / recepta de Swift / de la
7		cuina irlandesa // o bé tenim un excel·lent plat de <i>haggis</i> / de la cuina
8		escocesa i que ve acompanyat de gaites
9	Director	És que a mi tot el que és INTERNACIONAL m'encanta
10	Públic	{forts aplaudiments i rialles}

La meva anàlisi se centrarà a esclarir quin és el sentit de la internacionalitat a l'escola FIS i com es construeix lingüísticament en i amb les seves pràctiques lingüístiques diàries. En la seva fundació FIS era una escola catalana. L'any 2008 va passar a formar part d'un grup educatiu internacional amb escoles a Europa i Àsia. Això va comportar diversos canvis estructurals a l'escola: amb el nou equip directiu, l'escola va passar a dir-se *escola internacional* i a reestructurar la plantilla per poder implementar els canvis que es desprenen d'un nou pla lingüístic de centre.

Aquest treball parteix de l'observació que moltes escoles que com FIS van ser fundades seguint patrons de l'educació pública nacional estan tendint a internacionalit-

zar-se. El desacord científic sobre la naturalesa d'aquest tipus d'escoles reflecteix la gran diversitat del model. A trets generals, aquestes escoles són espais força independents dels sistemes educatius nacionals que es creen per iniciativa privada. La categoria internacional vol reflectir una filosofia educativa que, sovint, es basa en valors com la tolerància, el reconeixement de la diferència, la curiositat i la multiculturalitat. En els darrers anys, el model d'escola internacional fuig dels patrons tradicionals (Sylvester, 1998; Lallo i Resnik, 2008): les noves escoles no s'adrecen només a les elits transnacionals, sinó a famílies locals amb aspiracions socials, i tenen finalitats clarament comercials (Hayden, 2011).

Així doncs, el desig de la internacionalitat respon a la necessitat d'adaptar-se a un mercat educatiu que és cada cop més competitiu. Les condicions econòmiques, polítiques i socials del que s'ha anomenat la *modernitat tardana* (Giddens, 1991; Bauman, 1998) han reconfigurat el paisatge demogràfic i els mercats laborals d'occident. La crisi econòmica global, que ha afectat durament els països de l'arc mediterrani, ha tingut conseqüències directes en l'àmbit educatiu: ha frenat la taxa de natalitat (Goldstein *et al.*, 2013) i, per tant, la matriculació se n'ha ressentit; també ha limitat la capacitat econòmica de les famílies i les seves possibilitats de triar escola en el sector privat. En aquest context, els centres concertats i privats s'han bolcat en una cursa per atreure nous públics, com ara els fills de famílies transnacionals, al mateix temps que malden per mantenir la seva oferta atractiva als ulls de les famílies locals.

Una altra conseqüència de la recessió ha estat la intensificació de la internacionalització i la terciarització de les economies occidentals. A Catalunya, com en la majoria de països europeus, el mercat laboral demana als treballadors altes competències lingüístiques. Per poder dotar els joves de les eines que els haurien de fer candidats amb més oportunitats en el mercat global, el multilingüisme s'ha situat al centre del debat educatiu (Pérez-Milans, 2015). Si tenim en compte que les habilitats lingüístiques són enteses com un valor afegit en els perfils acadèmics dels estudiants (Heller i Duchêne, 2012), no és sorprenent que la llengua sigui l'aspecte més publicitat en les estratègies de màrqueting de les escoles privades.

Els perfils multilingües més desitjats inclouen una llengua nacional europea i l'anglès (Gal, 2012), en la línia de les recomanacions del Consell d'Europa. En les darreres dècades l'anglès ha esdevingut una *lingua franca* global (Pennycook, 2007) i països d'arreu del món inverteixen en la capitalització lingüística dels seus ciutadans per millorar els nivells de competència en aquesta llengua de la població general. En el context europeu, iniciatives com ara l'aprenentatge integrat de continguts i llengües estrangeres (AICLE) intenten ampliar el coneixement de llengües estrangeres —generalment, de l'anglès— dels estudiants de centres públics i concertats. A mesura que l'ensenyament de la llengua anglesa és més i més estès, les escoles privades han diversificat la seva oferta lingüística a altres llengües europees —francès, alemany, espanyol— però també mundials —sobretot el xinès mandarí— per *distingir-se* (Bourdieu, 1984) de la competència.

Centraré la meva anàlisi en una escola en via d'internacionalització que fa servir principalment la llengua per transformar el paradigma nacional —en aquest cas, pa-

ral·lel al currículum de Catalunya— en l'internacional. Per poder explicar com s'organitzen les pràctiques lingüístiques a l'escola, quin valor tenen les llengües que s'hi parlen i com s'hi construeix discursivament i semiòticament la internacionalitat, m'he servit de les assumpcions ontològiques i els conceptes epistemològics de la sociolingüística de base etnogràfica.

Conceptualització teòrica

La llengua és un element indissociable del parlant i del seu context, elements que es configuren mútuament (Rampton *et al.*, 2004). En les institucions educatives el marc normatiu on es mouen els parlants és especialment explícit, i permet enllaçar les pràctiques situades amb processos més generals d'estructuració social (Jaspers, 2011; Rampton, 2005; Pérez-Milans, 2015). Les escoles són espais molt normativitzats, que han servit —i serveixen— com a instruments de construcció d'identitats culturals legítimes, i per extensió, de distribució de prestigi i autoritat entre recursos lingüístics (Heller i Martin-Jones, 2001; Pérez-Milans, 2014).

Les ideologies lingüístiques són un marc d'anàlisi de la transformació de les pràctiques i permeten explicar i legitimar els canvis en els programes lingüístics institucionals (Codó i Pérez-Milans, 2014). En aquestes pàgines parlarem del conjunt de creences que s'articulen per racionalitzar la visió d'algunes llengües com a varietats *anònimes* i *autèntiques* (Silverstein, 1979; Woolard, 1998). Qüestionar lingüísticament i etnogràficament els processos d'atribució de capital simbòlic —o legitimitat, o poder— i de devaluació de repertoris lingüístics —aquells que inclouen exclusivament llengües locals— permet entendre les diferències d'accés a espais socioinstitucionals i també als recursos materials que s'hi associen que hi ha entre participants (Pérez-Milans, 2015).

MÈTODES

Quan vaig arribar a l'escola, molts professors pensaven que em fixava en la proporció de català, castellà o anglès que feien servir a les seves classes o que anotava els errors gramaticals dels seus discursos. La meva tasca s'allunyava força de tot això: no volia recollir dades quantificables sobre les seves pràctiques. Volia posar en relació les seves produccions —la manera com els professors i estudiants parlaven, i en quines llengües ho feien, i la manera com negociaven i donaven forma als espais lingüístics de l'escola— amb l'ordre institucional i l'ordre social. Volia analitzar com les seves pràctiques lingüístiques, les seves converses de cada dia, els servien per produir; valorar, revalorar o menysvalorar; regimentar i distribuir recursos culturals i simbòlics; i mantenir les normes i valors que fonamenten no només l'organització social institucional, sinó que constitueixen l'ordre social (Heller i Martin-Jones, 2001).

Fa deu anys, FIS era una fundació privada, i les famílies i els professors que hi treballaven eren nascuts a l'entorn més immediat de l'escola. Després de l'absorció per un grup educatiu internacional, un 13 % de la comunitat educativa és *internacional*, és a dir, prové de famílies que han protagonitzat processos de mobilitat transnacional d'elit. L'encariment de les taxes educatives i la nova deriva de l'escola n'han reconfigurat la clientela. Per explicar la història i la trajectòria de l'escola vaig dur a terme, durant un període de tres mesos, observacions etnogràfiques de classes i altres activitats organitzades per la institució. També vaig entrevistar professors i vaig reconstruir la imatge que l'escola projecta d'ella mateixa a través dels paisatges lingüístics —decoració, treballs dels alumnes, informació pràctica o senyalística, de la comunicació amb els pares i de la publicitat. L'anàlisi crítica de totes aquestes dades revela les transformacions associades a la internacionalitat en relació amb els repertoris lingüístics dels actors, els canvis en les categoritzacions dels parlants i quines ideologies lingüístiques informen els rols i els valors de cada llengua que es parla a FIS.

L'ORGANITZACIÓ DEL MULTILINGÜISME A L'ESCOLA FIS

En la primera entrevista amb el director, vaig explicar-li el meu interès a observar la distribució del català, el castellà i l'anglès —les tres llengües del programa *trilingüe* o *multilingüe*² que anuncien. Va interrompre'm ràpidament per rectificar-me: «la nostra escola no té un model trilingüe: també oferim francès, alemany i xinès mandarí». La categoria *trilingüe* és una categoria en tensió a l'escola: els diversos actors tenen idees contradictòries sobre quin n'és el model lingüístic. L'advertiment evidencia la importància discursiva que es dona al multilingüisme al centre. Al lloc web, l'escola presenta el projecte multilingüe de centre amb un text que gira al voltant de l'anglès:

Fragment 2. El projecte multilingüe de FIS

En el context de *multilingüisme*³ que caracteritza els Centres CEO, *l'aprenentatge de l'anglès com a primera llengua estrangera* hi té un lloc destacat. Els nostres estudiants es familiaritzen amb la llengua des dels primers cursos, fins al punt d'aprendre a llegir-lo i escriure'l al mateix temps que les llengües oficials. Les grans diferències entre el sistema lingüístic anglès en relació al català i el castellà no són cap impediment, sinó un estímul per als nostres alumnes.

Per assegurar que n'assoleixen un domini absolut, s'imparteixen diverses matèries i activitats en anglès, i els professors d'aquestes assignatures única-

2. Tots dos termes apareixen com a descriptors del programa lingüístic del centre. Hi ha, però, ambivalències d'ús. Alguns eviten el terme *trilingüe* per defugir les reminiscències polítiques que el terme evoca en el context català, que l'associen amb les polítiques recentralitzadores de la dreta espanyola. Altres participants, però, l'utilitzen per referir-se a les tres llengües oficials al centre.

3. Tot i que el text s'ha parafrasejat per tal de protegir la identitat de l'escola, els fragments en negreta reproduïen el format original.

ment es relacionen amb els alumnes en aquest idioma. Per assegurar-nos que l'aprenentatge és correcte, molts d'aquests **professors són de llengua materna anglesa** o han viscut en països anglòfons.

Les **classes de reforç** i les activitats de l'**Escola d'Idiomes** complementen l'activitat acadèmica, de tal manera que els nostres alumnes, en finalitzar els estudis, poden dominar l'anglès oral i escrit, tant en les seves formes acadèmiques com col·loquials.

D'altra banda, a mesura que els nostres estudiants avancen en l'itinerari acadèmic, s'introdueix una **segona llengua estrangera, el francès o l'alemany**. La nostra escola també ofereix **xinès mandarí** durant l'educació Infantil i els primers cursos de Primària.

Dels molts focus d'anàlisi que es desprenen del text, em fixaré en la distribució i categorització de les llengües. A FIS hi ha una jerarquia simbòlica entre les llengües (oficials d'una banda, i primeres i segones llengües estrangeres, de l'altra). És important notar que, tot i que el català i el castellà són les llengües que hi predominen, són gairebé invisibles en aquesta presentació, que realça el valor de l'anglès i de les altres llengües estrangeres (el xinès mandarí hi apareix en negreta i de color vermell). El text detalla la metodologia d'aprenentatge de l'anglès i la necessitat d'incloure'l com a llengua vehicular de l'escola, fet que l'*oficialitza*. Queda palès, doncs, que hi ha una utilització icònica (Agha, 2007) de l'anglès, que singularitza el programa lingüístic *internacional* de l'escola. En aquestes pàgines ens centrarem en la categoria que els participants anomenen *oficial*, que inclou el català, el castellà i l'anglès.

El text mostra com les categories *llengua oficial* i *llengua estrangera* entren en conflicte en referència a l'anglès. Encara que el text en català no ho mostri, la versió en anglès l'identifica com a llengua oficial de l'escola. De fet, hi ha un esforç visible per fer de l'anglès la *primera llengua estrangera* dels estudiants. Per aconseguir això, s'implementa un programa que s'anomena *d'immersió en anglès i català* durant els primers anys d'escolarització, s'imparteixen algunes assignatures en aquesta llengua a primària i s'augmenta la presència de missatges en anglès en els espais públics de l'escola, fet que hauria de compensar la baixa exposició a la llengua anglesa de la gran majoria d'alumnes fora de l'escola. Al marge d'aquesta voluntat, considerar l'anglès, la llengua *internacional* per excel·lència, una llengua estrangera és problemàtic en una escola internacional. La tensió entre allò propi i allò estranger, entre allò local i allò global, és una constant en el procés d'internacionalització de FIS.

Les *llengües oficials*, el català, el castellà i l'anglès, són les llengües que la institució fa servir per construir la façana institucional (Goffman, 1959). L'escola es presenta com una institució trilingüe tant en els espais virtuals com físics. A més, es pretén difondre una imatge de neutralitat lingüística a través del discurs d'igualtat entre les tres llengües oficials de l'escola, que fa referència no només a la distribució curricular exacta (33 % d'assignatures per a cada llengua), sinó també a la simetria de valor entre les llengües. Es busca, des de la institució, que siguin les llengües utilitzades per defecte, indistintament, en les pràctiques orals i escrites de professors i alumnes:

Fragment 3

- 1 **Roser** com a escola trilingüe tenim tres llengües vehiculars / el català,
 2 el castellà i l'anglès // aquestes es reparteixen de forma totalment
 3 proporcional a la primària // i per tant els nens saben perfectament
 4 bé en quines assignatures i amb quins mestres parlarem cada
 5 llengua // això fa que puguin passar d'una llengua a l'altra sense
 6 cap problema.

La Roser, una mestra que ha estat testimoni de l'evolució de l'escola on va tenir la primera feina ja fa més de vint-i-cinc anys, delimita els terrenys d'ús de cadascuna de les llengües en el nou model d'escola. Explica que aquest canvi de model lingüístic ha generat tensions en la comunitat educativa, sobretot en els mestres més veterans, els alumnes dels últims cursos i les famílies «de sempre». Alguns l'han viscut com una anglicització de l'escola, altres com una castellanització. La idea que ella vol transmetre de model lingüístic és molt rigorosa amb la proporcionalitat d'ús i valor de cada llengua. La igualtat és el cordó asèptic que justifica el model i el ven com un producte lliure d'ideologies polítiques, que respon estrictament a necessitats educatives.

En el quadre següent es mostra la distribució de llengües i assignatures a l'educació primària:

TAULA 1
Llengües d'instrucció per assignatura

<i>Català:</i>	Llengua i literatura catalanes; ciències socials (i història); música; instrument.
<i>Castellà:</i>	Llengua i literatura castellanès; matemàtiques, educació física i natació.
<i>Anglès:</i>	Llengua anglesa; ciències naturals; plàstica; informàtica; llengua xinesa; llengua alemanya (a partir de 5è de primària).

Alumnes i professors han hagut d'adaptar-se a la nova etiqueta lingüística (Woolard, 1998) de cada situació comunicativa, de cada espai de la nova escola internacional. La Montse, una de les coordinadores de primària, formula les normes d'ús a classe:

Fragment 4

- 1 **Montse** hi ha assignatures que es fan en català / assignatures que es fan en
 2 castellà? / i assignatures que es fan en anglès. / i aquesta és la llengua
 3 vehicular de l'aula // llavors si jo t'estic impartint català? per molt
 4 que tu siguis castellanoparlant / si estem fent classe i jo t'estic fent una
 5 pregunta? tu em contestes en català. // ara, si després al pati has
 6 caigut i t'has fet mal / i ets del Perú // jo entenc que em ploraràs en
 7 castellà / llavors això s'ha de respectar.

Aquest fragment deixa clar que hi ha dos terrenys diferenciats, «classe» i «fora de classe», que tenen paral·lelismes amb els termes *frontstage* i *backstage* de Gof-

fman (1959). L'activitat comunicativa «classe» no està vinculada a un espai físic —l'aula—, sinó a l'activitat lectiva. En aquest espai les situacions comunicatives són més formals i solen organitzar-se en marcs monolingües aïllats, amb unes pràctiques molt regimentades: es fan explícites als estudiants, que s'han de comprometre a seguir-les. Fora de classe, o quan les situacions comunicatives són converses privades —típicament al pati o als passadissos—, prevalen les pràctiques híbrides en català i castellà i a priori en aquest espai l'ús no està tan normativitzat.

Els fragments 3 i 4 deixen entreveure que els informants categoritzen els parlants a partir dels seus repertoris lingüístics, el país d'origen o les seves trajectòries vitals: poden ser locals, internacionals o locals amb perfils internacionals. Aquestes categories s'empren en el discurs institucional oficial. El sistema dit d'immersió que s'implementa a infantil segueix una separació de llengües per professors. La llengua vehicular de cada grup depèn de la llengua de la seva tutora, i s'assignen equitativament tutores catalanes i angleses a cada grup al llarg dels quatre cursos d'educació infantil. Als cursos d'infantil i primària, el color de les bates dels professors revela la seva categoria lingüística: als qui porten les bates vermelles se'ls demana que s'adrecin únicament en anglès als estudiants. Els professors amb bata blava, en canvi, no tenen *perfil internacional*: són locals, bilingües en català o castellà. Hi ha una forta relació entre els repertoris lingüístics i la categoria internacional, que s'expressa visualment a través de les bates. Aquesta categorització determina les pràctiques i també assigna legitimitat:

Fragment 5

- 1 **Roser** nosaltres / per exemple / abans mestres que donaven català no feien mai
 2 castellà. / per què? / semblava com que ho havia de fer un altre mestre //
 3 ara no- ara un tutor pot fer una assignatura en català i una en castellà.
 4 **Andrea** però en anglès no.
 5 **Roser** en anglès no. / nosaltres volem que l'anglès sigui perfecte- fonèticament
 6 sigui perfecte // mestre anglès només parla anglès / és la manera que
 7 obligues a que et parlin en anglès // oficialment els nens més petits pensen
 8 que els mestres anglesos només saben anglès. / però el professor català
 9 castellà és bilingüe // un professor català castellà pot parlar en anglès //
 10 i de vegades ho fa // i no hi ha cap problema aquí. // l'únic que fa és que els
 11 nens els acostumen a rectificar perquè fonèticament no ho fan bé.

Veiem que, tot i que no se'ls priva de parlar en anglès, els professors locals no en són parlants legítims. Ho són de les llengües *locals* en el discurs, però a la pràctica el català i el castellà no són parlats legítimament per aquells que no els tenen com a L1. Els professors de bata vermella, en canvi, no han de ser «rectificats» pels alumnes, tenen un domini de la llengua prou bo per fer-la servir com a llengua vehicular a les seves classes, o bé són *natus*.

A l'escola són *natus* aquells professors que han nascut al Regne Unit, a Amèrica, a Austràlia o que tenen pares d'un país anglosaxó, com revelen les entrevistes amb les coordinadores. Aquesta categoria serveix tant per als professors com per als alumnes.

En el cas dels estudiants, però, les categories no es basen tant en les competències o repertoris lingüístics com en els seus orígens etnolingüístics. Així, els estudiants poden ser *locals*, *internacionals* o *nadius*. Els *locals* són parlants de català i/o castellà, i es construeixen en oposició a aquells que han vingut de fora, els *internacionals*. Entre els *internacionals* hi ha els *nadius*, que vénen de països de parla anglesa o tenen pares que tenen l'anglès com a L1. En alguns casos es consideren *nadius* nens de famílies *internacionals* que, tot i no parlar anglès a casa, tenen molt bon domini de la llengua com a resultat de les trajectòries de mobilitat transnacional familiars. La categoria natiu, però, està vetada als estudiants amb famílies catalanes o espanyoles que tenen un gran domini de la llengua anglesa, és a dir, que «fonèticament ho fan bé».

La distribució de llengües i d'assignatures, la normativització dels espais lingüístics i les pràctiques desitjades en cada espai, i també les categoritzacions dels parlants que hem vist anteriorment, evidencien que la igualtat entre llengües és merament discursiva. Els espais que ocupen cadascuna de les llengües no són fruit de l'atzar. Responen a un tram de discursos sobre la llengua i ideologies lingüístiques en les quals ens fixarem a continuació.

LA DISTRIBUCIÓ DE LES LLENGÜES: «EN CATALÀ LA PÀTRIA, EN CASTELLÀ L'AMOR, EN ANGLÈS LA NATURA»

Com hem vist, a FIS hi ha indexicalitats (Silverstein, 2003) interrelacionades que situen cadascuna de les llengües que s'hi ensenyen i s'hi parlen, i també els seus parlants, en un rang d'importància. En aquest apartat ens fixarem només en els valors que s'assignen a cadascuna de les tres llengües oficials, que són les mateixes que hem situat en el mapa de l'escola. Parlarem de la relació entre el català, la llengua nacional, el castellà, que se situa en un punt intermedi entre varietat local i varietat internacional, i l'anglès, la llengua global per excel·lència amb què moltes varietats estàndard nacionals han entrat en competició en el context de la modernitat tardana (Kramsch, 2014).

Per explicar les relacions que s'estableixen entre aquestes tres llengües parlarem de varietats *autèntiques* i varietats *anònimes* (Woolard, 2005) i de mercantilització lingüística (Heller, 2010). Les varietats autèntiques adquireixen valor en tant que estan profundament arrelades a una societat, a un territori, i solen estar associades a idees de puresa lingüística. Parlar la varietat a la perfecció equival a ser un bon membre, *autèntic*, de la comunitat. El concepte *llengua pròpia* fusiona el subjecte parlant i la varietat lingüística, s'estableix una relació bidireccional de propietat. En canvi, les llengües anònimes no tenen propietari. No serveixen per crear identitats, són llengües desarrelades i solen ser hegemòniques en les societats modernes: no necessiten ser justificades ja que solen incorporar grans nombres de parlants. Són llengües de tots i per a tots, i han de ser parlades i apreses en les seves varietats estàndard.

La circulació d'ideologies i discursos assigna a cadascuna de les llengües oficials valors d'autenticitat o anonimat, tot fent-les més o menys apropiades per a circums-

tàncies diverses. Als jocs florals que introdueixen l'article s'hi podia concursar en català, castellà, anglès, francès o alemany. El títol d'aquest apartat reproduceix les bases del concurs. El català és la llengua de la identitat nacional, l'espanyol es desmarca del patriotisme i serveix per a l'amor romàntic, i l'anglès es reserva per cantar a la naturalesa, tot indicant que no és una llengua a través de la qual es puguin vehicular ni qüestions identitàries ni expressions d'amor. La temàtica que es proposa per a cada llengua revela que les llengües tenen significats diversos i hi ha processos d'atribució de valor específics per a cadascuna. És important remarcar que les indexicalitats canvien segons els actors.

EL CATALÀ: «LA NOSTRA LENGUA»

El català és la llengua pròpia de Sant Fèlix, que és com hem anomenat la ciutat on es troba l'escola. És la llengua que més s'hi parla⁴ i també la de la majoria de famílies de l'escola. Els fullets i la comunicació general amb els pares (excloent-ne les circulars, ja que les famílies poden triar una de les llengües oficials) són, per defecte, en català. De fet, històricament aquesta era la llengua vehicular única de l'escola. El rumb internacional que ha pres FIS no ha volgut deixar de banda el que l'escola sent com a «propi». El director puntualitza sovint que FIS és una escola catalana amb projecció internacional. Això es materialitza en els principis fundacionals de l'escola:

Fragment 6

Fòrum és una escola catalana perquè vivim la cultura, la història i la realitat del nostre país aprenent-les en la llengua pròpia. *Som conscients que en el nostre país hem de dominar la llengua castellana amb fluïdesa, i ho garantim a tots els alumnes al final de l'educació obligatòria.*

El text reproduït, el primer dels quinze principis de l'ideari de l'escola, mostra clarament que la identificació nacional és vehiculada a través de la llengua catalana. És significatiu que en el primer dels punts calgui justificar el rol del català en aquest projecte internacional. El català va seguit d'un «perquè» explicatiu que vincula la llengua amb la comunitat nacional a la qual l'escola s'inscriu: «el nostre país, la nostra llengua pròpia». En canvi, no s'explica que s'hagi d'aprendre el castellà. Això confirma l'observació de Pujolar (2010) que les pràctiques lingüístiques i els discursos populars indiquen que el català serveix per adscriure identitats, mentre que el castellà és presentat com una llengua pràctica, amb finalitats merament comunicatives.

Ser una escola catalana amb projecció internacional implica, d'una banda, que el currículum que s'hi implementa és el nacional català; que, per tant, l'escola té com a referència la normativa educativa catalana per bé que la condició de centre privat li atorga molta flexibilitat en el disseny curricular, especialment en matèria lingüística;

4. Les dades estadístiques no es referenciaran per tal de protegir la identitat de l'escola.

també, que hi ha una especial sensibilitat per la cultura i la llengua del territori. De l'altra, que l'escola té la voluntat d'obrir-se al món per diverses raons. Com s'ha dit abans, l'escola detecta la necessitat d'adaptar el model lingüístic a unes noves necessitats de mercat. Aquesta posició és útil tant per als estudiants *locals* com per als *internacionals*. El fet d'implementar un model trilingüe és una fórmula per atenuar el model de conjunció lingüística (Vila, 1998) en què la llengua vehicular majoritària és el català vigent a la majoria d'escoles del país. Això és dirigit a atreure estudiants *internacionals*, que busquen escoles amb més presència d'anglès i castellà al currículum, però també a famílies *locals*, que busquen més exposició a la llengua anglesa. La institució emet un discurs additiu basat en la qualitat educativa, i no pas substitutiu, en relació amb la política trilingüe: com més llengües millor.

Amb aquest discurs d'autenticitat associat al català, hi conviuen altres discursos que el situen com una llengua provinciana, d'abast limitat, poc útil per a segons quines finalitats. Les entrevistes i observacions etnogràfiques mostren com entre la comunitat *internacional* de l'escola, tant per als professors com per als alumnes, el català no és considerat una llengua important. La majoria d'estudiants que passen poc temps a l'escola queden exempts d'aprendre'n o tenen poques expectatives acadèmiques. Això no passa, en canvi, amb el castellà.

EL CASTELLÀ: «QUINA SORT QUE TINC DE SER BILINGÜE!»

A FIS, ser bilingüe vol dir parlar català i castellà. Després del català, el castellà és la llengua que té més presència a l'escola i a l'entorn més immediat. El bilingüisme és valuós precisament perquè és el resultat de la normalitat, de la igualtat entre el català i el castellà, i reforça el discurs de multilingüisme additiu:

Fragment 7

- 1 **Montse** la funció de la llengua és comunicar-se / si et comuniqués ja en tens prou. //
- 2 jo sóc molt catalana i tot el que tu vulguis però jo penso que als nens
- 3 els hem de fer competents al màxim en quantes més llengües possible //
- 4 per mi és cultura // jo vull que els meus alumnes puguin escriure un
- 5 discurs en castellà? i puguin adonar-se que aquella estructura
- 6 està malament perquè és catalana i la gramàtica del castellà no
- 7 funciona així / independentment del sentiment. // quina sort que tinc
- 8 que sóc bilingüe // i aprendre l'anglès m'és molt més fàcil? / i el francès
- 9 encara molt més fàcil? // i aprendre italià.

Dient «jo sóc molt catalana», la mestra reflecteix conflicte entre un discurs nacionalista que connecta un grup ètnic i cultural amb un ús específic de la llengua. L'escola refusa entrar en el terreny polític. El discurs educatiu que sintetitza la frase que dóna títol a aquesta secció permet a la institució mantenir-se neutral. El multilingüisme serveix per transcendir el conflicte lingüístic entre el castellà i el català i per justi-

ficar el valor del castellà a l'escola. El castellà és una llengua anònima de l'escola, serveix a tots els estudiants per comunicar-se. És desvinculada dels sentiments i ha de ser parlada en la varietat estàndard. Mantenir-se en terreny neutral, però, permet adaptar el discurs a l'interlocutor per servir interessos estrictament econòmics. L'anglès, en canvi, és la llengua anònima per excel·lència. Monopolitza el discurs lingüístic i té un rol molt específic a l'escola.

L'ANGLÈS: LA LLENGUA

L'anglès ha entrat a l'escola com un huracà. Causa o solució de tots els mals, ha sacsejat la distribució de les llengües però també ha canviat dràsticament l'ordre social a l'escola. L'arribada de l'anglès va comportar reestructuracions de plantilla causades, entre d'altres coses, per la devaluació d'alguns perfils lingüístics, i també ha tingut un impacte en el tipus de famílies que ara trien FIS per escolaritzar els seus fills.

És la llengua més rellevant en el discurs institucional i la que ha estat més clarament mercantilitzada. És la llengua de la internacionalitat, de les oportunitats laborals, del progrés, de les portes obertes al futur, la que reporta beneficis econòmics i la llengua de l'èxit en un mercat laboral altament competitiu. A més, fa visible la internacionalitat de l'escola: n'és un emblema, i gairebé sempre apareix freqüentment dels discursos de globalisme. El següent fragment de l'ideari de l'escola (recurs web) connecta el discurs d'utilitat de la llengua anglesa amb la internacionalitat: és l'eina que ha de permetre als estudiants tenir un futur mòbil en un context global.

Fragment 8

Preparem els nostres estudiants per a un futur internacional. *Per això l'ensenyament de l'anglès com a tercera llengua és de vital importància. També fomentem l'aprenentatge d'altres llengües.*

El principal canvi lingüístic de l'escola en internacionalitzar-se ha estat l'oficialització de l'anglès i la visibilització en els paisatges lingüístics de l'escola. El relleu especial que se li dona pot fer pensar que hauria d'ésser considerada a part, aïllada del repertori multilingüe. Possiblement això és per una qüestió d'aspiracions: cal igualar-la a les altres dues llengües oficials, i la política numèrica del 33 % no és suficient per dotar-la del mateix valor simbòlic que el català i el castellà o per fer-la esdevenir una llengua de la comunitat educativa.

DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

Fins ara ens hem fixat només en la distribució de les llengües a l'escola i com contribueixen a crear un entorn multilingüe i internacional. Tot i que la internacionalitat també es materialitza fora del terreny lingüístic, els discursos lingüístics, i sobretot la

inversió en un tipus específic de multilingüisme que té l'anglès com a eix articulador, són al centre de la transformació de l'escola. L'anglès és explicat com un bé que esdevé essencial en el capital simbòlic de l'individu o de la institució perquè l'ajuda a ampliar les possibilitats d'impacte social (Cots *et al.*, 2014). A FIS la internacionalització està estretament lligada a la voluntat d'obtenir més beneficis econòmics, i per això fabriquen un producte —lingüístic, també— que ha de donar més oportunitats als estudiants.

El discurs d'igualtat entre llengües intenta difuminar les tensions sociopolítiques entre els estatus del català i el castellà en el context educatiu de Catalunya. La categoria oficial és neutra i permet a l'escola dissimular els discursos divergents d'apropiació de les diverses llengües en un context en el qual un ampli sector de la societat ha interpretat les polítiques de trilingüisme com una amenaça per a l'ús del català com a llengua vehicular a l'escola. El fet d'incorporar l'anglès en la categoria *oficial* a l'escola i l'ús de la categoria *multilingüe* contribueixen a aquesta pretesa neutralitat que els pot reportar més clients.

La internacionalització de l'escola té un rerefons econòmic, i la visió de les llengües a FIS està evolucionant en aquesta mateixa direcció: l'escola passa de formular els discursos lingüístics en termes nacionals (*de pride*) a fer-ho en termes neoliberals (*de profit*) (Heller i Duchêne, 2012). Malgrat que el discurs d'identificació etnolingüística amb el català segueix vigent, en la nova versió de l'escola queda palès que el català segueix sent la llengua d'ús no marcat per fidelitat amb el mercat, i que els discursos lingüístics que fan referència sobretot a l'anglès i també, encara que aquestes línies no ho reflecteixin, a les altres llengües estrangeres són clarament en termes econòmics. Les llengües són productes que obren portes als estudiants, els donen oportunitats, els preparen per ser ciutadans globals. Així, els discursos romàntics coexisteixen amb els discursos econòmics, com apunten Heller i Duchêne (2012).

En aquest paradigma neoliberal, no tots els productes lingüístics tenen el mateix valor. No totes les llengües poden vendre's a tots els parlants i no tots els donen el mateix valor simbòlic. Les categories local i internacional coexisteixen en tensió. Tots estan d'acord, però, que el domini de la llengua anglesa els farà a tots membres d'una comunitat internacional. Encara que algunes categoritzacions ho dificultin, tenen clar que mitjançant aquest valor podran accedir a esferes privilegiades en l'àmbit global. El repertori multilingüe d'elit (Mejía, 2002) que l'escola internacional els proporciona els permetrà acceptar el seu rol en l'escenari mundial del nou mil·lenni i els prepararà per a l'èxit al llarg de la seva vida.

La mercantilització dels recursos lingüístics està clarament lligada als valors de la societat capitalista. En conjunt, la internacionalitat de FIS és lingüística, es construeix a través del discurs i d'elements semiòtics. La llengua ha estat clau en el desenvolupament de les estratègies econòmiques de l'escola. Així doncs, la internacionalitat ha permès a FIS sobreviure a la crisi econòmica i obrir-se a nous públics en un mercat local i global salvatge, i ho ha pogut fer gràcies al seu tresor més preuat: la llengua.

Convencions de transcripció

MAJÚSCULES	to de veu alt
Aa	allargament
=	indica la interrupció d'un altre parlant o que el torn continua més avall
-	indica interrupció del torn de paraula per part del parlant
/	pausa curta
//	pausa llarga
[]	fragments superposats
{}	informació addicional o comentaris sobre un fragment
?	entonació ascendent
.	entonació descendent
!	èmfasi

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- AGHA, A. (2007). *Language and social relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BAUMAN, Z. (1998). *World, consumerism and the new poor*. Cambridge: Polity Press.
- BOURDIEU, P. (1984) *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- CODÓ, E.; PÉREZ-MILANS, M. (ed.) (2014). «Multilingual discursive practices and processes of social change in globalizing institutional spaces». *International Journal of Multilingualism*, vol. 11, núm. 4.
- COTS, J. M.; LLURDA, E.; GARRETT, P. (ed.) (2014). «Language policies and practices in the internationalisation of higher education on the European margins: an introduction». *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, vol. 35, núm. 4.
- GAL, S. (2012). «Sociolinguistic regimes and the management of “Diversity”». A: HELLER, M.; DUCHÊNE, A. (ed.). *Language in late capitalism: Pride and profit*. Nova York: Routledge, p. 22-37.
- GIDDENS, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- GOFFMAN, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Nova York: Doubleday.
- GOLDSTEIN, J.; KREYENFELD, M.; JASILIONIENE, A.; ÖRSAL, A. K. (2013). «Fertility reactions to the “Great Recession” in Europe: Recent evidence from order-specific data». *Demographic Research*, núm. 29, p. 85-104.
- HAYDEN, M. (2011). «Transnational spaces of education: The growth of the international school sector». *Societies, Language and Education*, vol. 9, núm. 2, p. 211-224.
- HELLER, M. (2010). «The commodification of language». *Annual Review of Anthropology*, núm. 39, p. 101-114.
- HELLER, M.; DUCHÊNE, A. (2012). «Pride and profit: Changing discourses of language, capital and nation-state». A: DUCHÊNE, A.; HELLER, M. (ed.) (2012). *Language in late capitalism: Pride and profit*. Nova York: Routledge.
- HELLER, M.; MARTIN-JONES, M. (ed.) (2001). *Voices of authority: Education and linguistic difference*. Westport, Conn.: Ablex Publishing.

- JASPERS, J. (2011). «Talking like a “zerolingual”: Ambiguous linguistic caricatures at an urban secondary school». *Journal of Pragmatics*, núm. 43, p. 1264-1278.
- KRAMSCH, C. (2014). «Teaching foreign languages in an era of globalization: Introduction». *Modern Language Journal*, vol. 98, núm. 1, p. 296-311.
- LALLO, O.; RESNIK, J. (2008). «Falafel à la baguette: Global packaging for local core in international schools». A: RESNIK, J. (ed.). *The production of educational knowledge in the global era*. Rotterdam: Sense Publishers, p. 169-183.
- MEJÍA, A.-M. de (2002). *Power, prestige and bilingualism: International perspectives on elite bilingual education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- PENNYCOOK, A. (2007). *Global Englishes and transcultural flows*. Londres: Routledge.
- PÉREZ-MILANS, M. (2014). «Language education policy in late modernity: (Socio)linguistic ethnographies in the European Union». *Language Policy*, vol. 14, núm. 2, p. 99-108.
- (2015). «Language and identity in linguistic ethnography». *Working Papers in Urban Language and Literacies*, núm. 158, p. 1-26.
- PUJOLAR, J. (2010). «Immigration and language education in Catalonia: Between national and social agendas». *Linguistics and Education*, núm. 21: *Linguistic educational research in/on Spain*, p. 229-243. [Número especial editat per D. Poveda i A. M. Relaño-Pastor]
- RAMPTON, B. (2005). *Language in late modernity: Interaction in an urban school*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAMPTON, B.; TUSTING, K.; MAYBIN, J.; BARWELL, R.; CREESE, A.; LYTRA, V. (2004). *UK linguistic ethnography: A discussion paper*. No publicat. Disponible en línia a: <www.ling-ethnog.org.uk> [Consulta: 5 març 2016].
- SILVERSTEIN, M. (1979). «Language structure and linguistic ideology». A: CLYNE, R.; HANKS, W.; HOFBAUER, C. (ed.). *The elements: A parasession on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguist, p. 193-247.
- (2003). «Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life». *Language and Communication*, núm. 23, p. 193-229.
- SYLVESTER, R. (1998). «Through the lens of diversity: Inclusive and encapsulated school missions». A: HAYDEN, M.; THOMPSON, J. J. (ed.). *International education: Principles and practice*. Londres: Kogan Page, p. 184-196.
- VILA I MORENO, F. X. (1998). «El model de conjunció en català: Impacte sobre les normes d'ús lingüístic». A: ARNAU, J.; ARTIGAL, J. M. (ed.). *Els programes d'immersió: una perspectiva europea*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 381-390.
- WOOLARD, K. (1998). «Language ideology as field of inquiry». A: SCHIEFFELIN, B.; WOOLARD, K.; KROSKRITY, P. (ed.). *Language ideologies: Practice and theory*. Nova York; Oxford: Oxford University Press, p. 1-27.
- (2005). «Language and identity choice in catalonia: The interplay of contrasting ideologies of linguistic authority». *UCSD Linguistic Anthropology Working Papers Series*. Disponible en línia a: <<http://escholarship.org/uc/item/47n938cp>> [Consulta: 5 març 2016].

El vocabulari que marca el procés de reforma i aprovació del text de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2006)

The vocabulary marking the process of reform and approval of the text of the Autonomy Statute of Catalonia (2006)

Albert MORALES MORENO

Universitat Ca' Foscari de Venècia

Institut Universitari de Lingüística Aplicada. Universitat Pompeu Fabra

Data de recepció: 25 de març de 2016

Data d'acceptació: 11 de maig de 2016

RESUM

L'any 2006, després d'un llarg *iter* parlamentari, s'aprova l'Estatut d'autonomia de Catalunya (EAC), que la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional declara parcialment inconstitucional. Tot i que a Morales (2008) s'hi estudiaren les bases estatutàries elaborades pels partits, aquest article presenta l'estudi de les tres versions de l'EAC consensuades en seu parlamentària.

Aquests textos presenten característiques discursives pròpies del discurs jurídic i del discurs polític, i s'inscriuen dins d'un gènere —el discurs normatiu— poc caracteritzat des de la lingüística catalana en els darrers temps.

La metodologia emprada parteix de l'estadística textual. L'anàlisi lexicomètrica de Lexico3 ens ha permès identificar el vocabulari que canvia al llarg d'aquest procés. Així doncs, aquesta anàlisi discursiva, basada en criteris lexicomètrics, caracteritza el vocabulari utilitzat durant el procés de reforma de l'EAC 2006.

En aquest article presentem les línies teòriques i metodològiques generals del nostre treball i caracteritzem els quatre tipus d'esmenes identificats.

PARAULES CLAU: lexicometria, lexicologia, estatut d'autonomia, anàlisi del discurs, discurs normatiu.

ABSTRACT

In 2006, after a drawn-out parliamentary process, the Autonomy Statute of Catalonia (ASC) was approved. The Spanish Constitutional Court Ruling 31/2010 would later declare it partly unconstitutional. Morales (2008) already examined the statutory frameworks drafted by the parliamentary groups and this paper now presents a study of the three versions of the ASC agreed on in the Catalan Parliament.

CORRESPONDÈNCIA: Albert Morales Moreno. Università Ca' Foscari Venezia. Ca' Bernardo (DSLCC). Sestiere Dorsoduro 3199. 30123 Venezia (Italia). A/e: albert.morales.moreno@gmail.com; amorales@unive.it. A/I: <https://unive.academia.edu/AlbertMorales>.

These texts are marked by discursive characteristics typically found in legal and political discourse and belong to a genre – legislative discourse – which has remained under-researched in Catalan linguistics in recent years.

Using textual statistics and a lexicometric analysis conducted with Lexico3, this study demonstrates how lexical choices shifted over the course of the process of drafting and approving the ASC of 2006. Based on lexicometric criteria and discursive analysis, this paper describes the vocabulary used in this process. It also puts forward the theoretical and methodological approaches used for this research and describes the four types of amendments identified.

KEYWORDS: lexicometry, lexicology, autonomy statute, discourse analysis, legislative discourse.

1. L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE CATALUNYA (2006)

El règim institucional que instaura a Espanya el pacte constitucional de 1978 estableix que, a més de la Constitució espanyola (CE), cada comunitat autònoma pot tenir una llei orgànica que estableixi els principis reguladors de les matèries que depenen de l'Estat i de la comunitat amb «unes garanties reforçades que no proporciona la legislació ordinària» (Pons i Pla, 2007: 187): *l'estatut d'autonomia*.

D'ençà la restauració democràtica, el primer Estatut d'autonomia de Catalunya (EAC) és de 1979. Entre 1990 i 2000 es constata que cal revisar-lo, actualitzar-lo i ampliar-ne les competències, ja que part de la societat considera que l'autogovern català està *de facto* limitat per lleis com la LOAPA¹ o la doctrina del Tribunal Constitucional. Inicialment, s'aposta per rellegir més àmpliament l'EAC i la CE (la *relectura* o *proposta Argullol* (Homs, 2008: 235)). L'any 2000, però, es forma una comissió per identificar les vies per assolir una major autonomia en el govern i en l'organització. L'informe de 2002 de la Comissió d'Estudi per a l'Aprofundiment de l'Autogovern conclou que, per assolir més autogovern, cal una nova reforma estatutària.

Aquesta és la breu gènesi de l'EAC 2006, aprovat el 10 de maig de 2006 a les Corts Generals, referendat el 18 de juny pel poble català i vigent des del 9 d'agost. El procés de reforma del nou EAC s'equipara sovint amb el dels estatuts de 1932 i 1979, ja que els esculls que s'hi han hagut de superar han estat similars (i, en alguns casos, idèntics).

L'*iter* parlamentari de l'EAC 2006 es documenta exhaustivament en textos periòdics i, sobretot, en documents oficials (diaris de sessions, dictàmens, informes...) i especialitzats (manuals de dret, articles, tesis, etc.).

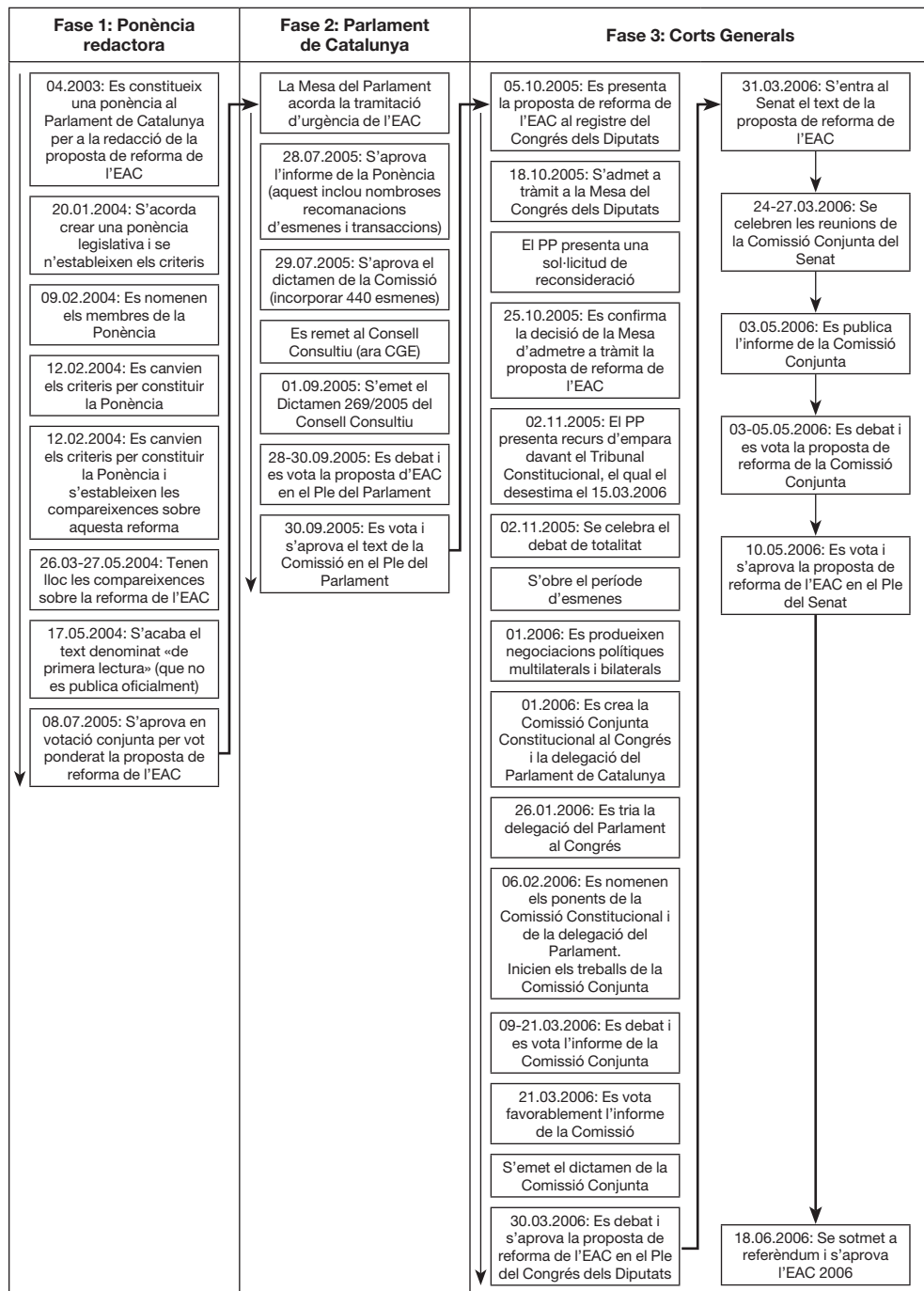
El diagrama següent resumeix aquest llarg i complex *iter* legislatiu:

---

1. Eскурçament en castellà de la Llei orgànica d'harmonització del procés autonòmic, aquesta llei s'aprova per «racionalitzar», «reconduir» i «homogeneïtzar» el procés autonòmic» (Segura, 2013: 166). Segons Homs, trenca el pacte constitucional del 1978 (Homs, 2010: 51). Aquesta disposició normativa va ser impugnada al Tribunal Constitucional i declarada parcialment inconstitucional a la STC 76/1983.

GRÀFIC 1

Esquema del procés de reforma i aparició de l'EAC 2006

FONT: Elaboració pròpia a partir de Carrillo *et al.* (2006: 33).

2. MARC TEÒRIC I METODOLÒGIC

En el marc de la nostra recerca hem analitzat quantitativament i qualitativament els textos derivats del procés de reforma estatutària. Hem identificat les diferències de vocabulari entre els tres articulats consensuats i llurs motivacions.

El corpus inicial està format pels documents² següents:

TAULA 1
Textos del corpus d'anàlisi

Bases per a un nou estatut nacional de Catalunya (CiU) Constitució de l'estat lliure de Catalunya (ERC) Bases per a la reforma constitucional i estatutària (ICV-EUiA) Bases per a l'elaboració de l'Estatut de Catalunya (PSC-CpC)	Bloc 1
Text consensuat a la Ponència redactora del Parlament de Catalunya (08/07/2005) Text aprovat al Ple del Parlament de Catalunya (30/09/2005) Text aprovat a les Corts Generals (10/05/2006)	Bloc 2

D'una banda, hi ha les quatre bases estatutàries prèvies que els grups parlamentaris (GP) van elaborar. S'hi observen, tant en el vocabulari com en les matèries, les prioritats de cada GP per al nou EAC. Atès que són textos més polítics que normatius, la Comissió de treball els desestima. Els documents d'aquest bloc ja han estat caracteritzats lingüísticament a Morales (2008).

D'una altra banda, s'han estudiat les tres versions consensuades en seu parlamentària: una, a la Comissió de la Ponència redactora; l'altra, al Ple del Parlament, i la darrera, als plens del Congrés dels Diputats i del Senat. Ja hem avançat que aquest és el bloc més interessant. Atès que són les versions que preveu el Reglament del Parlament de Catalunya, la tesi s'ha limitat a aquests textos primordialment perquè presenten les mateixes condicions d'enunciació (emissor, context, canal, to, tenor...).

Per realitzar aquest estudi s'ha partit de l'anàlisi del discurs (AD), disciplina que «examina els patrons del llenguatge a través dels textos i té en compte la relació entre la llengua i els contextos socials i culturals en què s'empra» (Paltridge, 2012: 2). Com a analistes del discurs, la nostra funció és «descriure les pràctiques discursives dins d'una conjuntura determinada, a partir d'enunciats vàlids històricament» (Guilhaumou, 1986: 42), i analitzar l'ús dels signes en un context determinat, «l'ús del llenguatge, en contraposició a l'estudi del sistema lingüístic» (Charaudeau *et al.*, 2002: 455). L'AD analitza fenòmens molt localitzats per elaborar interpretacions sobre corpus «ideològicament sensibles» (Charaudeau *et al.*, 2002: 44) com el nostre

2. Aquests documents provenen de la pàgina web del Parlament i dels números del DOGC corresponents a les sessions indicades al diagrama de la pàgina anterior. Atesa l'extensió de l'article, no en podem indicar l'origen individualment.

i, al *Dictionnaire d'analyse du discours*, s'afirma que cal interpretar amb cura les matrius de dades:

Freqüències, distribucions, cofreqüències, cadències, probabilitats, aproximacions i altres dades estadístiques no representen cap ideologia sinó simples tematitzacions; no representen cap intencionalitat, sinó estratègies discursives; no representen la llengua, sinó el corpus, i, més enllà, el discurs, els usos, les situacions i els contextos comunicatius. (Charaudeau *et al.*, 2002: 344-345).

La majoria de recerques de corpus polítics han caracteritzat el vocabulari d'un període o d'un personatge i provenen, sobretot, dels àmbits francès, alemany, espanyol i anglès (Schiffrin *et al.*, 2001: 360).

Un text com l'EAC 2006 presenta trets propis del discurs polític i del discurs jurídic. Segons els Serveis d'Assessorament Lingüístic del Parlament, cal definir el discurs normatiu (gènere al qual pertany) així:

El llenguatge normatiu o llenguatge de les normes jurídiques és un subllenguatge d'especialitat dins el llenguatge jurídic, que inclou també altres subllenguatges, com el llenguatge judicial. Atès que les lleis presenten unes característiques pròpies, en part diferents de les dels altres tipus de normes, sovint es parla de llenguatge legislatiu per a fer referència al llenguatge específic de les lleis. (SAL, 2014: 19).

A Catalunya, «lingüistes i juristes van contribuir a la fixació d'un estil propi per al llenguatge juridicoadministratiu i per al llenguatge legislatiu» (Sanjaume, 2014: 13). Es pren com a model el discurs normatiu quebequès, tot adoptant —i adaptant— les directrius del manual de Michel Sparer i Wallace Schwab (1980) titulat *Rédaction des lois: Rendez-vous du droit et de la culture* per possibilitar que el llenguatge juridicoadministratiu català «en comptes d'arrossegar els mateixos defectes d'estil del castellà» (Marí, 1983: 159) pugui «avançar amb eficiència cap a uns mitjans expressius propis» (Marí, 1983: 159).

En aquest àmbit, cal destacar la feina del Grup d'Estudis de Tècnica Legislativa (GRETEL), grup d'estudiosos que analitzà el 1986 la forma de les lleis en llengua catalana a *La forma de les lleis: 10 estudis de tècnica legislativa* per formular les recomanacions lingüístiques que, l'any 1995, es recullen en el manual *La redacció de les lleis*, obra que continua sent un manual de referència bàsic.

Tot i que des de fa quasi quaranta anys nombroses institucions i universitats catalanes treballen per contribuir al mateix objectiu de GRETEL (vegeu Sanjaume, 2014: 10-11), les tres que han tingut un paper destacat han estat el TERMCAT, l'Escola d'Administració Pública de Catalunya i el Parlament de Catalunya.

Per analitzar els textos hem adoptat una aproximació quantitativa. És, per tant, una recerca basada en la lingüística de corpus, disciplina que «ha estat un dels avenços metodològics més importants en la Lingüística d'ençà la revolució chomskiana dels anys cinquanta» (Meyer, 2002: 141). Les aproximacions quantitatives a les dades

textuals, però, no són una «actitud nova» (Lafon, 1984: 1) nascuda amb l'era informàtica: entre els segles VII i XI, els masoretets, els estudiosos que estableixen el text hebreu de la Bíblia, n'analitzaven el vocabulari des d'un punt de vista matemàtic i hi afegien informacions estadístiques relatives a l'ús del lèxic.

L'aparició de la informàtica al segle XX, però, provoca un canvi de paradigma: els investigadors lingüístics poden anar més enllà de l'anàlisi superficial del text. Amb la popularització de la informàtica domèstica neix, precisament, la metodologia que hem adoptat: la lexicometria.

Cal definir-la com la «disciplina que permet descriure quantitativament els textos constitutius d'un corpus a partir de la seva segmentació en formes gràfiques. Consta d'un conjunt de mètodes que permeten fer reorganitzacions formals de la seqüència textual i anàlisis estadístiques de vocabulari» (Salem *et al.*, 1990: 26).

La lexicometria representa un estudi quantitatiu a partir del qual després cal, però, «articular els índexs quantitatius de funcionament discursiu, tot introduint-hi elements contrastius al corpus» (Guilhaumou, 2002: 14-16).

A principis de la dècada dels setanta, la universitat catalana mostra un gran interès per la lexicometria, tal com es fa palès a Cabré (1982). A l'article «Les recherches de lexicologie politique en Espagne» es pot trobar una síntesi dels estudis fets a Espanya durant la dècada dels setanta en lexicologia política des d'aproximacions lexicomètriques (també n'hi ha d'elaborades a partir d'altres metodologies). A finals d'aquella dècada, poc després del seu naixement a França, es conclouen els primers estudis lexicomètrics sobre els vocabularis dels debats parlamentaris de la CE 1932 (Cabré, 1977), dels programes i manifestos electorals de la dècada dels setanta (Anglada, 1984), dels pamflets partidistes publicats en clandestinitat a Espanya durant el període 1965-1974 (Lleal, 1980), del discurs de la premsa durant la postguerra (Romeu, 1992) o del discurs del Partit Republicà Demòcrata Liberal espanyol entre 1931 i 1936 (Íñigo, 1995).

En un moment inicial, doncs, la lexicometria té una forta embranzida dins de l'àmbit català i es funda la UT de Lexicometria a la Universitat de Barcelona (1985), s'organitzen les Jornades sobre Lexicometria (1988) i, dos anys després, se celebren, a la Universitat Politècnica de Catalunya, les primeres —ara ja prou consolidades i encara vigents— Journées d'Analyse des Données Textuelles.

Lydia Romeu, una de les investigadores que va participar-hi, afirmava que «les dades quantitatives han contribuït, d'una banda, a enriquir i diversificar els interrogants plantejats inicialment i, de l'altra, ens han permès afrontar una etapa de la història del discurs feixista relativament llarga» (Romeu, 1992: 183).

Tot i aquests inicis, tret de l'anàlisi sobre la representació d'Espanya al diari *Le Monde* entre 1969 i 1985 de Lydia Fernández (1998), de la recerca sobre Pere Gimferrer a càrrec d'Eloi Grasset (2011) i de la caracterització de l'EAC 2006 (Morales, 2015), no tenim constància de gaires estudis lexicomètrics significatius més desenvolupats a Catalunya en els darrers anys.

La majoria de recerques lexicomètriques que hem anomenat parteixen d'uns objectius similars, ja que s'han centrat a caracteritzar el llenguatge d'un personatge en

diferents moments o períodes històrics. El nostre corpus és un text redactat, consensuat, negociat i esmenat en diferents moments, és a dir, una «sèrie textual cronològica» (Salem, 1995: 313), que cal definir com «aquells corpus homogenis formats amb textos redactats en situacions enunciatives similars, idealment per un mateix locutor, individual o col·lectiu, i que presenten característiques lexicomètriques equiparables» (Salem, 1995: 313).

Hem decidit analitzar un text com l'EAC 2006 perquè és un text normatiu que marca un punt d'inflexió en la relació Catalunya-Espanya i no s'havia caracteritzat exhaustivament encara des de la lingüística.

3. METODOLOGIA I ANÀLISI

La Comissió redacta una primera proposta estatutària a partir d'un conjunt d'informes tècnics de l'Institut d'Estudis Autònoms (IEA). Aquella proposta es debat al Parlament, on s'esmena i s'amplia (aquest articulat té unes 4.400 formes més que el de la Ponència), i s'aprova el 30 de setembre de 2005.

Després, la proposta d'EAC s'admet a tràmit a les dues cambres de les Corts Generals. Durant la tramitació al Congrés dels Diputats es fan esmenes significatives respecte del text consensuat a la Ciutadella. De fet, molts experts consideren que durant aquesta fase es desvirtua la filosofia de l'EAC 2006, i s'hi eliminen unes 4.200 formes.

Aquella és la versió definitiva de l'Estatut, que se sotmet a referèndum i que continua vigent³ en el moment de redactar aquest article.

El corpus té les característiques lexicomètriques següents:

TAULA 2
Característiques lexicomètriques del corpus (Morales, 2015)

<i>Document</i>	<i>Ocurrències</i>	<i>Formes</i>	<i>Hàpax</i> ⁴
Text de la Ponència	39.816	3.452	1.557
Text del Parlament de Catalunya	44.254	3.674	1.642
Text de les Corts Generals	40.006	3.459	1.550

En aquesta recerca hem adoptat una aproximació textualista (Tiersma, 2006: 554) a l'hora d'interpretar els canvis observats entre les múltiples versions de l'EAC 2006: s'han intentat explicar les esmenes observades durant el procés de reforma estatutà-

3. Cal recordar, però, que la Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional declara inconstitucionals algunes parts de l'articulat de l'EAC 2006.

4. Normalment es defineix *hàpax* com la forma de freqüència 1 en una de les parts o en el corpus (Salem *et al.*, 1990: 23), tot i que, tal com s'ha constatat a Morales (2015: 210-214), aquesta noció és força variable i canvia de significat en funció de l'escola adoptada.

ria a partir de la bibliografia jurídica, lingüística i política, les entrevistes realitzades i la bibliografia específica existent sobre l'Estatut. Cal situar el nostre corpus en allò que el jurista Àlex Bas (2009: 24) ha denominat *l'avantsala de l'Estatut*.

A més, com s'ha avançat, hem d'assenyalar que aquesta recerca és una exploració lexicomètrica. El punt de partida no és, doncs, una selecció del vocabulari basada en criteris subjectius, sinó que, a partir d'un estudi inicial basat en càlculs matemàtics, es detecten les unitats més significatives estadísticament parlant.

L'objectivitat d'aquesta aproximació comença, doncs, amb la selecció i l'anàlisi del corpus:

Per a la lexicometria, l'objectivitat comença quan les projeccions tendeixen a donar pas a formalitzacions. No es fixen abans de l'anàlisi paraules clau, ni matrius, ni esquemes, ni jerarquies. S'agafen totes les dades textuais (exhaustivitat dels resultats), de la mateixa manera (uniformitat del còmput) i a partir d'un criteri únic (invariabilitat d'una unitat de base anònima). Aquesta «neutralitat» no és un postulat innocent: implica que cada ocurrència és igualment significativa i que només es tenen en compte les valoracions quantitatives o formals que integren el fet textual (Demonet *et al.*, 1975: 20-21).

Després, s'ha executat una anàlisi factorial de correspondències i s'ha analitzat l'estructura, la riquesa i la distància lèxica del corpus, així com les altes freqüències, el vocabulari comú, els hàpaxs, els segments repetits i el vocabulari específic. Després, s'han triat (a partir d'un llinard estadístic, l'índex d'especificitat) les unitats d'anàlisi i se n'ha fet un estudi qualitatiu.

L'anàlisi d'especificitats ha estat la part central del nostre treball. Aquesta tècnica ha permès identificar les formes que caracteritzen en positiu i en negatiu el vocabulari de cada text: és a dir, les formes emprades per sobre i per sota de la mitjana estadística esperada a cada part del corpus. S'hi han caracteritzat les formes amb un índex d'especificitat superior/inferior a $E + 02 / E - 02$ i una freqüència absoluta superior a 3.

Així s'han pogut identificar i interpretar les esmenes produïdes durant el procés de redacció a través de l'estudi del vocabulari específic. S'han seleccionat alguns casos que permeten explicar i exemplificar les esmenes observades entre les tres versions de l'EAC 2006 consensuades en seu parlamentària i, posteriorment, s'han classificat en les tipologies que presentem a l'apartat següent.

4. RESULTATS: TIPUS D'ESMENES IDENTIFICADES

L'anàlisi de la recerca de doctorat ha consistit a estudiar exhaustivament les 99 formes⁵ específiques més significatives que superaven els llinars establerts.

5. En alguns casos no és nítid si corresponen a un grup només o a més d'un. Per això, només hem triat formes que hem pogut explicar basant-nos en la bibliografia, la documentació i les entrevistes realitzades. Per conèixer els detalls de la metodologia emprada, vegeu Morales (2015: 177-238).

L'estudi detallat de les formes (i llurs contextos) ens ha permès identificar quatre grans categories d'esmenes produïdes durant la reforma de l'EAC 2006, les quals són degudes als factors que enumerem tot seguit:

1) Adequació als criteris lingüístics i estilístics dels Serveis d'Assessorament Lingüístic (SAL) del Parlament.

Aquests canvis són els relatius a l'adequació de l'EAC 2006 als criteris lingüístics i estilístics⁶ dels SAL del Parlament. Són modificacions importants des d'un punt de vista lingüístic, però que tenen poca rellevància en el procés de reforma de l'EAC 2006. Són, des del punt de vista de l'AD, les més superficials.

Juntament amb els Serveis Jurídics (SJ), els SAL assessoren els diputats per adaptar el redactat de les lleis a les convencions discursives pròpies de la tradició normativa catalana. Alguns dels casos caracteritzats han estat *assumptes, cambra, entitats, comprendre, riscos, incloses, terme, realitzin i desenvolupin*.

La majoria d'esmenes es produeix durant la primera fase de la tramitació (entre juliol de 2005 i setembre de 2005), quan el text de la Ponència se sotmet a la rigorosa anàlisi i correcció, tant lingüística com conceptual, dels SJ i dels SAL del Parlament.

En aquesta categoria hem trobat els tres subtipus que definim a continuació. En primer lloc, tindriem casos com *cambra* o *entitats locals*, que se substitueixen a les versions posteriors, respectivament, per *Parlament* i *ens locals* per garantir el principi de precisió del llenguatge normatiu. Així doncs, quan els SAL revisen la versió de la Ponència, s'eliminen coreferents (com *assumptes* i *entitats locals*), que se substitueixen per unitats més precises (*afers* o *ens locals*).

En segon lloc, s'identifiquen canvis que es produeixen per adequar el text als criteris de redacció i estilístics dels SAL (i explicitats al llibre d'estil ja esmentat). Els exemples més representatius serien l'ús sistemàtic de *per mitjà de* i de *riscs* als contextos en què abans s'empraven, respectivament, les formes *mitjançant* i *riscos*.

En tercer lloc, les esmenes són correccions del text original que es produeixen perquè l'articulat inicial presenta usos inadequats o incorrectes en català. En aquesta categoria, cal subratllar el canvi de verbs del subjuntiu a l'indicatiu (com algunes ocurrences d'*estableixin*, *desenvolupin* o *tinguin*) o la transformació de moltes formes verbals de futur simple a present (de formes com *participarà* o *promourà*).

2) Adequació a la tècnica normativa.

Són fruit de l'adequació del text als criteris tècnics dels SJ del Parlament, quan els lletrats assessoren els diputats durant el procés per adaptar el text estatutari a la tècnica normativa; és a dir, garanteixen que el text s'adequa al marc jurídic vigent i a les convencions discursives pròpies del dret i la ciència política i a la pràctica habitual en tècnica legislativa. Aquestes esmenes són, des del punt de vista d'aquesta recerca, extremadament importants i són formes que permeten que l'articulat s'hi adapti.

Algunes de les formes analitzades han estat *televisiva, lletra, títol, establerts, estableixin* i *tot*. En l'anàlisi s'han identificat canvis com el del sintagma *servei (públic) de*

6. Recollits al *Llibre d'estil de les lleis i altres textos del Parlament de Catalunya* (SAL, 2014).

radiodifusió televisiva i sonora, que es reemplaça per la forma que normalment s'empra en les lleis (*servei de comunicació audiovisual*).

En aquest grup també cal recordar les formes *règim*, *estatut* o *manera* i, sobretot, el cas més paradigmàtic d'aquest subgrup: *article(s)*. Altres exemples serien les formes *lletra* o *títol* a contextos com *establerta per la lletra b* o *reconeixen els capítols I, II i III d'aquest títol*.

L'ús d'aquest tipus de clàusules s'incrementa, sobretot, durant la fase de tramitació al Parlament, i s'empren a clàusules que fan remissions internes, a altres parts de la norma, com si fossin elements anafòrics per donar-hi cohesió.

A més, cal assenyalar altres segments que designen l'àmbit i l'abast competencial del precepte en què apareixen, com en el cas de *de les assegurances i de les mutualitats*. En aquests casos, delimiten i concreten les atribucions estatutàries quant a aquella matèria.

Per últim, en aquest grup, hem documentat alguns canvis, com els observats a partir de formes com *tot* (a la clàusula *en tot cas*), *acord* (a la locució *d'acord amb*), *termes* (a la clàusula *en els termes establerts*) o *estableix* (a la clàusula *respectant el que estableix l'Estat*). Tot i que aquests canvis es documenten durant tot el procés, hem observat com aquestes clàusules s'incrementen a mesura que avança la tramitació parlamentària.

Entenem que es poden interpretar com a adequacions a la tècnica normativa (n'és habitual l'ús per cohesionar la norma amb la doctrina jurídica preexistent) o com a estratègies lingüístiques amb una finalitat política (en el cas de l'EAC 2006, limitar l'autogovern). Atès que és un aspecte clau, considerem que cal analitzar-lo detalladament en recerques posteriors (tant en català com comparant-lo amb casos d'altres llengües).

3) Adequació a la negociació política.

El tercer tipus d'esmena observat són les que són degudes a la negociació política de l'EAC 2006. Aquests canvis són els que, per a la nostra recerca i des del punt de vista del dret, l'AD i les ciències polítiques, són més importants.

Són, precisament, els àmbits competencials en què la Generalitat i l'Estat no es posen d'acord i que, en la majoria de casos, acaben desapareixent del text estatutari. Estan documentats, sobretot, durant la darrera fase: és a dir, la tramitació al Parlament i a les Corts Generals.

Les formes que s'han caracteritzat en aquest apartat han estat, entre altres, *suportats*, *ultrapassats*, *mediació*, *financeres*, *tributària*, *tributs*, *territorialitzables*, *collabora*, *europèu*, *exclusiva*, *orgànica*, *normativa*, *singular* i *nacionals*.

Són els casos en què hem pogut identificar competències o facultats que les versions inicials preveien i que desapareixen del text final. Puntualment també hi ha formes que detallen àmbits competencials no previstos inicialment (com tot el lèxic relacionat amb els tributs que es transfereixen a la Generalitat), però ha estat més habitual observar com, a mesura que evolucionava el text estatutari, les competències s'anaven laminant.

Alguns dels casos més representatius han estat els de les formes *arbitratge*, *tributària*, *cedits* o *territorialitzables*. Durant el procés es canvia el lèxic per limitar-ne l'abast competencial (*arbitratge*), es regulen algunes matèries i competències que no consta-

ven a les fases inicials de l'EAC (*tributària*) o s'introdueixen noves paraules per limitar-ne l'abast competencial (*cedits, ultrapassis* o *territorialitzables*).

Des del nostre punt de vista, aquest tercer tipus és el més interessant, ja que acostuma a guiar-nos a les matèries més conflictives de la negociació de l'EAC 2006, com el reconeixement nacional de Catalunya, el blindatge competencial, la justícia i el finançament.

4) Adequació als criteris lingüístics de les Corts Generals.

El quart i darrer tipus observat agrupa els casos que són deguts a l'adequació del text als criteris lingüístics i estilístics dels serveis lingüístics de les Corts Generals, i és la tipologia menys habitual. S'identifica només a la darrera fase, durant la tramitació al Congrés i al Senat.

Com ja s'ha assenyalat, atesa la importància de l'EAC 2006 i el seu caràcter estatal (forma part del bloc de la constitucionalitat de l'ordenament jurídic espanyol), el tràmit parlamentari de la reforma estatutària és més complex que el de qualsevol llei ordinària: s'estableix una comissió de treball, una ponència redactora proposa un text en català, que es debat, s'esmena i s'aprova al Parlament el 30 de setembre de 2005. La fase següent és a les Corts Generals, motiu pel qual els SAL del Parlament el tradueixen al castellà⁷ (versió amb què es treballa a Madrid la proposta de reforma de l'EAC 2006). Per tant, la versió final s'aprova en castellà, però cal retraduir-la perquè l'EAC 1979 establia el català com la llengua oficial de Catalunya i calia publicar-la alhora al DOGC i al BOE.

Durant la nostra recerca hem pogut entrevistar els tècnics dels SAL del Parlament de Catalunya encarregats de traduir la versió del 30 de setembre al castellà i de retraduir-ne la versió final del 10 de maig al català: Joan Fibla, Margarida Sanjaume i Enric Tudó.

En el moment de traduir el text de la llei orgànica de l'Estatut del castellà al català, es van trobar algunes tries lèxiques i estilístiques diferents i fins i tot contradictòries, que els SAL van haver de passar per alt perquè la versió final catalana de l'EAC 2006 fos tan literal com fos possible de la versió aprovada per les Corts.

Alguns dels casos identificats han estat *excepte, salvant, adequat* i *previstes*.

Segons la literatura en redacció normativa en català (SAL, 2014: 189), *adequat* és un mot poc precís, motiu pel qual una norma redactada en català no l'hauria inclòs en els contextos en què s'ha documentat.

Quant a *excepte* i *salvant*, no s'utilitzarien pels principis de correcció normativa i estilística del llibre d'estil del Parlament. Com ja s'ha exposat, els SAL del Parlament desaconsellen l'ús d'*excepte* (SAL, 2014: 103), atès que es prefereixen formes com *lle-*

7. Els articles 3.1 i 3.2 del títol preliminar de la CE estableixen el castellà com a llengua oficial de l'Estat i reconeixen la resta de llengües espanyoles oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus Estatuts, entre les quals el català. Així doncs, l'EAC 2006, com a norma orgànica, es debat en la llengua oficial de l'Estat, situació que contradiu l'esperit que la mateixa CE recull a l'article 3.3: la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció.

vat de/que. Conseqüentment, el text final va en contra d'alguns dels principis del llenguatge normatiu: l'adequació al principi de genuïnitat.

Interpretem que aquestes ingerències⁸ indirectes dels lletrats de les Corts Generals —i, per extensió, de les institucions de l'Estat— en la feina dels SAL del Parlament podrien denotar, doncs, la voluntat explícita d'emprar opcions lingüístiques al més properes possibles a l'original per garantir-ne la seguretat jurídica o la malfiança en la professionalitat d'aquests lingüistes (a la versió final se suprimeixen diverses ocurrences d'una locució tan innòcua com *llevat que per excepte*), com una mena de submissió de les cambres legislatives autonòmiques i llurs treballadors (l'Estat hi intercedeix i determina quin ha de ser el text final en català, tot i que els tècnics del Parlament són els experts quant a redacció normativa en català).

Entenem que aquestes tries lingüístiques no són degudes a motius filològics ni de tècnica legislativa, ans a la voluntat de l'Estat que el text català tingués una estructura lèxica i sintàctica al més propera possible a la versió de l'EAC 2006 aprovada a les Corts Generals en castellà, probablement per garantir-ne la seguretat jurídica. Tanmateix, com acabem de dir, també es pot interpretar com si fos una ingerència indirecta.

En conseqüència, els SAL i els Serveis Jurídics fan públic al juny del 2006 l'*Informe tecnicolingüístic sobre el text de l'Estatut d'autonomia de Catalunya*, les observacions del qual «ja havien estat formulades i reiterades per aquests serveis tècnics tot al llarg de la tramitació» (SJSLPC, 2006: 2).

5. CONCLUSIONS

L'estudi dut a terme a Morales (2015), presentat en aquest article d'una manera resumida, ha estat una de les poques caracteritzacions dutes a terme des de la lingüística de l'Estatut d'autonomia de Catalunya actual (vigent des de 2006). A la tesi hem identificat l'evolució del vocabulari específic de cada versió durant la reforma estatutària.

Hem analitzat, principalment, els canvis significatius entre les diferents versions del bloc 2 del corpus, és a dir, les variacions existents entre les tres versions consensuades en seu parlamentària, atesa l'homogeneïtat de llurs característiques lingüístiques i pragmàtiques.

Aquesta anàlisi fa palesa la importància d'establir un llinar per a les formes més significatives a partir de llur índex d'especificitat. El criteri aplicat (freqüència absoluta superior a 3 i índex +/-E03) ha estat molt efectiu.

Les anàlisis que han aportat resultats més interessants han estat les de la riquesa lèxica, la distància lèxica i, sobretot, la d'especificitats. Les esmenes detectades durant tot el procés de redacció estatutària són degudes, principalment, als factors següents:

---

8. Margarida Sanjaume afirma durant la jornada «La terminologia instrumentalitzada. Quan els termes no són neutres ni innocents» que els lingüistes normalment no reben pressions directes dels polítics, ja que la negociació de la terminologia moltes vegades s'estableix durant la fase d'avantprojecte, en què només participen els promotors de la iniciativa i el Govern o els grups parlamentaris.

- 1) l'adequació de l'EAC 2006 als criteris lingüístics i estilístics dels SAL;
- 2) l'adequació de l'EAC 2006 a la tècnica normativa;
- 3) l'adequació de l'EAC 2006 a la negociació política;
- 4) l'adequació de l'EAC 2006 als criteris lingüístics de les Corts Generals.

Aquesta primera exploració ens ha permès de detectar-les i classificar-les. Com ja s'ha assenyalat, les més interessants des de l'òptica de l'AD són les dels tipus 2 i 3 (són degudes a la intervenció dels diputats o dels juristes per adaptar el text final de l'EAC 2006 a la tècnica normativa o als resultats de la negociació política) i, en menor grau, dels tipus 4 i 1, atès que generalment tan sols suposen canvis mínims lèxics i gramaticals que serveixen per millorar el text estatutari estilísticament i gramaticalment. Les del tipus 4 s'han de caracteritzar millor, ja que en alguns casos les tries lingüístiques de la versió final poden tenir una explicació de tipus polític.

En recerques posteriors, caldrà, per tant, limitar l'àmbit d'estudi a les tipologies considerades més interessants per poder entendre'n millor el comportament i establir-ne una classificació final més delimitada.

6. AGRAÏMENTS

Vull agrair l'aportació de totes les persones que, interessadament o desinteressadament, m'han ajudat a fer que la tesi i aquest article arribessin a bon port, però molt especialment de la senyora Margarida Sanjaume, la doctora M. Teresa Cabré, la doctora Carmen Pineira-Tresmontant i la doctora Anna Joan.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ANGLADA, Emilia (1984). *Lenguaje y elecciones: Estudio lexicométrico de programas y manifestos electorales*. Tesis doctoral no publicada. Universitat de Barcelona.
- BAS, Àlex (2009). *L'avantsala de l'Estatut: L'autogovern de Catalunya a la llum de la seguretat pública (1978-2006)*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.
- BOLASCO, Sergio (1999). *Analisi multidimensionale dei dati: Metodi, strategie e criteri d'interpretazione*. Roma: Carocci.
- CABRÉ CASTELLVÍ, M. Teresa (1977). *Lenguajes especiales: estudio léxico-semántico de los debates parlamentarios*. Tesis doctoral no publicada. Universitat de Barcelona.
- (1982). «Les recherches de lexicologie politique en Espagne». A: BONNAUD-LAMOTTE, Danièle; INSTITUT DE LA LANGUE FRANÇAISE; ENS SAINT-CLOUD (ed.). *Actes du II Colloque de Lexicologie Politique*. París: Kincksieck, p. 771-776.
- CARRILLO, Marc; LÓPEZ BOFILL, Hèctor; TORRES, Aïda (ed.) (2006). *L'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006: Textos jurídics*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.
- CHARAUDEAU, Patrick; MAINGUENEAU, Dominique; ADAM, Jean-Michel (ed.) (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. París: Éditions du Seuil.
- DEMONET, Michel [et al.] (1975). *Des tracts en mai 68: Mesures de vocabulaire et de contenu*. París: Armand Colin; Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.

- FERNÁNDEZ, Lydia (1998). *L'Espagne à la une du monde: 1969-1985: Le discours médiatique et ses filtres interculturels*. París: L'Harmattan.
- GRASSET, Eloi (2011). *Modernitat i canvi de llengua: El pas del castellà al català a l'obra de Pere Gimferrer (aspectes crítics, teòrics i lexicomètrics)*. Tesi doctoral no publicada. Universitat de Girona.
- GRUP D'ESTUDIS DE TÈCNICA LEGISLATIVA (GRETEL) (1986). *La forma de les lleis: 10 estudis de tècnica legislativa*. Barcelona: Bosch.
- (1995). *La redacció de les lleis*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.
- GUILHAUMOU, Jacques (1986). «L'historien du discours et la lexicométrie». *Histoire et Mesure* [París], vol. I, núm. 3/4, p. 27-46.
- (2002). «Le corpus en analyse de discours: perspective historique». *Corpus* [Niça], vol. 1, p. 21-50.
- HOMS, Francesc (2008). *Catalunya a judici*. Badalona: Ara Llibres.
- (2010). *Dret a decidir: Estació concert*. Barcelona: Base.
- ÍÑIGO, Luis (1995). «El Partido Republicano Liberal Demócrata, 1931-1936. Aspectos ideológicos y programáticos». *Espacio, Tiempo y Forma* [Madrid], vol. 8, p. 141-177.
- LAFON, Pierre (1984). *Dépouillements et statistique en lexicométrie*. Ginebra: Slatkine.
- LEAL, Coloma (1980). *Análisis del vocabulario político a través de una década de panfletos*. Tesi doctoral no publicada. Universitat de Barcelona.
- MARÍ, Isidor (1983). «El llenguatge dels textos legals. Comentari de dos llibres». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], vol.1, p. 149-159.
- MARTINEZ, William (2003). *Contribution à une méthodologie de l'analyse des cooccurrences lexicales multiples dans les corpus textuels*. Tesi doctoral no publicada. Universitat de París III (Sorbona Nova).
- MEYER, Charles F. (2002). *English corpus linguistics: An introduction*. Nova York: Cambridge University Press.
- MORALES, Albert (2008). *Estudi lexicomètric del vocabulari del procés d'aprovació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2006): Primera aproximació*. Projecte de tesi doctoral no publicat. Universitat Pompeu Fabra.
- (2010). «Mark my words: What lexicometric analysis reveals about the drafts of the new Catalan Statute of autonomy». *Catalan Review*, vol. xxiv, p. 347-371.
- (2015). *Estudi lexicomètric del vocabulari del procés d'aprovació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2006)*. Tesi doctoral no publicada. Universitat Pompeu Fabra.
- PALTRIDGE, Brian (2012). *Discourse analysis: An introduction*. Londres: Bloomsbury Academic.
- PONS, Eva; PLA, Anna M. (2007). «La llengua en el procés de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], vol. 47, p. 183-226.
- ROMEU, Lydia (1992). «Aproximación lexicométrica al discurso de prensa de posguerra». A: BÉCUE-BERTAUT, Monica; LEBART, Ludovic; RAJADELL, Núria (ed.). *Jornades Internacionals d'Anàlisi de les Dades Textuals: JADT 1990*. Barcelona: Servei de Publicacions de la UPC, p. 162-183.
- SALEM, André (1995). «La lexicométrie chronologique: L'exemple du Père Duchesne d'Hébert». A: *Langages de la révolution (1770-1815): Actes du 4ème Colloque International de Lexicologie Politique*. París: Klincksieck, p. 313-327.
- SALEM, André; CABRÉ, M. Teresa; ROMEU, Lydia (1990). *Vocabulari de la lexicometria: Català, castellà, francès*. Barcelona: Centre de Lexicometria. Divisió de Ciències Humanes i Socials.

- SANJAUME, Margarida (2014). «Presentació». A: SERVEIS D'ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC. *Llibre d'estil de les lleis i altres textos del Parlament de Catalunya*. Barcelona: Parlament de Catalunya, p. 13-18.
- SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah; HAMILTON, Heidi Ehernberger (2001). *The handbook of discourse analysis*. Oxford: Blackwell.
- SEGURA, Antoni (2013). *Crònica del catalanisme: De l'autonomia a la independència*. Barcelona: Angle.
- SERVEIS D'ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC (SAL) (2014). *Llibre d'estil de les lleis i altres textos del Parlament de Catalunya*. Barcelona: Parlament de Catalunya.
- SERVEIS JURÍDICS I SERVEIS LINGÜÍSTICS DEL PARLAMENT DE CATALUNYA (SJSLPC) (2006). *Informe tecnicolingüístic sobre el text de l'Estatut d'autonomia de Catalunya*. Barcelona: Parlament de Catalunya.
- SPARER, Michel; SCHWAB, Wallace (1980). *Rédaction des lois: Rendez-vous du droit et de la culture*. Quebec: Editeur Officiel du Québec.
- TIERSMA, Peter (2006). «Language of legal texts». A: BROWN, Keith (ed.). *Encyclopedia of language and linguistics*. Oxford: Elsevier, p. 549-556.

El suport a la independència de Catalunya segons la llengua d'identificació i altres variables (2011-2015)

Support for independence in Catalonia according to the language of identity and other variables (2011-2015)

Albert FABÀ PRATS i Joaquim TORRES-PLA

Societat Catalana de Sociolingüística. Institut d'Estudis Catalans

Data de recepció: 19 d'abril de 2016

Data d'acceptació: 30 de maig de 2016

RESUM

El Centre d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya (CEO) elabora des de fa anys nombroses enquestes, adreçades a la població amb dret a vot, que ens permeten estudiar, entre moltes altres qüestions, les actituds de la població de Catalunya sobre les relacions Catalunya-Espanya en general i sobre la independència en particular. Els autors de l'article comencen per fer una revisió de la representativitat de les mostres d'aquestes enquestes, la qual cosa els condueix a efectuar una reponderació de les dades. A partir d'aquí, empren aquestes dades per analitzar les actituds esmentades, tant des d'un punt de vista sincrònic com diacrònic. Comparteixen amb altres autors l'intent d'analitzar els factors que serveixen per explicar el fort increment del suport a la independència que es produeix en els darrers cinc anys. Tanmateix, en aquest article centren la seva atenció en factors lingüístics. Així, el seu objectiu principal és validar la hipòtesi de la importància de la llengua d'identificació per explicar el suport a la independència entre els diferents sectors socials. Per fer-ho es compara la relació entre aquest suport a la independència amb la llengua d'identificació i amb dues variables més, l'origen geogràfic familiar i l'edat, tot i que també s'utilitza la identitat nacional.

PARAULES CLAU: llengua d'identificació, identitat nacional, origen geogràfic familiar, edat, català, castellà, independència, metodologia d'enquestes.

ABSTRACT

The Center for Opinion Studies of the Government of Catalonia has prepared over the years numerous surveys focused on the voting population, allowing us to study, among other issues, the attitudes of the population of Catalonia towards the relations between Catalonia and Spain in general and towards independence in particular. This paper begins with a review of the representativeness of the samples of these surveys, which leads the authors to reweigh the data. The resulting data are used to analyze the attitudes under study, from both synchronic and diachronic perspectives. In common with other authors, an attempt is made to analyze the factors serving to explain the sharp increase in support for independence which has been

registered in the last five years, with a focus here on linguistic factors. Thus, the main objective is to validate the hypothesis of the importance of the language of identity in explaining the support for independence among the different social sectors. To do this the authors compare the relationship between support for independence and the language of identity and two other variables, family geographical origin and age, while also taking national identity into consideration.

KEYWORDS: language of identity, national identity, family geographical origin, age, Catalan, Spanish, independence, survey methodology.

1. INTRODUCCIÓ

A partir del 2010 es produeix a Catalunya un increment del suport a la independència, segons diversos indicadors demoscòpics. Es tracta d'un fet molt significatiu que ha portat diversos analistes (Muñoz i Tormos, 2012; Muñoz i Prat, 2012; Serrano, 2013; Hierro, Muñoz i Tormos, 2015) a analitzar els factors que han incidit en aquest fenomen. Així, dos d'aquests analistes es preguntaven si aquest fenomen «és una qüestió estrictament identitària, o també hi juguen un paper rellevant els càlculs racionals sobre les conseqüències econòmiques d'una hipotètica secessió?» (Muñoz i Tormos, 2012: 6). Fet i fet, conclouen que hi ha un factor molt decisiu, la variable que anomenen *identitat nacional*.¹

Per tal de completar aquesta anàlisi, introduïm com a hipòtesi que la llengua d'identificació també és un factor important per explicar el suport a la independència entre els diferents sectors socials. Amb aquest objectiu es compararà la relació entre el suport a la independència amb la llengua d'identificació i amb dues variables més, l'origen geogràfic familiar i l'edat, que ens serviran de variables de contrast, tot i que també introduïrem a l'anàlisi la ja esmentada «identitat nacional». Finalment, analitzarem (mitjançant dos estadístics, la khi quadrat i la V de Cramer) l'associació o no entre aquestes diferents parelles de variables i el grau de correlació que es dona en cada cas que hi hagi associació.

Per poder portar a terme l'anàlisi hem de tenir una base prou sòlida, que obtindrem mitjançant un tractament propi i específic de les dades de les enquestes del CEO de la Generalitat de Catalunya, que s'efectuen diverses vegades l'any. La major part d'aquestes enquestes tenen preguntes que donen informació sobre les actituds relatives a la

---

1. Es tracta de la pregunta C700 de l'enquesta del CEO denominada Baròmetre d'Opinió Política (BOP) d'octubre del 2015. La seva formulació és la següent: «Amb quina de les següents frases se sent més identificat/ada? Em sento:

- »—Només espanyol
- »—Més espanyol que català
- »—Tant espanyol com català
- »—Més català que espanyol
- »—Només català
- »—No ho sap / No contesta».

relació Catalunya-Espanya, incloent-hi l'actitud sobre la independència, tal com s'ha dit, i també donen informació sobre les principals variables sociolingüístiques i socio-demogràfiques. El conjunt de les enquestes del CEO, sobretot en els últims anys, conté, per tant, una informació considerable sobre l'actitud relativa a la independència. Aquestes enquestes ens permeten veure quina és la influència de diverses variables sobre aquesta actitud i també la manera com evoluciona al llarg del temps.

Més concretament, des de fa uns deu anys, la major part de les enquestes del CEO inclouen una pregunta concreta sobre les relacions Catalunya-Espanya, amb un redactat sempre igual, i, des de fa uns sis anys, s'hi troben d'altres preguntes centrades només en l'opinió sobre la independència.

Pel que fa a aquestes darreres, no mantenen un únic format al llarg del temps, sinó que tenen redactats diversos, segons els moments i les circumstàncies. Així, durant un temps es va fer una pregunta que demanava què es votaria en cas d'un referèndum sobre la independència, després es va fer la doble pregunta corresponent a la formulació emprada en el procés participatiu del 9-N de 2014, més tard es va fer una pregunta sobre si es desitjava que Catalunya fos independent, i al final de 2015 se n'ha fet una altra amb un format força diferent. Els resultats del conjunt d'aquestes preguntes no són comparables, perquè tenen redactats diferents.

Per tant, l'única pregunta relativa a l'opinió sobre la independència que s'ha mantingut igual durant l'últim quinquenni és la que demana sobre les relacions Catalunya-Espanya,² i per tant és la que tindrem principalment en compte en aquest article. Aquesta pregunta no ens mostra el resultat que tindria un referèndum sobre si es vol o no la independència, ja que les opcions de resposta són múltiples, però constitueix un indicador de l'opinió de la gent en aquest aspecte, que ens permet analitzar la variació del suport a la independència segons els sectors socials i al llarg del temps.

La manera de construir les mostres de les enquestes del CEO s'ha anat perfeccionant en els últims anys. Una de les qüestions que s'ha canviat al llarg del darrer quinquenni que té més repercussió sobre les respostes relatives al tema que ens ocupa és el fet de tenir en compte o no el lloc de naixement en la construcció de la mostra. Fa uns anys no s'hi tenia en compte i darrerament sí. A fi de fer plenament comparables i al més realistes possible els resultats de totes les enquestes del darrer quinquenni emprades, hem procedit a fer una reponderació³ dels resultats de totes elles, tenint en compte no sols el lloc de naixement dels enquestats, sinó també dels seus progenitors, dues variables influents en la qüestió que tractem. La reponderació l'hem feta utilit-

---

2. Es tracta de la P30 del BOP d'octubre del 2015. La formulació és la següent: «Creu que Catalunya hauria de ser:

- »—Una regió d'Espanya
- »—Una comunitat autònoma d'Espanya
- »—Un estat dins una Espanya federal
- »—Un estat independent
- »—No ho sap / No contesta».

3. La reponderació l'hem feta agafant com a font de referència els resultats de l'*Enquesta d'usos lingüístics 2013* (Direcció General de Política Lingüística, 2015) corresponents a l'univers estudiat.

zant les submostres provincials, ja que la majoria de les enquestes s'han elaborat amb afixació no proporcional. Així, les dades que presentem ens permeten analitzar de manera fiable tant la situació en cada moment com l'evolució temporal. Cal tenir en compte que, tal com s'ha dit abans, l'univers de les enquestes analitzades és la població amb dret a vot, és a dir, la població amb ciutadania espanyola de més de disset anys.

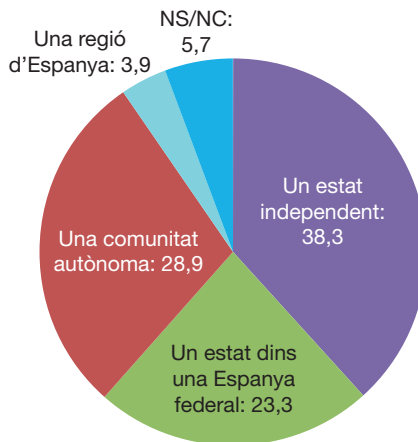
En aquest article analitzarem les actituds sobre les relacions Catalunya-Espanya, especialment l'actitud sobre la independència, d'una banda, a la tardor de 2015 i, d'altra banda, en el període 2011-2015.

2. INDEPENDÈNCIA, LLENGUA I ALTRES VARIABLES, A LA TARDOR DE 2015

Per estudiar com varia el suport a la independència entre els diferents sectors socials en l'actualitat emprarem les dades de l'enquesta del CEO denominada Baròmetre d'Opinió Política, 3a onada 2015 (REO 804), efectuada l'octubre de 2015. Hem triat aquest sondatge ja que, entre les enquestes recents del CEO que inclouen la pregunta analitzada de les quals disposem de dades en el moment de fer l'article, es tracta de la que té més mostra.

El resultat de la pregunta sobre les relacions Catalunya-Espanya a l'octubre de 2015 es pot veure en el gràfic 1.

GRÀFIC 1
Resposta a la pregunta sobre les relacions Catalunya-Espanya. Octubre de 2015. Percentatges

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta del CEO de l'octubre de 2015 (REO 804).

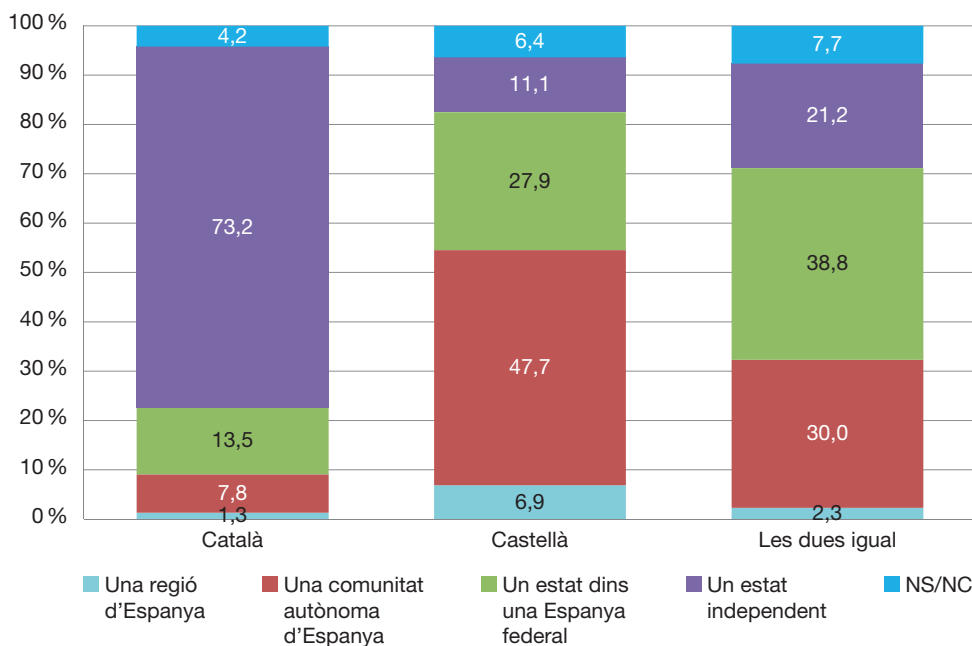
Tal com es pot veure, l'opció clarament preferida és la independència, tot i que el percentatge que la tria és inferior al 50 %. La major part dels que no trien aquesta opció es decanten perquè Catalunya es mantingui com a comunitat autònoma o bé esdevingui un estat dins una Espanya federal.

2.1. El suport a la independència segons la llengua d'identificació

Seguidament passem a examinar la manera com varien els resultats de la pregunta en qüestió segons la llengua d'identificació dels individus. Aquesta informació es pot veure al gràfic 2.

GRÀFIC 2

Respostes a la pregunta sobre les relacions Catalunya-Espanya, segons la llengua d'identificació. Octubre de 2015. Percentatges

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta del CEO de l'octubre de 2015 (REO 804).

Es veu clarament que la llengua d'identificació té un impacte notable sobre l'actitud en relació amb la independència. Entre els que tenen el català com a llengua d'identificació, una forta majoria, quasi les tres quarts parts, tria aquesta opció, mentre que entre els integrants dels altres grups l'elecció de la independència és minoritària. Cal remarcar, tanmateix, que és triada per més del 20% dels que s'identifiquen amb català i castellà, així com per més del 10% dels que ho fan només amb el castellà. Tant la forta majoria de favorables a la independència entre els de llengua d'identificació catalana com el percentatge minoritari però apreciable entre els altres grups expliquen molts dels aspectes de la reivindicació independentista. Per exemple, la menor força de l'independentisme a les àrees metropolitanes de Barcelona i Tarragona, al mateix temps que l'èxit de les forces polítiques independentistes en moltes localitats d'aquestes zones a les eleccions del 27-S.

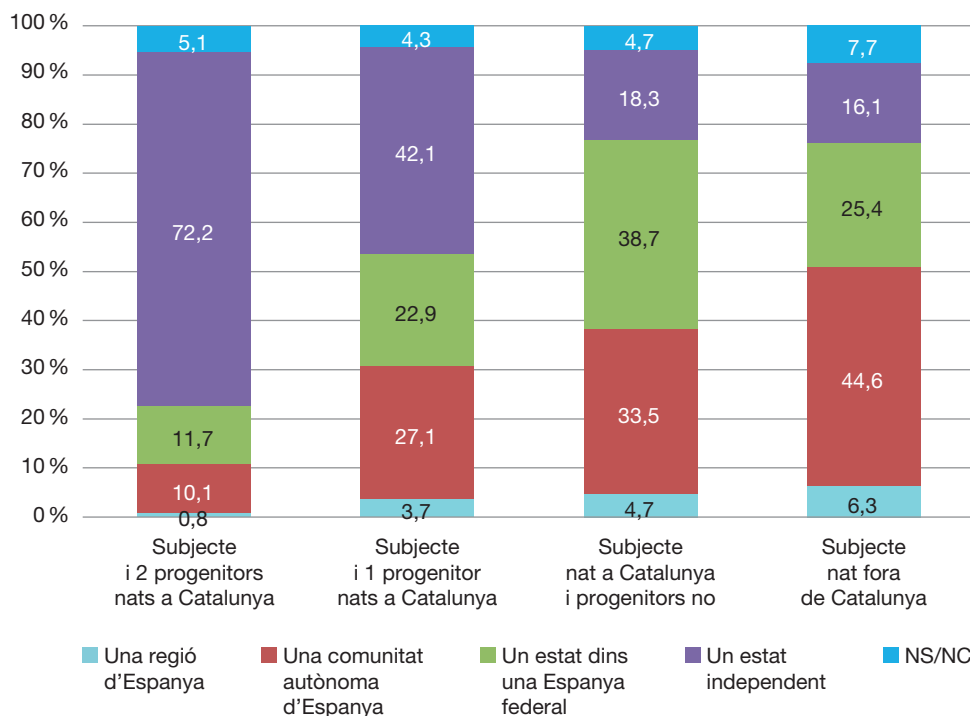
Remarquem que només entre els que s'identifiquen amb català i castellà l'opció més triada és la federal; els que s'identifiquen només amb el castellà prefereixen que Catalunya es mantingui com a comunitat autònoma. També és interessant tenir en compte que en cap d'aquests dos casos les opcions més triades superen el 50 %.

2.2. El suport a la independència segons l'origen geogràfic familiar

Una altra variable, estretament lligada a l'anterior, que té una notable influència sobre l'actitud relativa a la independència és l'origen geogràfic familiar, és a dir, el lloc de naixement de l'individu i dels seus progenitors. Aquesta variable ens indica el grau d'arrelament familiar de la persona en el territori. En el gràfic 3 es pot veure la seva influència en les actituds sobre les relacions Catalunya-Espanya.

GRÀFIC 3

Respostes a la pregunta sobre les relacions Catalunya-Espanya, segons l'origen geogràfic familiar. Octubre de 2015. Percentatges

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta del CEO de l'octubre de 2015 (REO 804).

Veiem que l'origen geogràfic familiar també té una notable influència sobre l'actitud estudiada. Com més arrelament familiar, més favorable és l'actitud sobre la inde-

pendència. Així, el gràfic mostra que: 1) entre la població més arrelada, la nascuda ells i els seus progenitors a Catalunya, una àmplia majoria tria la independència; 2) entre els nats ells i un dels progenitors a Catalunya, aquesta és l'opció més triada, tot i que no assoleix el 50 %, i 3) entre els dels altres dos grups, menys arrelats, la posició a favor de la independència és minoritària però apreciable (superior al 15 %). Pel que fa a les altres opcions en les relacions Catalunya-Espanya, en aquest cas només un grup, els nats fora de Catalunya, tria més l' statu quo, és a dir, el manteniment com a comunitat autònoma, mentre que els únics que trien més el federalisme són els nats a Catalunya fills de nats fora. Com en el cas anterior, en cap grup aquestes opcions assoleixen el 50 %.

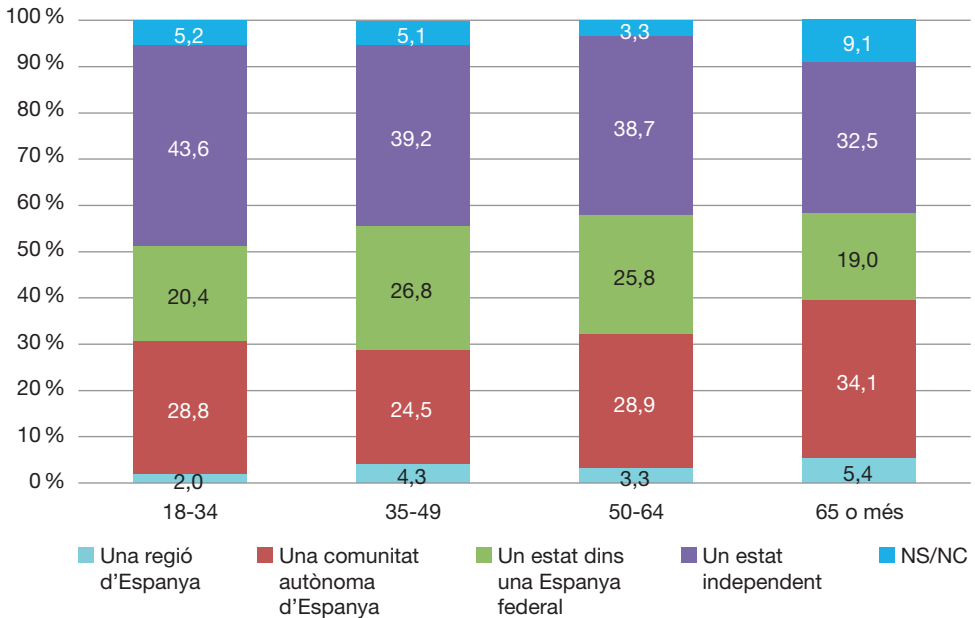
El fet que les dues variables estudiades, la llengua d'identificació i l'origen geogràfic familiar, tinguin un efecte semblant sobre l'actitud relativa a la independència és a causa que l'origen geogràfic familiar condiona en bona part la llengua d'identificació dels individus. Així, pel que fa a la llengua d'identificació, tenen només el català la gran majoria dels dos grups més arrelats familiarment, és a dir, la gran majoria dels que tenen almenys un progenitor nat a Catalunya, mentre que tenen només el castellà la gran majoria dels dos grups menys arrelats, és a dir, dels que tenen els dos progenitors nats fora.

2.3. El suport a la independència segons l'edat

Vegem ara la influència d'una altra variable, l'edat, sobre les actituds relatives a la relació Catalunya-Espanya. En aquest cas, es tracta d'una variable d'una naturalesa diferent de les dues anteriors, que eren en certa forma estructurals. L'origen geogràfic queda determinat en néixer i, per tant, és invariable al llarg de la vida, mentre que la llengua d'identificació pot variar, però ho fa poc. En canvi l'edat va variant al llarg de l'existència. La influència de l'edat sobre el tema que ens ocupa es pot veure al gràfic 4.

El gràfic mostra que la població gran és menys favorable a la independència, ja que es tracta de l'únic grup d'edat en el qual aquesta opció no és la preferida. Un dels motius d'aquest fenomen és que el grup de seixanta-cinc anys o més conté un percentatge molt més alt de nats fora de Catalunya que la resta de la població; té més del 50 % de nats fora, perquè inclou els integrants de la gran immigració castellanoandalusa del tercer quart del segle xx. Però, més enllà d'aquest fet, podria ser que entre els grans es produís una actitud menys favorable a la independència per motius diferents que l'origen de la persona, és a dir que hi hagués més reticència a la qüestió pel fet de ser grans, tal com va passar al referèndum per l'autodeterminació d'Escòcia, per exemple? Per contestar la pregunta, cal eliminar el factor origen de la relació llengua-edat. Amb aquesta intenció, hem examinat el suport a la independència per edats en cadascun dels grups definits pel seu origen. Doncs bé, no es troba una disminució de la tria a favor de la independència entre els grans en cap d'aquests grups d'origen. Per tant, segons les dades d'aquesta enquesta, els grans són menys favorables a la independència a causa de la seva composició per origen i no per alguna actitud lligada a l'edat.

GRÀFIC 4
 Respostes a la pregunta sobre les relacions Catalunya-Espanya, segons l'edat.
 Octubre de 2015. Percentatges

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta del CEO de l'octubre de 2015 (REO 804).

2.4. La importància de la llengua d'identificació

Ha arribat el moment d'intentar validar la hipòtesi que ens plantejàvem a la introducció. Tal com hem dit, per fer-ho utilitzarem dos tests estadístics, la prova khi quadrat, d'una banda, i la V de Cramer, de l'altra.

Ambdós tests s'ajusten a la nostra anàlisi, atès que les variables independents que tindrem en compte tenen un caràcter nominal. La prova khi quadrat indica si hi ha associació o no entre dues variables, però no la seva intensitat. Per tenir una certa idea d'aquesta intensitat utilitzarem la V de Cramer. Si el resultat de la khi quadrat és superior a 0,05, aleshores no hi ha relació entre ambdues variables, mentre que sí que existeix en cas contrari.

Per fer el test hem preferit transformar la variable dependent que analitzem (P30) en dicotòmica: 1) persones que trien la independència, i 2) que trien una altra opció (i que per tant no trien la independència). D'altra banda, també hem agrupat la variable de la *identitat nacional* en tres blocs: 1) bàsicament espanyol;⁴ 2) tant espanyol com català, i, finalment, 3) bàsicament català.⁵

4. Agrupa «Només espanyol» i «Més espanyol que català».

5. Agrupa «Només català» i «Més català que espanyol».

Primerament, hem aplicat la prova khi quadrat a les parelles de variables formades, d'una banda, pel suport a la independència, i, d'altra banda, per la identitat nacional, llengua d'identificació, lloc de naixement, origen geogràfic familiar i edat, respectivament. Els quatre primers aparellaments són significatius (el resultat de la khi quadrat és 0,000), mentre que l'últim cas (el suport a la independència creuat amb l'edat) també ho és, però diferent de 0,000, ja que la khi quadrat obté un valor de $0,029 < 0,05$.

En segon lloc, hem aplicat la V de Cramer als quatre primers creuaments. El resultat el podem apreciar a la taula 1.

TAULA 1
Resultats de la V de Cramer. Creuaments de la variable sobre suport a la independència i quatre variables més. Octubre de 2015

<i>P30 creuada per...</i>	<i>V de Cramer</i>
Identitat nacional	0,748
Llengua d'identificació	0,626
Origen geogràfic familiar	0,524
Lloc de naixement	0,331
Edat	0,076

Els resultats són congruents amb els de la resta d'analistes⁶ que hem esmentat en aquest article, ja que la variable sobre la identitat *nacional* és la que explica millor el suport a la independència.

No obstant això, la segueix en importància la llengua d'identificació i també, a no gaire distància, l'origen geogràfic familiar. Per contra, el lloc de naixement, encara que d'acord amb la prova khi quadrat és significatiu, obté un valor de la V de Cramer molt més petit que les altres tres variables. I, encara més lluny, l'edat.

Queda validada, per tant, la importància de la llengua d'identificació, tot i que, per aprofundir-hi més, caldria estudiar més a fons la dinàmica d'aquestes tres variables, identitat *nacional*, llengua d'identificació i origen geogràfic familiar.

3. L'EVOLUCIÓ DEL SUPORT A LA INDEPENDÈNCIA (2011-2015)

Ens interessa molt poder copsar si hi ha hagut alguna tendència evolutiva en els resultats de la pregunta que analitzem. La informació principal en la qual ens basarem per assolir aquest objectiu seran els resultats de les enquestes del CEO efectuades entre el juny de 2011 i el novembre de 2015. Hem triat la primera enquesta perquè es

6. No entrem aquí en la qüestió de les relacions de causa-efecte entre la pregunta de suport a la independència (P30) i la identitat nacional que plantegen Hierro, Muñoz i Tormos a la seva investigació.

troba molt a prop del moment d'inici del denominat *procés sobiranista*, i la darrera perquè es tracta de l'última disponible en el moment de redactar l'article.

No obstant això, convé tenir en compte que hi ha una altra institució que disposa d'una sèrie més llarga, també d'aquesta pregunta, i que cal tenir en compte, ni que sigui a títol orientatiu. Es tracta de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS),⁷ una institució adscrita a la Universitat Autònoma de Barcelona. Doncs bé, en aquest cas, les dades que hem pogut consultar s'inicien als anys noranta del segle passat i aleshores només un 16 % de la població optava prioritàriament per l'opció de la independència. El grup majoritari, de molt, era el de les persones que consideraven que la millor opció era ser una comunitat autònoma d'Espanya. El 1996, aquests eren el 55 % de la població.

El percentatge de població favorable a la independència es manté relativament estable, fins que s'incrementa en els anys 2009 i 2010 cap al 20 % (en aquest cas de la població amb dret a vot). És important assenyalar que l'evolució de la sèrie que estudiarem aquí i la de l'ICPS, durant els últims anys, és força semblant, la qual cosa encara dona més solidesa a les dades.

3.1. L'evolució entre el 2011 i el 2015

El gràfic 5 mostra l'evolució dels resultats de la pregunta durant el període considerat. Veiem que a l'inici de la sèrie l'opció a favor de la *independència* no era, ni de lluny, l'opció majoritària, ja que només la triaven el 22 % de les persones inscrites al cens electoral. Hi havia dues alternatives que la superaven, clarament, la d'una *comunitat autònoma dintre d'Espanya*, que encara era la majoritària (com al 1996), però ara amb un 35,1 % de la població, i un *estat dins una Espanya federal*, que havia remuntat des d'un 14 % el 1996 fins a un 32,3 %, ara, el 2011. La més minoritària era la dels ciutadans que optaven per una *regió d'Espanya*, amb un 6,4 %.

Des d'aleshores es produeix un increment de l'opció de la independència, que arriba a un màxim al febrer de 2013, amb un 41,6 % de la població amb dret a vot que tria aquesta opció. L'increment és més suau en un principi, ja que només és d'uns tres punts entre el juny de 2011 i l'octubre del mateix any o el febrer de l'any següent, però es fa molt i molt intens a partir d'aquest febrer de 2012,⁸ tal com es pot apreciar clarament al gràfic. Així, en un any, el suport a la independència s'incrementa gairebé en un 64 %, ja que passa d'un 25,4 % de la població amb dret a vot al febrer de 2012 a un 41,6 % al febrer de 2013.

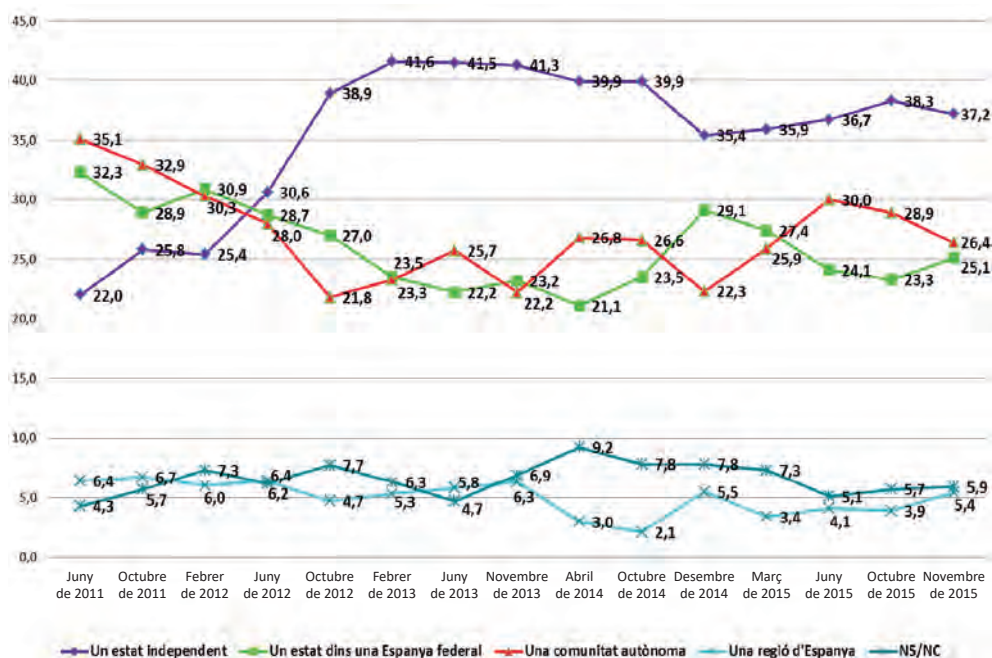
Tot i això, en el moment més àlgid, la suma dels autonomistes (23,3 %) i els federalistes (23,5 %) és d'un 46,8 %, uns cinc punts superior al percentatge dels que preferi-

7. Els sondejos de l'ICPS es refereixen al total de població empadronada major de divuit anys, però també s'hi poden consultar les dades de la població amb dret a vot. Vegeu: <http://www.icps.cat/recerca/sondeigs-i-dades/sondeigs/sondeigs-d-opinio-catalunya>.

8. Aquest element no l'han tingut prou en compte, fins ara, la majoria dels analistes i, per tant, es pot considerar una aportació original d'aquest article.

GRÀFIC 5

Resposta a la pregunta sobre la relació Catalunya-Espanya. Anys 2011-2015. Percentatges

FONT: Elaboració pròpia a partir de les enquestes del CEO.

rien la independència. Ara bé, en aquella mateixa enquesta, els que contestaven *independència* a la pregunta que demanava què votarien si es fes un referèndum sobre l'autodeterminació eren el 49,9 % del cens electoral, i els que contestaven que dirien que *no a la independència* eren el 23,7 %. De manera que una cosa és el que contesta la gent quan se li demana quina preferiria entre diverses opcions i l'altra és el que pensa que faria en cas d'un referèndum amb pregunta binària. És a dir, sembla que hi havia una part de la població que no tenien a priori com a preferència personal o emocional la independència però que, en un moment donat, devien estar disposats a votar-hi a favor. En aquell moment, semblava haver-hi clarament més gent que deien que votarien sí a la independència que no pas que hi votarien no, però al mateix temps no hi havia una majoria absoluta clara que a priori preferís emocionalment la independència a una altra situació.

La coexistència d'ambdues visions de la situació contribueix a explicar tant el creixement intens d'aquest espai en aquell període i el caràcter espectacular de les mobilitzacions de l'Onze de Setembre, com l'evolució electoral posterior, que, tot i ser moderadament favorable a l'independentisme, no ha respost a les expectatives de tsunami independentista que hi havia en aquell moment. El resultat de les eleccions del 27-S de l'any 2015, amb caràcter plebiscitari (amb la intenció que es recomptessin

els favorables o no a la independència), ens facilita poder obtenir un contrast pràctic amb les xifres de les enquestes, tot i que amb un element de distorsió, atès que hi va haver probablement gent favorable a la independència que va votar alguna opció política no explícitament independentista.

Però mirem les xifres: segons els nostres càlculs, al juny de 2015 un 36,7% del cens electoral seria favorable a la independència, la qual cosa vol dir 2.022.483 persones; d'una altra banda, la suma dels votants de Junts pel Sí (1.628.714) i de la CUP (337.794), les dues propostes electorals que apostaven clarament per la independència, fa 1.966.508 persones. Dues xifres molt semblants, de fet. Si també tenim en compte els aproximadament 1,9 milions de persones que van votar sí/sí el 9 de novembre de 2014 a la doble pregunta, tenim ben clar que els que han votat a favor de la independència se situen al voltant d'aquesta xifra, dos milions de persones. Atesos els comentaris fets anteriorment, se'ns planteja la possibilitat que en un referèndum amb pregunta única i resposta binària aquesta xifra pogués ser superada. Ara com ara, no tenim cap manera de verificar aquesta hipòtesi.

Tornem, però, una mica enrere. A l'inici d'aquest procés de creixement, cap al febrer o març de 2012. Amb les dades disponibles, queda clar que la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut de 2006, que es produeix l'any 2010, i que suposa l'inici d'una dura política de recentralització de l'Estat espanyol, no representa l'origen determinant del canvi més intens de la tendència de suport a la independència, ja que, com hem vist, aquest gir es produeix entre el febrer i l'octubre de 2012.

Què passa, durant aquests mesos, que pugui explicar el fenomen? D'una banda, un fet de caràcter polític: la incorporació al govern del Partit Popular i el desvetllament, encara més intens, de la política de recentralització que hem apuntat anteriorment. Rajoy ocupa el govern espanyol al final de 2011. Però hi ha dos fets més, aquests de caràcter endogen, vinculats a la dinàmica pròpiament catalana. Al març de 2012 es constitueix al Palau Sant Jordi l'Assemblea Nacional Catalana, l'entitat que sabrà aglutinar el gruix de la mobilització que es desvetllarà a partir d'aleshores a favor de la independència. D'altra banda, en aquella assemblea es convoca una marxa per la independència que recorrerà les comarques catalanes i es clourà l'11 de setembre amb una manifestació massiva que depassa àmpliament totes les expectatives.

Ara el *català emprenyat* s'ha transformat en *català illusionat*. La independència és un projecte factible, il·lusionador. I el suport a aquest projecte ha crescut tant que molta gent pensa que ja és àmpliament majoritari. Unes expectatives, però, que no responen plenament a la realitat. Com hem vist al gràfic 5, el creixement ha estat realment molt intens i espectacular, però no supera el 50% dels ciutadans amb dret a vot. Ni tan sols en el cas de la pregunta binària sobre la independència, tal com també hem vist, encara que en aquest cas s'hi acosta molt.

I què s'esdevé a partir del febrer de 2013? Allò més remarcable és que el creixement s'estanca. D'aquesta manera, entre el febrer de 2013 i l'octubre de 2015 el suport a la independència pràcticament ni creix ni minva, ja que l'oscil·lació és molt baixa, d'1,7 punts, una xifra no significativa, des del punt de vista estadístic. Cal tenir en compte que, mentrestant, s'han tornat a esdevenir mobilitzacions també molt espectaculars i

massives com la Via Catalana, la cadena humana que va unir els dos extrems del país, l'11 de setembre de 2014, poc abans de la consulta del 9-N, i la V baixa, també l'11-S, però de l'any següent, el 2015. Tot sembla indicar, per tant, que aquests actes, molt importants certament, no van provocar un eixamplament significatiu del moviment, tot i que van ajudar a mantenir-ne el volum i van fer molt visible la força i la potència dels que ja estaven convençuts.

I no només això. Després del 9-N, es produeix una lleu davallada. Petita, però significativa, estadísticament. El punt més àlgid, al febrer de 2013, implicava un suport a la independència d'un 41,6% del cens electoral, aproximadament, la qual cosa significava gairebé 2,3 milions de persones, i al desembre de 2014, el suport queia fins al 35,4%, 1.950.000 persones. És cert que, durant els mesos següents, es torna a produir un lleu creixement, fins a la darrera xifra que tenim, un 37,2%, al novembre de 2015.

La davallada pot estar relacionada amb les diferències que es van produir, en aquests mesos, entre els partits favorables a la independència sobre el moment en què calia convocar eleccions *plebiscitàries* i la fórmula que s'havia d'utilitzar per rendibilitzar al màxim el suport a la independència.

Quedem-nos, doncs, amb aquesta idea. Abans del febrer de 2012 el suport a la independència era clarament minoritari. Però entre aquesta data i el febrer de 2013 creix espectacularment fins a esdevenir el grup àmpliament majoritari, encara que no arriba al 50% del cens electoral. I a partir de 2013, aquest suport s'estanca, sense aconseguir noves incorporacions significatives. Els que han manifestat aquest suport en les dues votacions de caràcter plebiscitari que s'han produït es poden xifrar, aproximadament, en dos milions de persones.

3.2. *L'evolució, segons la llengua, l'origen i l'edat*

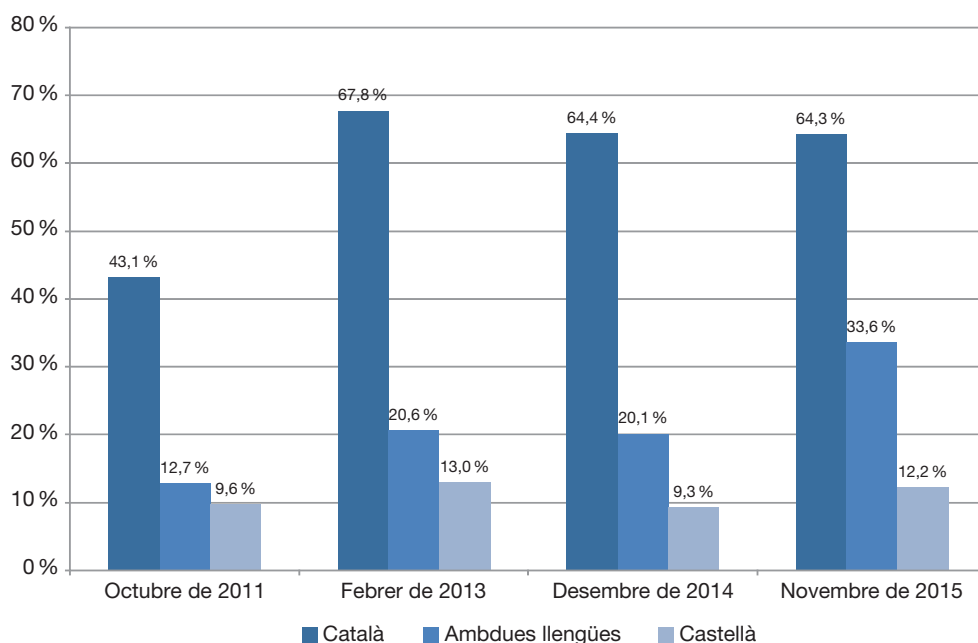
Ara observarem l'evolució que ja hem analitzat en l'apartat anterior, però centrant la nostra atenció exclusivament en les persones que prefereixen l'opció de la independència. Examinarem com varia segons la llengua d'identificació, l'origen geogràfic familiar i l'edat.

Per no perdre'ns en una munió de xifres, ens limitarem a mostrar les dades de l'inici i del final de la sèrie, així com dels dos moments en què es produeix algun tipus d'inflexió, el febrer de 2013 (el moment en què l'opció independència assoleix el seu màxim, com hem vist al gràfic 5) i el desembre de 2014, quan aquest suport minva lleument. El principi de la sèrie és el juny de 2011, i l'emprarem quan parlarem de l'origen geogràfic familiar i de l'edat, però quan ens ocuparem de la llengua d'identificació començarem la sèrie a l'octubre de 2011, perquè a l'enquesta del juny d'aquell any no s'hi va preguntar per la llengua d'identificació. D'aquesta manera, tindrem en compte el juny o l'octubre de 2011, el febrer de 2013, el desembre de 2014 i el novembre de 2015.

Al gràfic 6 es pot observar l'evolució de l'opció *independència* durant el període, segons la llengua d'identificació de la població. Així, tenim que a l'octubre de 2011 el 43,1% de les persones que consideraven que la seva llengua era el català optaven pri-

oritàriament per la independència; també ho feien el 12,6 % dels que s'identificaven tant amb el castellà com amb el català, i un 9,6 % dels qui consideraven que la seva llengua era el castellà.

GRÀFIC 6
Evolució de la resposta independència a la pregunta sobre la relació Catalunya-Espanya, segons la llengua d'identificació

FONT: Elaboració pròpia a partir de les enquestes del CEO.

Abans de seguir endavant, convé tenir en compte el pes de cadascun d'aquests tres col·lectius definits per la llengua d'identificació en el conjunt de la població amb dret a vot. N'hi ha dos que són majoritaris, mentre que el tercer té un pes molt inferior. D'acord amb les dades de l'*Enquesta d'usos lingüístics 2013* (Direcció General de Política Lingüística, 2015), el grup més nombrós és el de les persones que tenen com a llengua d'identificació el castellà, amb un 47,9 %; després hi ha els que s'identifiquen amb el català, amb un 42,2 %, i, finalment, ja molt lluny, els que ho fan amb ambdues llengües, amb un 7,9 %.

Si ara ens fixem en l'evolució de cada grup, quant al seu suport a la independència, veiem que els identificats amb el català segueixen l'evolució que ja hem comentat anteriorment per al conjunt de la població amb dret a vot. D'entrada, un increment molt notable entre l'inici i el punt de màxima intensitat, ja que es passa d'un suport a la independència d'un 43,1 % a un 67,8 %, al febrer de 2013, per mantenir-se després sense diferències estadísticament significatives. Entre els qui s'identifiquen amb el

castellà no hi ha una evolució clara, sempre se situen en índexs de suport limitats, al voltant del 10 % d'aquest grup.

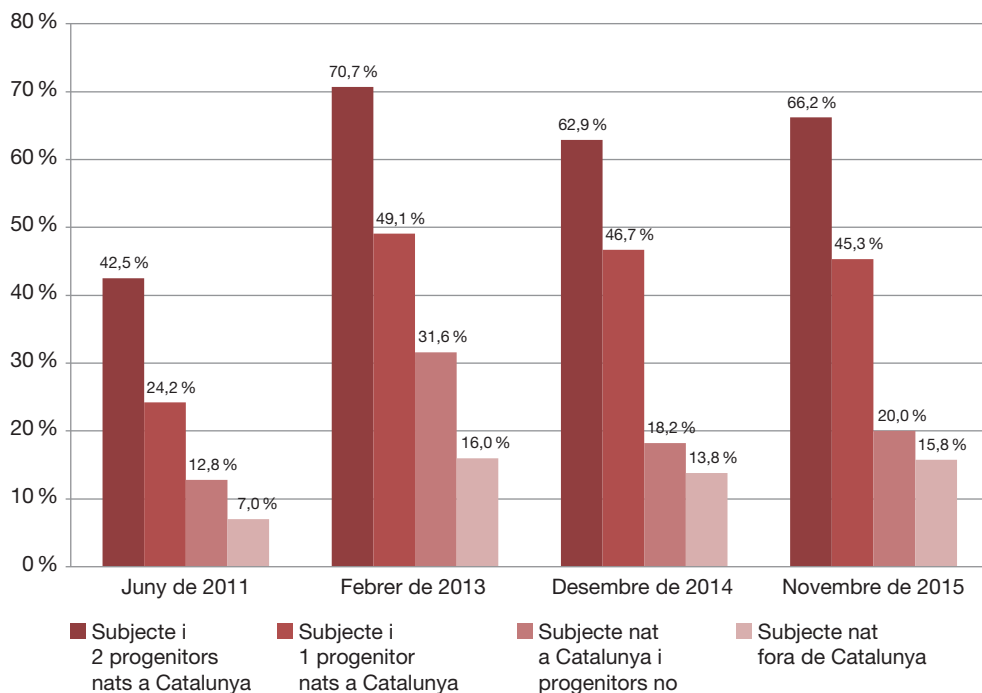
Enmig hi ha el grup dels bilingües identitaris, que és l'únic on es produeix un increment estadísticament significatiu en l'últim tram del període analitzat. Així, el suport a la independència entre els que s'identifiquen amb el castellà i aquest grup bilingüe era, a l'inici de la sèrie, a l'octubre de 2011, molt semblant, mentre que al final entre els bilingües aquest suport s'ha incrementat notablement. Cal tenir en compte, però, que a aquest grup de bilingües li correspon una submostra petita, per tant, els seus resultats pateixen grans oscil·lacions segons les enquestes.

Passem ara a l'evolució segons l'origen geogràfic familiar. Recordem que el que tenim en compte és la combinació entre el lloc de naixement del subjecte (enquestat) i el lloc de naixement dels seus progenitors.

El gràfic 7 mostra com evoluciona cada grup d'origen, pel que fa a la tria de l'opció independència.

GRÀFIC 7

Evolució de la resposta independència a la pregunta sobre la relació Catalunya-Espanya, segons l'origen geogràfic familiar

FONT: Elaboració pròpia a partir de les enquestes del CEO.

L'evolució del primer grup, d'autòctons fills d'autòctons, és d'un creixement molt important fins al 2013, en què la tria en favor de la independència arriba a superar els

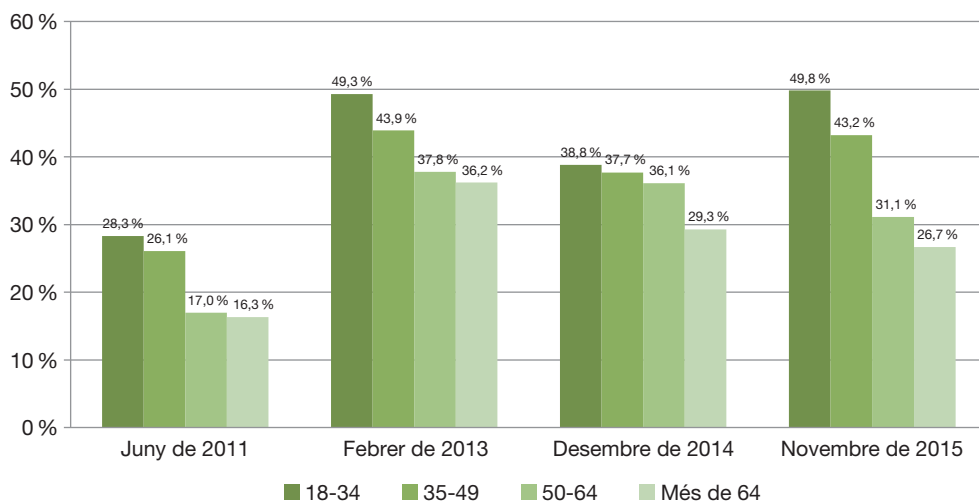
dos terços, una lleugera davallada el desembre de 2014, i una remuntada posterior. En el grup següent (subjecte i un progenitor nats a Catalunya), es produeix també una forta remuntada fins al febrer de 2013, i després no s'hi troben diferències estadísticament significatives. Els índexs són sempre entre quinze o vint punts més baixos que en el grup anterior.

Entre els que no han nascut a Catalunya, hi ha un creixement entre el juny de 2011 i el febrer de 2013, però amb una estabilització posterior, sempre amb índexs relativament baixos.

Finalment, el grup intermedi dels que han nascut a Catalunya, fills de persones que no hi han nascut, és el que presenta més oscil·lacions, quant al suport a la independència. S'incrementa molt entre el juny de 2011 i el febrer de 2013, però decau (també amb una certa intensitat) a partir d'aquesta data.

Finalment examinarem l'evolució segons els grups d'edat. El gràfic 8 recull el suport a la independència en quatre grups d'edat: de 18 a 34 anys, de 35 a 49 anys, de 50 a 64 anys i de més de 64 anys.

GRÀFIC 8
Evolució de la resposta independència a la pregunta sobre la relació Catalunya-Espanya, segons l'edat

FONT: Elaboració pròpia a partir de les enquestes del CEO.

L'evolució dels dos primers grups, el dels més joves i el de 35 a 49 anys, és la següent: creix força en el primer tram, del juny de 2011 al febrer de 2013, després decau, i es recupera al final del període estudiat.

Pel que fa als dos grups que tenen més anys, els madurs i els grans, que parteixen de suports més minsos a la independència en l'inici de la sèrie que analitzem, hi ha increments notables al febrer de 2013, com es pot apreciar al gràfic. Però, en contrast

amb els dos grups anteriors, després de la caiguda posterior no es produeix una recuperació al final del període.

3.3. La importància de la llengua d'identificació. L'evolució

Ens interessa ara efectuar la mateixa aplicació de testos estadístics de l'apartat 2.4. però amb una perspectiva evolutiva. Compararem el BOP del Centre d'Estudis d'Opinió d'octubre de 2011 amb el de l'octubre de 2015. Per fer-ho utilitzarem, igual que abans, la prova khi quadrat, d'una banda, i la V de Cramer, de l'altra.

Recordem que la prova khi quadrat ens indica si hi ha associació o no entre les dues variables, però no la seva intensitat. Per tenir una certa idea d'aquesta intensitat utilitzem la V de Cramer. Si el resultat de la khi quadrat és superior a 0,05, aleshores no hi ha relació entre ambdues variables, mentre que sí que existeix en cas contrari.

Per fer aquesta anàlisi, hem emprat també la versió dicotòmica de la variable que analitzem. Hem tingut en compte: 1) persones que trien la independència, i 2) que trien una altra opció (i que per tant no trien la independència). D'altra banda, també hem agrupat la variable de la *identitat nacional* en tres blocs: 1) bàsicament espanyol;⁹ 2) tant espanyol com català, i, finalment, 3) bàsicament català.¹⁰

Els resultats es troben a la taula 2. Veiem que tots cinc aparellaments, com abans, són significatius.

TAULA 2

Resultats de la V de Cramer. Creuaments de la variable sobre suport a la independència i cinc variables més. Octubre de 2011 i octubre de 2015

<i>Suport a la independència, creuat per:</i>	<i>V de Cramer 2011</i>	<i>V de Cramer 2015</i>
Identitat nacional	0,488	0,748
Llengua d'identificació	0,381	0,626
Origen geogràfic familiar	0,296	0,524
Lloc de naixement	0,228	0,331
Edat	0,095	0,076

Com es pot veure, el grau d'associació entre el suport a la independència i totes les variables s'ha incrementat en aquests cinc anys (recordem que són els anys en què es produeix el gran salt en el suport cap a la independència, entre l'inici i el final de 2012), excepte en el cas de l'edat.

L'increment de l'associació amb les quatre primeres variables és molt intens. Aproximadament d'un 53 % en el cas de la *identitat nacional*, d'un 64 % en el de la

9. Agrupa «Només espanyol» i «Més espanyol que català».

10. Agrupa «Només català» i «Més català que espanyol».

llengua d'identificació, i encara d'un 77 % pel que fa a l'origen geogràfic familiar, però d'un 45 % en relació amb el lloc de naixement.

Com s'ha d'interpretar aquest fenomen? Per fer-ho, ens referim a algunes de les conclusions d'un dels analistes que hem esmentat (Serrano: 2013: 134 i següents). Segons Serrano, en aquest període, però molt especialment durant el 2012, es produeix una aproximació ràpida i sobtada a la voluntat d'independència de persones que tenen com a llengua el català, que es consideraven més catalanes que espanyoles, eren autòctons fills d'autòctons i, en aquell moment, formaven part de l'electorat de CiU. I un cop aquest doll de creixement s'esgota, el suport a la independència bàsicament es manté sense grans canvis.

4. RESUM I CONCLUSIONS

—Segons l'enquesta del CEO efectuada l'octubre de 2015, de les quatre opcions que es podien triar, pel que fa a la relació entre Catalunya i Espanya, la preferida era la independència, amb un 38,3 % de la població amb dret a vot. En segon lloc hi havia dues opcions amb un suport semblant: una comunitat autònoma (com ara), amb un suport del 28,9 % de la població, i un estat federal, amb un 23,3 %. Finalment, una opció molt minoritària, una regió dintre d'Espanya, és triada exclusivament per un 3,9 % del total.

—Hem trobat dues variables, que podríem definir d'estructurals, que tenen un fort impacte sobre la tria a favor de la independència: la llengua d'identificació i l'origen geogràfic familiar. Alhora, també hi influeix molt la identitat nacional (la que més, de fet), tal com han assenyalat altres analistes.

—Així, els que tenen el català com a única llengua d'identificació són molt majoritàriament favorables a la independència, mentre que la resta només trien aquesta opció de manera minoritària. El contrast més gran es produeix amb els que tenen com a llengua d'identificació el castellà, on el suport a la independència només abraça poc més del 10 %.

—De forma paral·lela, els més arrelats al territori, els que tenen un o dos progenitors nats a Catalunya, són majoritàriament favorables a la independència, mentre que els que tenen els dos progenitors nascuts fora només la trien de manera minoritària.

—Pel que fa a l'edat, el fet més notable és que la població gran, que constitueix el grup d'edat amb més percentatge de nats fora de Catalunya, tria menys l'opció independència que la resta.

—Quant a l'evolució del suport a la independència, es parteix d'una situació, a juny de 2011, en què aquesta opció no era l'opció majoritària (tenia exclusivament el suport d'un 22 % de la població), però entre el febrer de 2012 i el mateix mes de l'any següent, s'hi produeix un molt fort increment, que la situa com a preferida. Més endavant hi ha una estabilització, per decaure lleument el desembre de 2014, amb una certa remuntada posterior.

—Els sectors socials que contribueixen d'una forma més decisiva a aquest creixement del suport a la independència que es produeix entre el febrer de 2012 i el mateix mes de 2013, són els qui consideren que la seva llengua és el català, els autòctons fills d'autòctons i, en menor mesura, els nats a Catalunya fills d'un progenitor que hi ha nascut i un altre que no.

—També hem pogut apreciar que el grau d'associació entre el suport a la independència i les tres variables principals (identitat nacional, llengua d'identificació i origen geogràfic familiar) s'ha incrementat notablement entre el 2011 i el 2015.

—En definitiva, doncs, hem constatat una important associació entre la llengua d'identificació i el suport a la independència. Una associació, com hem vist, que ha crescut amb el temps.

—Sabem, però, que el suport a la independència no només està fortament relacionat amb la llengua d'identificació sinó també amb altres variables (la identitat nacional i l'origen geogràfic familiar). Com han apuntat altres analistes, seria important esbrinar les relacions de causa-efecte que es produeixen entre totes quatre variables, o fins i tot els casos de covariància. Però això depassa, de molt, els objectius d'aquest article. Quedem-nos, doncs, amb aquesta conclusió. La llengua (d'identificació) és un element clau per explicar el suport a la independència i ha de ser tinguda en compte en qualsevol de les anàlisis futures que es facin sobre aquesta qüestió.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2015). *Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2013: Resum dels factors clau*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística. Disponible en línia a : <http://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/btpl/arxius/15_EULP2013_factors_clau.pdf> [Consulta: 23 febrer 2017].
- HIERRO, M. José; MUÑOZ, Jordi; TORMOS, Raül (2015). *Identitat nacional: causa o conseqüència? Els efectes del debat sobre la independència en la identitat dels catalans*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis d'Opinió. (Monografies)
- MUÑOZ, Jordi; PRAT, Sebastià (2012). *El suport a la independència de Catalunya: Anàlisi de canvis i tendències en el període 2005-2012*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis d'Opinió. (Monografies)
- MUÑOZ, Jordi; TORMOS, Raül (2012). *Identitat o càlculs instrumentals? Anàlisi dels factors explicatius del suport a la independència*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis d'Opinió. (Monografies)
- QUEROL, Ernest; STRUBELL, Miquel (2013). *Llengua i reivindicacions nacionals a Catalunya*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- SERRANO, Ivan (2013). *De la nació a l'estat*. Barcelona: Angle.

Variabilitat en els patrons d'identificació nacional en funció de la llengua: el cas del Principat d'Andorra

Variability in the patterns of national identity based on the mother tongue: the case of Andorra

Alexandra MONNÉ I BELLMUNT
Universitat d'Andorra

Data de recepció: 19 d'abril de 2016
Data d'acceptació: 19 de juliol de 2016

RESUM

Els mecanismes psicològics involucrats en la construcció de la identitat nacional han estat estudiats per la psicologia social. El marc teòric parteix de la integració dels principals conceptes de la teoria de la identitat social (Tajfel, 1984), en la qual s'afirma que els individus són membres de diversos grups socials i que s'identifiquen a si mateixos com a membres d'alguns d'aquests grups amb diferents graus de compromís i sentiments. En aquest article s'analitzen les relacions entre la condició lingüística familiar i el fet d'identificar-se amb el projecte nacional en un grup de joves socialitzats al Principat d'Andorra. Les dades han estat recollides mitjançant una enquesta a 514 persones de diferent origen, condició lingüística familiar i nacionalitat. Els resultats mostren que la condició lingüística familiar és la variable que es correlaciona amb més força amb la identitat nacional. Entre la població existeixen diversos graus o nivells d'identificació amb el país segons la condició lingüística, havent-hi llengües que es construeixen com a categories exclusives i d'altres que es construeixen com a compatibles i inclusives a l'Estat andorrà.

PARAULES CLAU: condició lingüística familiar, identitat nacional, autocategorització.

ABSTRACT

The psychological mechanisms involved in the construction of national identity have been studied by social psychology. The theoretical framework is based on the integration of the main concepts of the Social Identity Theory (Tajfel, 1984), which states that individuals are members of various social groups and that they identify themselves as members of some of these groups with varying degrees of commitment and feelings. This article analyzes the relationship between the family language situation and the fact of identifying oneself with the national project in a group of young people socialized in the Principality of Andorra. The data were collected through a survey of 514 people of different origin, family language situation and nationality. The results show that the family language situation is the variable that correlates most strongly with national identity. Among the population there are different degrees

or levels of identification with Andorra according to the family language situation, and while some languages are constructed as exclusive categories, others are built as compatible and inclusive categories in relation to the country.

KEYWORDS: mother tongue, national identity, self-categorization.

INTRODUCCIÓ

La psicologia social explica com les persones arriben a considerar-se a si mateixes com a membres de determinats grups socials i com això influeix en les seves relacions entre els grups. El marc teòric parteix de la integració dels principals conceptes de la teoria de la identitat social (Tajfel, 1984; Tajfel i Turner, 1989), segons la qual els individus són membres de diversos grups socials (lingüístics, nacionals, etc.) i que s'identifiquen i s'autocategoritzen subjectivament a si mateixos com a membres d'algun d'aquests grups amb diferents graus de compromís i sentiments.

Segons Barrett, Lyons i Del Valle (2004), l'edat de la persona, el seu desenvolupament cognitiu, la seva nació d'origen i/o de residència, el grup nacional al qual pertany, la seva ubicació geogràfica dins de la nació, l'etnicitat, l'ús de la llengua, els mitjans de comunicació, l'assistència a una determinada escola i les pràctiques familiars són factors que generen i expliquen l'existència d'una considerable variabilitat en els patrons d'identificació nacional.

Segons Barrett, Lyons i Del Valle (2004), l'ús de la llengua i la identitat nacional estan estretament vinculats. De fet, un factor relacionat amb la importància de la manera com les persones s'identifiquen nacionalment és la llengua que utilitzen per comunicar-se. D'altra banda, és poc probable que només el fet de parlar una llengua determini el grau d'importància atribuïda a una determinada identitat nacional.

Sembla més raonable sostenir que parlar una determinada llengua és una conseqüència d'un sistema de valors i d'una determinada ideologia assumida per la família.

Tot i saber que la construcció de la identitat nacional és diversa i complexa, de vegades es troba una relació mimètica entre el coneixement d'una llengua i el sentiment d'identitat nacional associada a ella (Vila, 2006).

De fet, existeix una relació entre la identitat nacional i la llengua, però la identitat nacional no és sinònim del coneixement de la llengua. És a dir, s'han trobat diferències en la importància atribuïda a la identitat nacional per part de persones que difereixen en la llengua que utilitzen amb les seves famílies. Les persones utilitzen deliberadament la llengua per expressar o reafirmar el seu sentit d'identitat nacional. De manera que la identificació nacional i les pràctiques que es deriven d'això són elements clau que predisposen certs usos lingüístics (Vila *et al.*, 1998).

El factor causal implicat en l'ús de la llengua, així com la importància atribuïda a certes identitats nacionals es vinculen amb les ideologies, els valors i les pràctiques familiars.

Els estats nació han utilitzat la llengua regulada per l'Estat amb la finalitat de transmetre certes representacions culturals dominants. A través de la llengua, les persones estan exposades a continguts que prescriuen certes representacions nacionals que s'adquireixen en participar en la comunicació d'una determinada comunitat.

Per tant, en les comunitats, els factors llengua i sentiment de pertinença exerceixen un rol important en la formació del sentiment d'identitat nacional. Atès que l'equilibri entre aquests factors pot variar, segons les llengües presents al context i el grau de pertinença, és d'esperar que existeixi una considerable variabilitat en la construcció del sentiment d'identitat nacional entre els ciutadans.

La noció de ciutadania i el seu concepte associat d'identitat tenen un rol central en els processos de socialització. La noció de ciutadania relacionada amb una posició *conservadora* posa èmfasi en la creació d'un model de ciutadans lliures i iguals per tal de poder millorar la nació. Aquesta posició deriva del romanticisme i de la il·lustració. L'Estat és el responsable de nacionalitzar el territori i de formar la consciència nacional dels seus ciutadans. Aquesta concepció té una visió unidireccional de la identitat individual, centrada en *elements privats i particulars* com la llengua, l'ètnia, l'origen, les creences, la religió i el gènere vinculats directament amb l'Estat.

En canvi, la noció de ciutadania relacionada amb una posició *moderna* pressuposa que cada individualitat, independentment de la seva llengua, ètnia, origen, creences, religió i gènere, té els mateixos drets que una altra persona i a la vegada està obligada pels mateixos deures que en forma de lleis són el resultat del contracte social i del bé comú. Des d'aquesta posició, l'Estat es constitueix en nació a partir de l'associació lliure de voluntats individuals com a garantia de la llibertat individual. Per tant, l'adscripció identitària s'entén com una adscripció nacional i on la ciutadania queda deslliurada de qualsevol tret privat com la llengua, el gènere, l'ètnia, les creences, la religió o el gènere.

Des de la concepció de ciutadania moderna, la construcció de la identitat nacional és un assumpte *public, comú i únic*, possible a partir del reconeixement de la igualtat i la llibertat individual dins la diversitat social. Les diferències individuals són un assumpte privat que no poden considerar-se en l'àmbit del comú i, per això, el veritablement important és construir una identitat única, lligada a la ciutadania, i adscribita a l'Estat convertit en nació com a garantia de la cohesió social.

L'estudi se centra en el context sociopolític i lingüístic del copríncipat d'Andorra. Un país amb set segles d'història, dins del territori europeu tot i que no forma part de la Unió Europea, i situat entre dos Estats: França i Espanya. Els esdeveniments polítics i socials dels últims cinquanta anys han configurat un elevat nivell d'autogovern i una composició demogràfica heterogènia derivada de l'arribada d'una allau de persones estrangeres, principalment espanyols, francesos i portuguesos, que han modificat notablement la seva situació identitària. Segons les darreres dades que es desprenen de l'enquesta del coneixement i usos lingüístics de la població d'Andorra, les llengües que tenen una important presència social al territori andorrà són el català, llengua oficial nacional tot i que minoritzada, que és preminent en usos administratius, bancaris, financers i jurídics i és defensada per l'escola pública andorrana; el

castellà, llengua més parlada per la majoria dels habitants i molt utilitzada per l'important nombre de població provinent d'Espanya i de països del sud d'Amèrica; el francès, llengua àmpliament coneguda com a conseqüència de la proximitat i tradicional relació política amb el país veí, però actualment menys utilitzada, fora de certs àmbits polítics, consulars i educatius; i el portuguès, llengua que té poc prestigi social, però que per contra té una àmplia presència al carrer, ja que els residents portuguesos són un grup molt tancat, impermeable a la integració.

L'objectiu d'aquest article és analitzar la construcció de la identitat nacional en adolescents i adults residents al Principat d'Andorra. Concretament, s'analitzen les relacions entre l'autocategorització, el sentiment de pertinença i la identitat comparada en relació amb la condició lingüística familiar.

En aquest estudi es pretén descriure les relacions que s'estableixen entre la condició lingüística familiar i la dimensió d'identitat subjectiva nacional. Per això es proposen tres objectius específics:

—Estudiar l'impacte de la llengua familiar principal en l'autocategorització nacional.

—Analitzar la interrelació que s'estableix entre la llengua familiar principal i el sentiment de pertinença al territori.

—Analitzar si la identitat comparada està influenciada per la llengua familiar principal en què la persona s'ha socialitzat.

La hipòtesi que orienta el treball pren com a punt de partida la idea proposada per Giles i Johnson (1981), la qual vol mostrar com a l'Estat la llengua oficial s'utilitza per a marcar una pertinença grupal que s'integra com a part de la identitat nacional.

D'aquesta manera, en el present estudi es vol mostrar com al Principat d'Andorra la llengua catalana és utilitzada per a marcar una pertinença grupal que s'integra com a part de la identitat nacional. En aquest cas, les persones que utilitzen el català en el context familiar haurien de descriure's a si mateixes com a andorranes, mentre que les persones que utilitzen altres idiomes diferents del català en el seu context familiar abans que andorranes es descriurien d'una altra manera.

El fet que Andorra sigui un país que té moltes llengües és enriquidor per a la població, ja que la llengua és un medi i un mitjà molt importants per a la integració a tots els nivells i per a la reproducció de la identitat nacional.

MÈTODES

Disseny

La metodologia de recerca emprada en aquest estudi és de caràcter quantitatiu, a partir del disseny conclusiu de tall transversal, ja que només s'ha recollit la informació una sola vegada utilitzant una sola mostra.

Participants

La població està formada per tots els residents andorrans d'entre 17 i 44 anys que han fet tota la seva escolarització obligatòria en algun dels tres sistemes educatius presents al país, independentment de la seva nacionalitat, condició ciutadana i llengua. Atesos l'objectiu i la naturalesa de l'estudi, s'ha considerat escaient centrar-se en la població resident d'Andorra de més de 16 anys. La justificació d'aquesta elecció resideix en la consideració que en edats anteriors la dimensió de la identitat nacional, en la vida de les persones, encara que hi és present, és molt més confusa i està menys cristallitzada que a partir d'una edat en què es considera, a priori, que ja es comencen a tenir uns elements de judici suficients per a tenir una opinió formada sobre aquesta qüestió. Per altra banda, és l'any 1984 quan comença la convivència de tres sistemes educatius al mateix temps, a partir de la creació de l'escola andorrana. Per tant, actualment fa 32 anys. L'edat màxima per a començar a fer estudis obligatoris de secundària és de 12 anys. Per tant, hem sumat els dos valors i hem obtingut l'edat màxima de la mostra, 44 anys.

La mostra s'ha dissenyat aplicant un mostreig estratificat. La població, de 31.025 persones, s'ha dividit en quatre estrats, corresponents a les diferents modalitats educatives d'Andorra: escola espanyola congregacional, escola espanyola pública, escola francesa i escola andorrana. La mostra de l'escola espanyola privada no s'ha tingut en compte per la dificultat de trobar persones que haguessin fet tota la seva escolarització en la mateixa modalitat.

Dins de cada estrat s'ha aplicat un mostreig aleatori simple. Utilitzant el criteri d'afixació simple, s'han triat 125 subjectes per cada estrat. L'error mostral és de 4,29 % per un nivell de confiança del 95 %.

En l'estudi hi han participat 514 persones, de les quals 217 són homes i 296, dones. L'edat mitjana dels participants se situa als 27 anys. El lloc de naixement més representat de la mostra és Andorra (73,7 % del total), Espanya (17,5 % del total) i Portugal (5,6 % del total) i la mitjana de temps de residència a Andorra és de 26 anys. Tota la mostra ha fet la seva escolarització obligatòria en algun dels tres sistemes educatius presents a Andorra, cosa que assegura la socialització en el mateix context. La mostra es divideix per la llengua familiar (català, castellà, francès, portuguès, bilingüe). La condició lingüística familiar més representada dels participants és el català, seguida del castellà i del portuguès i de situacions de bilingüisme castellà/francès, català/francès.

Instrument

Questionari sociodemogràfic i d'identificació nacional

S'administrà un qüestionari dissenyat per a l'ocasió, format per preguntes de caracterització sociodemogràfica i d'identificació nacional. Aquest qüestionari explora l'àmbit de la identificació subjectiva que un grup de joves té del país mitjançant tres

tasques: la tasca d'autocategorització, la tasca de sentiment de pertinença i la tasca d'identitat comparada. Les dades del qüestionari permeten, en el context d'aquest article, conèixer les característiques sociodemogràfiques dels participants, així com obtenir informació sobre la seva condició lingüística familiar.

Tasques

Identificació subjectiva

Aquesta tasca examina l'autocategorització nacional a través de categories identitàries agrupades en categories **nacionals** com *andorrà, espanyol, portuguès, francès, català*; categories **regionals** com *pirinenc*; categories **supranacionals** com *uropeu*; categories **d'edat** com *jove* i, per últim, categories de **divisió territorial** o localització geogràfica com *Encamp, Canillo, Escaldes, Ordino, la Massana, Andorra la Vella i Sant Julià de Lòria*. La categoria *jove* s'ha inclòs per si hi ha algú que no considera cap de les categories d'identitat nacional com a importants per a descriure's a si mateix.

Sentiment de pertinença

Es demanava al participant que elegís aquelles opcions que descrivien millor el propi sentiment de pertinença respecte a l'Estat andorrà. Les categories de les tres situacions eren *andorrà, pirinenc* i *uropeu*.

Identitat comparada

En aquesta tasca es demanava al subjecte que elegís aquelles situacions que descrivien millor el propi sentiment d'identitat comparada, establint relacions entre dues categories diferents (*andorrà-uropeu*), en la primera opció, (*parròquia-andorrà*), en la segona situació, i (*andorrà-pirinenc*), en la tercera situació.

Procediment

El qüestionari es va administrar de manera individual amb un temps aproximat d'aplicació de 5 minuts. Als participants se'ls va explicar que l'objectiu de la recerca era conèixer la seva opinió sobre el tema de la identitat nacional andorrana i se'ls va garantir l'anonimat. Pel que fa a la *tasca d'autocategorització*, es va utilitzar un joc de quinze targetes amb paraules escrites pertanyents a diverses categories (nacionals, territorials, regionals i supranacionals, i una categoria no pertanyent al camp de la identitat nacional) mitjançant la tria d'atributs com «jove», «andorrà», «francès»,

«portuguès», «català», «espanyol», «europeu», «pirinenc», «Andorra la Vella», «Escaldes», «Sant Julià», «Ordino», «la Massana», «Encamp» i «Canillo».

Les quinze targetes s'estenien davant del subjecte en un ordre aleatori i se li demanava que n'elegís tres per descriure's i definir-se. Les targetes no seleccionades s'apartaven i després se li demanava que ordenés de més a menys important les tres targetes que havia triat per tal de poder estudiar el grau d'importància que atribuïa a la seva identitat nacional, essent la primera la categoria amb la qual se sentia més identificat. Les targetes van ser puntuades d'1 a 3, essent 1 la més important i 3 la menys important.

Les tasques de sentiment de pertinença i d'identitat comparada eren de pregunta tancada, on el participant marcava amb una creu la resposta que considerava més adient.

En la *tasca de sentiment de pertinença* calia escollir una sola opció de quatre possibles per descriure tres tipus de sentiments de pertinença. Les opcions es presentaven en els graus de «molt», «bastant», «poc» i «gens».

En la *tasca d'identitat comparada* calia escollir una sola opció de cinc possibles per descriure tres tipus de situacions d'identitat comparada. Les opcions per a la primera situació eren «andorrà», «més andorrà que europeu», «igual andorrà que europeu», «més europeu que andorrà» i «europeu». Les opcions per a la segona situació eren «de la meua parròquia», «més de la parròquia que andorrà», «igual de la parròquia que andorrà», «més andorrà que de la parròquia» i «andorrà». Les opcions per a la tercera situació eren «andorrà», «més andorrà que pirinenc», «igual andorrà que pirinenc», «més pirinenc que andorrà» i «pirinenc». La tasca està pensada perquè les persones que viuen a Andorra es defineixin en un sentiment d'identitat concret comparant les diferents categories entre si (*nacional, regional*), (*nacional, territorial*), (*nacional, supranacional*). S'espera que les persones que no se senten andorranes es categoritzin a través de categories supranacionals, regionals i/o territorials abans que com a andorranes.

RESULTATS

Tasca d'autocategorització i llengua familiar principal (LFP)

En relació amb la *llengua familiar principal* i l'*autocategorització*, els resultats mostren que el grup catalanoparlant és l'únic que s'identifica amb la categoria *andorrà* en primera opció. Els grups castellanoparlant, francoparlant i lusoparlant s'identifiquen en primera i segona opció amb altres categories abans que *andorrà*, tot i que la categoria *andorrà* apareix abans que una altra de nacional. En el grup francoparlant en cap cas apareix la categoria *europeu*. En canvi, en el grup lusoparlant la categoria *europeu* apareix abans que *andorrà*.

La taula de contingència mostra que la relació entre la llengua i la tasca d'identificació subjectiva és significativa tal com es pot observar a la taula núm. 1.

TAULA 1
Correspondència entre condició lingüística principal i autocategorització

LFP	Jove	Andorrà	Parròquia	Espanyol	Català	Pirinenc	Portuguès	Europeu	Marge actiu
Català	71	92	29	3	25	2	0	4	226
Castellà	88	39	21	23	3	4	0	2	180
Portuguès	39	2	2	0	0	1	5	0	49
Marge actiu	198	133	52	26	28	7	5	6	455

D'aquesta manera es pot observar com la llengua familiar, pel que fa a la categoria *català*, es vincula directament amb l'autocategorització *andorrà*. I com la llengua familiar pel que fa a les altres categories lingüístiques, castellà i portuguès, es vincula amb l'autocategorització *jove* abans que l'*andorrana*.

Grup LFP català

El grup catalanoparlant s'identifica en un 84,5 % dels casos amb la categoria *andorrà*, seguida de la categoria *parròquia* en un 66 % dels casos i de la categoria *jove* en un 60 % dels casos.

TAULA 2
Condició lingüística principal català i autocategorització

LFP	Nre. casos vàlids	Percentatge vàlid	
català	226	100 %	
Identificació subjectiva	Nre. respostes	Percentatge	Percentatge de casos
Jove	136	20,1 %	60,2 %
Andorrà	191	28,2 %	84,5 %
Parròquia	149	22 %	65,9 %
Espanyol	12	1,8 %	5,3 %
Català	87	12,9 %	38,5 %
Pirinenc	40	5,9 %	17,7 %
Portuguès	52	7,7 %	23 %
Europeu	5	0,7 %	2,2 %
Francès	5	0,7 %	2,2 %
Total	677	100 %	299,6 %

Grup LFP castellà

El grup castellanoparlant s'identifica en un 75 % dels casos amb la categoria *jove*, seguida de la categoria *parròquia* en un 69 % dels casos i de la categoria *andorrà* en un 65 % dels casos, tot i que la categoria *espanyol* apareix en un 45 % de casos.

TAULA 3
Condicció lingüística principal castellà i autocategorització

LFP	Nre. casos vàlids	Percentatge vàlid		
castellà	180	100 %		
Identificació subjectiva		Nre. respostes	Percentatge	Percentatge de casos
Jove		135	25 %	75 %
Andorrà		117	21,7 %	65 %
Parròquia		124	23 %	68,9 %
Espanyol		81	15 %	45 %
Català		15	2,8 %	8,3 %
Pirinenc		41	7,6 %	22,8 %
Portuguès		19	3,5 %	10,6 %
Europeu		5	0,9 %	2,8 %
Francès		3	0,6 %	1,7 %
Total		540	100 %	300 %

Grup LFP francès

El grup francoparlant s'identifica en un 100 % dels casos amb la categoria *jove*, i en igual posició amb les categories *parròquia* i *andorrà* en un 64 % dels casos. En cap cas apareix la categoria *uropeu*.

TAULA 4
 Condiició lingüística principal francès i autocategorització

<i>LFP</i>	<i>Nre. casos vàlids</i>	<i>Percentatge vàlid</i>		
francès	11	100 %		
<i>Identificació subjectiva</i>	<i>Nre. respostes</i>	<i>Percentatge</i>	<i>Percentatge de casos</i>	
Jove	11	33,3 %	100 %	
Andorrà	7	21,2 %	63,6 %	
Parròquia	7	21,2 %	63,6 %	
Català	3	9,1 %	27,3 %	
Pirinenc	2	6,1 %	18,2 %	
Portuguès	1	3 %	9,1 %	
Francès	2	6,1 %	18,2 %	
Total	33	100 %	300 %	

Grup LFP portuguès

El grup lusoparlant s'identifica en un 92 % dels casos amb la categoria *jove*, en segona posició amb la categoria *parròquia* en un 71 % dels casos i amb la categoria *europèu* en un 47 % dels casos, tot i que amb la categoria *andorrà* en un 43 % dels casos.

TAULA 5
 Condiició lingüística principal portuguès i autocategorització

<i>LFP</i>	<i>Nre. casos vàlids</i>	<i>Percentatge vàlid</i>		
portuguès	49	100 %		
<i>Identificació subjectiva</i>	<i>Nre. respostes</i>	<i>Percentatge</i>	<i>Percentatge de casos</i>	
Jove	45	30,6 %	91,8 %	
Andorrà	21	14,3 %	42,9 %	
Parròquia	35	23,8 %	71,4 %	
Espanyol	1	0,7 %	2 %	
Català	2	1,4 %	4,1 %	
Pirinenc	8	5,4 %	16,3 %	
Portuguès	12	8,2 %	24,5 %	
Europeu	23	15,6 %	46,9 %	
Total	147	100 %	300 %	

Tasca de sentiment de pertinença i llengua familiar principal

Pel que fa a la interrelació que s'estableix entre *llengua familiar principal* i *sentiment de pertinença andorrà*, les dades indiquen que els subjectes que parlen català se senten molt andorrans i els que parlen castellà se senten bastant andorrans. Els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el portuguès se situen les categories de sentir-se «bastant» i «poc» andorrans.

La taula de contingència mostra que existeixen diferències significatives en la relació entre el sentiment de pertinença andorrà i la llengua familiar principal.

TAULA 6

Correspondència entre llengua familiar principal i sentiment de pertinença andorrà

<i>LFP</i>	<i>Molt andorrà</i>	<i>Bastant andorrà</i>	<i>Poc andorrà</i>	<i>Gens andorrà</i>	<i>Marge actiu</i>
Català	133	80	12	1	226
Castellà	51	86	31	12	180
Francès	1	9	0	1	11
Portuguès	6	28	11	4	49
Marge actiu	191	203	54	18	466

Pel que fa al *sentiment de pertinença pirinenc* i *llengua familiar principal*, els resultats mostren que els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el català se situen en les categories de sentir-se «bastant» i «molt» pirinencs. Els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el castellà se situen en les categories de sentir-se «bastant» i «poc» pirinencs i els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el portuguès se situen en les categories de sentir-se «poc» i «bastant» pirinencs.

La taula de contingència mostra que existeixen diferències significatives en la relació entre el sentiment de pertinença pirinenc i la llengua familiar principal.

TAULA 7

Correspondència entre llengua familiar principal i sentiment de pertinença pirinenc

<i>LFP</i>	<i>Molt pirinenc</i>	<i>Bastant pirinenc</i>	<i>Poc pirinenc</i>	<i>Gens pirinenc</i>	<i>Marge actiu</i>
Català	60	105	49	12	226
Castellà	19	61	67	33	180
Francès	2	4	3	2	11
Portuguès	3	13	22	11	49
Marge actiu	84	183	141	58	466

No existeixen diferències significatives en la relació entre el sentiment de pertinença europeu i la llengua familiar principal.

Tasca d'identitat comparada i llengua familiar principal

Pel que fa a la *identitat comparada andorrà-europeu i llengua familiar principal*, els resultats mostren que els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el català se situen en les categoria de sentir-se «andorrans» i «més andorrans que europeus». Els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el castellà se situen en les categories de sentir-se «més andorrans que europeus» i «andorrans». Els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el portuguès se situen en les categories de sentir-se «igual andorrans que europeus» i «més andorrans que europeus».

La taula de correspondències mostra que existeixen diferències significatives entre la relació entre la identitat comparada (andorrà-europeu) i la llengua familiar principal.

TAULA 8

Correspondència entre llengua familiar principal i identitat comparada andorrà-europeu

<i>LFP</i>	<i>Andorrà</i>	<i>Més andorrà que europeu</i>	<i>Igual andorrà que europeu</i>	<i>Més europeu que andorrà</i>	<i>Europeu</i>	<i>Marge actiu</i>
Català	109	69	31	15	2	226
Castellà	46	57	41	18	18	180
Francès	3	4	2	2	0	11
Portuguès	9	11	17	6	6	49
Marge actiu	167	141	91	41	26	466

En relació amb la identitat comparada i la llengua familiar principal, existeixen diferències significatives en la relació entre la identitat comparada (andorrà-europeu) i (andorrà-pirinenc) en el grup catalanoparlant i castellanoparlant. Els participants que parlen tant català com castellà se senten primer andorrans.

Pel que fa a la *identitat comparada andorrà-pirinenc i llengua familiar principal*, els resultats mostren que els subjectes que tenen com a llengua familiar principal el català, el castellà i el portuguès se situen en les categories de sentir-se «andorrans» i «més andorrans que pirinencs».

La taula de correspondències mostra que no existeixen diferències significatives en la relació entre la identitat comparada (parròquia-andorrà) i la llengua familiar principal.

La taula de correspondències mostra que existeixen diferències significatives en la relació entre la identitat comparada (andorrà-pirinenc) i la llengua familiar principal.

TAULA 9
Correspondència entre llengua familiar principal i identitat comparada andorrà-pirinenc

LFP	Andorrà	Més andorrà que pirinenc	Igual andorrà que pirinenc	Més pirinenc que andorrà	Pirinenc	Marge actiu
Català	113	67	34	7	5	226
Castellà	62	56	43	9	10	180
Francès	3	1	6	0	1	11
Portuguès	16	18	12	1	2	49
Marge actiu	194	142	95	17	18	466

CONCLUSIONS

Pel que fa a la hipòtesi de mostrar com a Andorra la llengua catalana és utilitzada per a marcar una pertinença grupal que s'integra com a part de la identitat nacional, les dades la verifiquen tan sols en les persones que només utilitzen el català en el context familiar. Les persones que utilitzen altres llengües diferents del català en el seu context familiar es descriuen d'una altra manera abans que andorranes, tot i que la categoria andorrà apareix abans que una altra de nacional. Un cas especial és el grup castellanoparlant, on l'autocategorització, el sentiment de pertinença i la identitat comparada són més ambigus, ja que aquest grup no s'autocategoritza com a andorrà, però sí que relaciona altament el seu sentiment de pertinença amb el col·lectiu andorrà.

L'impacte de la llengua catalana en la construcció de la identitat nacional i en la configuració del sentiment de pertinença al territori pirinenc andorrà és un factor que cal considerar en la construcció i en l'afirmació social d'una identitat compartida a Andorra. La identitat a Andorra es construeix en referència a diferents pertinences i sobre diferents plans, el pla social, lingüístic, nacional, supranacional, territorial, regional... De fet, les dades mostren que es pot tenir una identitat múltiple, plural, composta, fàcil d'assumir i viure de manera totalment harmoniosa, complementària i inclusiva.

Cal destacar, doncs, en aquest estudi, la convivència de múltiples identitats, la pirinenca i l'andorrana en el grup catalano- i castellanoparlant i l'europea en el grup de portuguesos, tot i que també la categoria de *parròquia* i *joves* en el grup lingüístic francès.

La llengua és un dels elements bàsics en la definició de la identitat, que, com la nació, s'ha format al llarg dels segles i és un component fonamental de la seva cultura. Andorra és l'únic Estat on el català és la llengua oficial única. El català s'identifica amb la identitat territorial, regional i nacional, amb la llengua de l'Administració andorrana (Govern, comuns i Consell General), del sistema educatiu nacional i amb la

llengua dels habitants autòctons. El seu coneixement permet accedir a determinats llocs de treball, com a via d'integració i per al gaudi d'un determinat estatus nacional.

La situació de la llengua catalana, tot i ser d'ús minoritari, gaudeix del suport institucional oficial i també dels mitjans de comunicació nacionals. La llengua catalana se sent com a pròpia i símbol d'identitat nacional en el cas dels andorrans.

Aquest article forma part d'un estudi més ampli que analitza la interrelació de la variable llengua i escola amb la identificació nacional andorrana. Les dades i els resultats que se'n derivin permetran donar més llum i matisar molt més sobre els factors implicats en el procés de la construcció de la identitat nacional.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BARRETT, M.; LYONS, E.; VALLE, A. del (2004). «The development of national identity and social identity processes: Do social identity theory and self-categorization theory provide useful heuristic frameworks for developmental research?». A: BENNETT, M.; SANI, F. (ed.). *The development of the social self*. Hove, Regne Unit: Psychology Press, p. 159-188.
- GILES, H.; JOHNSON, P. (1981). «The role of language in ethnic group relations». A: TURNER, J. C.; GILES, H. (ed.). *Intergroup behaviour*. Oxford: Blackwell, p. 199-243.
- MINISTERI DE CULTURA, JOVENTUT I ESPORTS DEL GOVERN D'ANDORRA (2015). *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra: Situació actual i evolució 1995-2014*. Principat d'Andorra: Secretaria de Política Lingüística.
- MONNÉ, A.; MARGARIT, E. (2010). *Joves i llengües a Andorra*. Principat d'Andorra: Ministeri d'Educació i Cultura. Servei de Política Lingüística.
- TAJFEL, H. (1984). *Grupos humanos y categorías sociales*. Barcelona: Herder.
- TAJFEL, H.; TURNER, J. (1989). «La teoría de la identidad social de la conducta intergrupala». A: MORALES, J. F.; HUICI, C. (ed.). *Lecturas de psicología social*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, p. 41-87.
- VILA, I. (2006). «Identidad y cohesión social». A: ESTEBAN, M.; RIBAS, J. (ed.). *Reflexiones en torno a la psicología*. Girona: Universitat de Girona, p. 113-124.
- VILA, I.; VALLE, A. del; PERERA, S.; MONREAL, P.; BARRETT, M. (1998). «Autocategorización, identidad nacional y contexto lingüístico». *Estudios de Psicología*, 19 (2), p. 3-14.

NOTES

Entrevista a Henri Boyer

Emili BOIX-FUSTER

Henri Boyer va néixer el 1946 en un poblet del Llenguadoc (Saint-Geniès-de-Fontedit). Després dels seus cursos universitaris (lletres modernes, lingüística i castellà) passa a ser lector de francès a la Universitat Autònoma de Barcelona, on ensenyarà fins al 1978. A partir d'aquest any s'integra a la Universitat Paul Valéry de Montpellier, en la qual treballarà fins al 2014, any de la seva jubilació. El 1990 va assolir un doctorat d'estat en lletres i ciències humanes (lingüística), sota la direcció de Robert Lafont, abans que el Ministeri d'Afers Estrangers el nomenés director de l'Institut Francès de Barcelona. Seguidament ocupa la plaça de catedràtic del 1993 al 2014 a la Universitat de Montpellier, període durant el qual dirigeix l'Institut d'Études Françaises pour Étudiants Étrangers i codirigeix el laboratori DIPRALANG (EA 739).

Especialitzat en sociolingüística (general i aplicada), ha investigat les *ideologies i representacions lingüístiques*, sobretot la *producció d'identitat(s)* i el *nacionalisme lingüístic*, les situacions de contacte conflictiu entre llengües i polítiques lingüístiques, el tractament de la competència (inter)cultural en didàctica de les llengües i cultures, i l'anàlisi de la comunicació politicomediàtica.

Entre les seves publicacions podem destacar pel que fa a la teoria i metodologia: *Éléments de sociolinguistique. Langue, communication et société* (París, Dunod, 1991 i 1996); *Introduction à la sociolinguistique* (París, Dunod. Coll. Topos, 2001); *Sociolinguistique. Territoire et objets* (Neuchâtel, Delachaux et Niestlé, 1996 (dir.)); *Pour une épistémologie de la sociolinguistique* (Llemotges, Lambert-Lucas, 2010 (dir.)); pel que fa als treballs de camp: *Clés sociolinguistiques pour le «francitan»* (Montpellier, CRDP, 1990); *Le langage en spectacle. Une approche sociopragmatique* (París, L'Harmattan, 1991); *Langues en conflit. Études sociolinguistiques* (París, L'Harmattan, 1991); *De l'autre côté du discours. Recherches sur le fonctionnement des représentations communautaires* (París, L'Harmattan, 2003); *Langue et identité. Sur le nationalisme linguistique* (Llemotges, Lambert-Lucas, 2008); *Faits et gestes d'identité en discours*, publicat a L'Harmattan el 2016. Aquesta entrevista us permetrà conèixer un investigador clau en la sociolingüística francesa de l'àmbit occità.

Per què us heu especialitzat en sociolingüística i didàctica de la llengua?

Ces deux spécialisations n'ont pas les mêmes origines ni les mêmes motivations, même si dans les deux cas le paramètre personnel a été décisif. La didactique du français langue étrangère d'abord. J'avais été initié à la linguistique appliquée (à l'ensei-

gnement) lors de mes études de linguistique à l'Université Paul-Valéry de Montpellier dans le cadre de la maîtrise de linguistique que j'ai obtenue (après une maîtrise de lettres modernes et en même temps qu'une licence d'espagnol). Je me suis inscrit en thèse de troisième cycle (il existait alors en France deux types de doctorats) juste avant de partir, en 1973, en « coopération militaire » (c'était la dénomination officielle du Service national civil à l'étranger). La chance (inouïe) a voulu que je sois affecté à l'Université autonome de Barcelone (sous la tutelle administrative de l'Institut français de Barcelone et de l'Ambassade de France en Espagne) comme lecteur de français (en réalité « *encargado de curso* » en linguistique française au département de *Lenguas Modernas*). Il y avait à cette période une demande très forte en formation de professeurs de FLE au sein de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de l'UAB, et je me suis intégré ainsi à l'équipe de formateurs de formateurs qui se constituait alors et avec laquelle j'ai véritablement appris sur le tas ce qu'était le FLE (*francès, llengua estrangera*) et j'ai participé à des cycles de formation. Nous avons créé les *Jornadas Pedagógicas sobre la Enseñanza del Francés en España*, qui ont connu très vite un franc succès et où j'ai personnellement beaucoup appris en didactique du FLE. Si bien que ce champ disciplinaire en pleine expansion est devenu à partir de là l'une de mes spécialités dominantes (et ce, pour une longue période).

Mais le fait de travailler à Barcelone, en Catalogne, dans un contexte universitaire, a été aussi un facteur décisif dans mon intérêt pour ce qui allait devenir plus qu'une spécialité, une passion : la sociolinguistique. J'avais suivi à Montpellier III les cours dispensés par Robert Lafont au sein du département d'occitan et de celui de linguistique et j'avais commencé à son contact un processus de « désaliénation culturelle et linguistique ». Mais les jeunes occitanistes que je côtoyais dans les cours n'avaient pas de la langue occitane le même vécu ni la même perception que moi. *Mon* occitan, c'était le « patois » de mon grand-père (totalement analphabète) et de ma grand-mère, chez qui j'avais été élevé. C'est au contact de ce patriarche bien-aimé, qui ne parlait qu'occitan (à l'époque, au milieu du xxe siècle, on pouvait vivre en occitan dans un village du Languedoc comme celui où j'ai grandi) que j'ai appris l'occitan, langue que j'ai parlée assidûment (en famille) jusqu'à la fin des années soixante. L'occitan enseigné à l'université n'était pas mon occitan et pour moi, inconsciemment, l'occitan restait le « patois » de mon enfance et de mon adolescence, même si j'avais compris au contact de R. Lafont, et de Ch. Camproux en particulier, que la langue d'oc était une vraie langue, au passé prestigieux. Le contact avec la réalité catalane a donc été une sorte d'aiguillon très productif. J'ai observé à Barcelone (et ailleurs en Catalogne) une communauté qui avait conservé et revendiquait haut et fort (en particulier après la mort de Franco) son identité catalane face à la langue de l'État : le castillan.

J'ai eu la chance de vivre à Barcelone la transition démocratique (jusque vers la fin des années soixante-dix, lorsque je suis rentré en France pour m'intégrer à l'Université Paul-Valéry) et l'extraordinaire bouillonnement politique et culturel, les revendications autonomistes au travers des nombreuses manifestations de cette période passionnante. Et, en même temps, j'ai compris ce qu'était un *conflict sociolinguistique*,

la diglossie, etc. C'est ce terrain qui m'a instruit de manière décisive en sociolinguistique. Et j'ai ainsi réinterprété en quelque sorte mon propre vécu diglossique franco-occitan. D'ailleurs, ma thèse d'État dirigée par Robert Lafont (soutenue en 1990 et publiée en 1991 sous le titre de *Langues en conflit*) est la confrontation d'un cas de *normalisation* en cours (celui de la Catalogne) et d'un cas de *substitution* avancée (celui de l'espace occitan), c'est-à-dire la confrontation des deux issues possibles d'un conflit diglossique, selon Ll. V. Aracil, selon les racines et la sociolinguistique catalane.

En sociolingüística quins autors o autores us han inspirat més en la vostra carrera acadèmica?

Évidemment, je dois citer avant tout Robert Lafont, ses cours et séminaires mais aussi, par la suite, ses nombreux articles, qui témoignaient de la réception de ce qu'il appelait la « leçon catalane ». Je pense en particulier à un article célèbre coécrit avec Philippe Gardy et paru dans la revue *Langages* (n° 61, 1981) : « La diglossie comme conflit : l'exemple occitan ». Je dois citer également les productions de l'équipe de recherche du CNRS que dirigeait Robert Lafont à l'Université Paul-Valéry et à laquelle j'ai appartenu (qui publiait par ailleurs la revue de sociolinguistique *Lengas*), celles de Philippe Gardy mais aussi de Jean Mazel sur le « francitan », objet hybride qui m'a beaucoup intéressé à une certaine époque. Mais après (ou en même temps que) celles de Lafont, ce sont les productions des auteurs catalans qui m'ont guidé dans mon intégration à la sociolinguistique dite « périphérique » ou « des locuteurs natifs » (ou encore catalano-occitane) : Aracil, Ninyoles, Vallverdú et Badia i Margarit. J'ai complété mon information par la lecture des sociolinguistiques nord-américains (Ferguson, Fishman, Hymes, etc.).

Cela dit, même si je me suis spécialisé en sociolinguistique des contacts/conflits de langues et en sociolinguistique appliquée (j'ai lu bien sûr L. J. Calvet et les Québécois), j'ai pris connaissance comme il se doit des œuvres maîtresses d'un des fondateurs de la sociolinguistique (variationniste singulièrement) : William Labov. La lecture des sociolinguistes suisses (Bernard Py, Georges Lüdi et leurs disciples : Marinette Matthey et Jean-François De Pietro) a été particulièrement stimulante pour ma réflexion et m'a permis de nuancer certaines positions quant à l'analyse des conflits de type diglossique. Enfin, je suis un fervent adepte de la transdisciplinarité (ou de l'interdisciplinarité, comment on voudra). J'ai beaucoup appris de la psychologie sociale à propos des *représentations* (*sociales, collectives*), dont j'ai fait un objet privilégié de recherche, dans leur version linguistique (je pense à S. Moscovici, M. L. Rouquette entre autres psycho-sociologues et de l'analyse de discours médiatique et politique) : ici, c'est Patrick Charaudeau qui m'a beaucoup inspiré. Je n'oublierai sûrement pas dans ce survol Roland Barthes pour ce qui concerne mon penchant pour la sémiologie que j'essaie encore de cultiver (ma thèse de 3e cycle était consacrée à l'analyse sémiotique d'un roman épistolaire du XVIIIe siècle). D'une manière générale, je crois que pour un chercheur en sociolinguistique, il est bon, tout en restant prioritairement centré sur une perspective analytique, de rechercher des

éclairages théoriques non seulement dans l'ensemble des sciences du langage (analyse de discours, lexicologie, sémiotique, pragmatique), mais dans les disciplines connexes également (sociologie, ethnologie, psychologie, histoire, sciences de l'information et de la communication).

Què creieu que pot aportar la sociolingüística «du domain occitan» a la sociolingüística catalana?

Je ne crois pas que la sociolinguistique du domaine occitan ait beaucoup apporté ou puisse beaucoup apporter (elle est d'ailleurs, à mon avis, un peu en perte de vitesse) à la sociolinguistique catalane, si ce n'est d'une part, à propos de la dimension idéologique des situations de conflits de langues et, d'autre part, pour une partie de l'espace catalan (je pense au Pays valencien surtout) à propos des phénomènes de *minoration*, voire d'assimilation, deux secteurs de recherche sur lesquels nous avons beaucoup réfléchi, avancé et publié.

Què creieu que ha aportat la sociolingüística catalana a la sociolingüística «du domain occitan»?

La sociolinguistique catalane a beaucoup apporté à la sociolinguistique du domaine occitan. D'abord, nous avons emprunté bon nombre de ses concepts : *autoodi* (même si pour ma part je préfère utiliser *auto-dénigrement*, terme moins violent et moins marqué par des origines ethniques comme le terme *autoodi*), *conflit linguistique*, *normalisation* linguistique... Et plusieurs éclairages : le fait de considérer que la diglossie ne saurait être stable et pacifique, mais qu'au contraire elle nourrit un conflit et que ce conflit est dissimulé par un brouillage idéologique, des préjugés et par ce que j'ai appelé un *stéréotype ambivalent* qui produit une « dualité estimatoire » (Ninyoles), une perception paradoxale, contradictoire, de la réalité diglossique, mais dans laquelle c'est le devenir qui est menacé et où le passé fait fonction d'anesthésiant. Il est clair que la sociolinguistique catalane, depuis la mise en œuvre de la normalisation institutionnelle à partir des années 80, s'est largement développée en direction de considérations démolinguistiques en particulier, et a beaucoup plus travaillé sur les usages linguistiques, les pratiques et les comportements langagiers circonscrits (au sein de groupes de jeunes par exemple, au sein des familles), laissant un peu de côté la question des *représentations sociolinguistiques*, de l'*imaginaire* des langues (ce qui était davantage le cas durant la dictature). Il est évident que la sociolinguistique occitane n'a pas trop d'usages diversifiés et de pratiques tangibles en occitan à observer et à interroger, d'où une recherche plus centrée sur l'*imaginaire*, les *idéologies*, les *représentations*, les *stéréotypes*, ou encore les phénomènes de *minoration* et d'*hybridation* (concernant le « francitan » par exemple, dont j'ai parlé).

Sols té passat l'occità? Quin futur pròxim li veieu? Quines representacions resten envers aquesta llengua?

C'est une question très délicate (et douloureuse) que tu me poses. Si je te donne mon sentiment profond, je te dirai, la mort dans l'âme, que je ne vois pas bien aujourd'hui

ce qui peut permettre de rebrousser le chemin de la *substitution* (et de la *minoration* bien sûr) pour faire que l'occitan reconquière les usages *normaux* perdus. Aucune politique linguistique digne de ce nom n'étant programmée, ni même envisagée, et malgré un intérêt officiel récent pour la valeur patrimoniale des langues de France autres que le français (auxquelles un collectif *Histoire sociale des langues de France* animé par G. Kremnitz et dont j'ai fait partie vient de consacrer un gros ouvrage), il est trop tard (au moins un demi-siècle trop tard). Certes, on peut penser à l'avenir de l'occitan comme à celui d'une *langue de réseau(x)*, très minoritaire(s), composé(s) de néolocuteurs formés dans des *Calandretas* (écoles bilingues associatives et laïques) ou même dans l'école publique (cycles bilingues), mais sûrement pas comme la langue d'une *communauté linguistique* au plein sens du terme (Labov). Je crois que le passé prestigieux de l'occitan (souviens-toi du glossonyme *llemosí* pour désigner le catalan, en des temps anciens) est une base forte pour conserver la mémoire d'une communauté perdue. Et pour cultiver une représentation patrimoniale toujours présente qui n'est pas à mépriser. Les militants de la langue n'ont pas non plus relâché leur engagement : en témoignent entre autres les nombreuses publications périodiques à l'audience certes limitée mais qui maintiennent leur diffusion en domaine occitan (avec une densité bien plus importante il est vrai en Provence, comme l'a montré une enquête de Carmen Alén-Garabato), ou encore toute une production musicale souvent franco-occitane qui se développe sur l'ensemble de l'espace d'oc, de Marseille à Toulouse en passant par Montpellier. Mais si l'on veut être objectif et honnête scientifiquement, on doit reconnaître que l'occitan comme langue *vernaculaire* régresse inexorablement et n'est plus parlé que dans des isolats ruraux et réservé à des personnes d'un certain âge. Pour le reste, il n'est que d'entendre les discours épilinguistiques que certains continuent de proférer à son encontre dès qu'il s'agit de mettre en place une politique minimaliste de soutien à son enseignement et à sa présence (même symbolique) dans les médias, pour comprendre que les représentations stigmatisantes de l'occitan n'ont pas disparu et que l'occitan reste majoritairement un « patois » (cf. l'Enquête « Famille » de l'INSEE-INED réalisée en 1999) dont on veut bien poursuivre la célébration à condition qu'elle ne soit qu'homéopathique : ce n'est pour ses détracteurs qu'un vestige d'une époque et d'un monde révolus qui n'a droit (à la rigueur) qu'à une vague nostalgie.

Què s'entén per francitan? Existeix encara?

J'ai évoqué l'emploi de ce terme précédemment. Il s'agit d'un mot-valise formé sur *français* et *occitan* (comme le terme *franglais*, célèbre en son temps) et promu par deux sociolinguistes occitans (et repris par R. Lafont et moi-même) : Yves Couderc et Jean Mazel, membres du Groupe de recherches sur la diglossie franco-occitane constitué autour de Robert Lafont dans les années 70. Il s'agissait pour Yves Couderc (son premier texte sur la question, intitulé simplement « Francitan » et datant de 1974) de donner un nom à une réalité sociolinguistique qui n'était pas très satisfaisante pour les militants occitanistes mais qui était bel et bien la réalité des usages linguistiques dominants sur l'espace d'oc : un mélange, un métissage de français et

d'occitan, qu'un linguiste (Auguste Brun) avait considéré en son temps comme un « bâtard linguistique », en fait du français troué d'occitanismes morphosyntaxiques et lexicaux, sans parler d'un ensemble de particularités phonétiques baptisé par ailleurs « accent du Midi ». Effectivement, le vernaculaire des Occitans n'était plus l'occitan, pas encore le français commun, mais le « francitan » sous diverses variantes (Jean Mazel, par exemple, distingue le « francitan » du français d'oc, ce dernier se différenciant du français standard par la composante phonétique). Force est de constater aujourd'hui que même le « francitan » est en perte de vitesse sociolinguistique (l'homogénéisation linguistique, en particulier par l'exposition continue à la télévision est bien avancée en France), même si le français d'oc fait de la résistance et si certains mots emblématisés du « francitan » fonctionnent comme marqueurs d'identité (en particulier chez les jeunes).

En la meva joventut el francès s'ensenyava com a segona llengua sobre la base de la tradició literària francesa. Ara com valoreu la didàctica del francès L2?

Il est tout à fait évident que l'enseignement du français langue étrangère est en perte de vitesse dans la plupart des institutions qui sont chargées de cet enseignement (alliances françaises, instituts français, etc.), mais pas dans tous les contextes. Face à l'anglomanie mondialisée, le français, en prenant appui sur une francophonie plutôt dynamique malgré des pesanteurs inhérentes à sa nature mono-centrée (mais contestée par des revendications de polycentrisme sociolinguistique qui, heureusement, se manifestent de plus en plus) résiste plutôt bien.

Il faut dire que la France investit dans les dispositifs de diffusion du français un effort financier et humain assez considérable. Par ailleurs, la recherche en didactique du FLE est l'un des fleurons de la recherche universitaire française, un champ disciplinaire (au sein des sciences du langage) productif, depuis la période pionnière du CREDIF et du BELC jusqu'à nos jours où le FLE, le FLS (français langue seconde) et le français langue de scolarisation (sur le territoire français, visant l'intégration des enfants de migrants) ont connu des développements disciplinaires importants dans pas mal d'universités françaises et francophones (de nombreuses thèses ont été soutenues dans ces domaines au cours des dernières décennies). Il s'agit d'un atout non négligeable pour la promotion sur les divers terrains concernés de méthodologies et de pratiques d'enseignement régulièrement actualisées.

Heu estat lector i director de l'Institut Francès a Barcelona. Quin rol té el francès en la cultura catalana actual, davant el domini de l'anglès?

Mes expériences, d'abord de lecteur à l'Université autonome de Barcelone entre 1973 et 1978 (dont j'ai déjà parlé) et surtout à la tête du prestigieux Institut français de Barcelone de 1990 à 1993 ont été particulièrement enrichissantes pour moi, à tous égards. Comme je l'ai dit, j'ai découvert l'identité catalane en résistance, puis en plein essor. J'ai eu la confirmation durant les trois années au cours desquelles j'ai dirigé l'Institut français du rôle, singulièrement de soutien aux intellectuels et artistes catalans, qu'avait joué cette belle institution durant les années de dictature, en accueillant

divers groupes de jeunes acteurs de la connaissance et de la culture catalanes. J'ai eu le privilège de recevoir, comme directeur, des mains du président de la Generalitat, la Croix de Sant Jordi comme reconnaissance de l'implication de l'IFB dans la défense et l'illustration de l'identité catalane en des temps difficiles. Lorsque Antoni Tàpies m'a parlé de cet engagement de l'Institut français, j'ai senti à quel point le directeur de l'époque, celle que récompensait la Croix de Sant Jordi, le grand géographe Pierre Deffontaines, avait été à la hauteur de sa tâche, et même au-delà. Aussi, toute une génération d'artistes et d'intellectuels, qui avaient souvent reçu des bourses pour aller « respirer » en France, vouaient à l'Institut français un respect absolu. Ils étaient francophiles déclarés et le plus souvent parlaient couramment français. Hélas, et même si l'Institut a conservé une audience certaine sur la place de Barcelone (y compris pour le volet enseignement : il y avait dans ces années 90-93 un nombre très important d'étudiants inscrits à nos cours, 3 000 environ, bon an mal an), j'ai bien été obligé de constater que l'attrait pour le français (et la diffusion de la culture française) s'était quelque peu affaibli. Il est vrai aussi que les préoccupations légitimes des Catalans pour la promotion de leur culture, pour leur langue et sa normalisation ont largement occupé le devant de la scène durant les trois dernières décennies. Mais je note avec plaisir que l'Institut français affiche toujours sa sympathie catalaniste, ce qui témoigne d'un vrai ancrage interculturel.

Com expliqueu que, dins les llengües minoritzades europees, el català relativament és la més resistent socialment? Com ho explicariéu als francesos?

Quand j'essayais d'expliquer aux amis français qui venaient me rendre visite durant mes deux séjours catalans la singularité culturelle, linguistique et « nationale » de la Catalogne, je me heurtais la plupart du temps à un mur d'incompréhension (et le plus souvent à un refus pur et simple de mes explications). Pour un Français, une Nation sans État est inconcevable, et toute revendication à plus d'autonomie est suspecte de sécessionnisme. Alors aujourd'hui, expliquer le souverainisme me coûte beaucoup auprès de mes compatriotes qui ont toujours la « fibre jacobine » (mais qui soutiennent le souverainisme québécois). Ils ont été élevés dans le culte de l'État-Nation inviolable. Et même les revendications linguistiques en France ont longtemps été suspectes. Elles le sont moins aujourd'hui (il n'y a plus de « danger » d'une quelconque dissidence : notre plurilinguisme hérité est en miettes, on peut faire tout au plus de l'accompagnement thérapeutique d'une extinction linguistique). Évidemment, en plus, le catalan est bien un cas d'espèce en Europe. Minoritaire mais non minoré, associé à des *représentations* positives, valorisantes par ses usagers, cette langue (parlée en plus par plusieurs millions de locuteurs) n'est pas une langue « régionale » ou « minoritaire » comme celles que cherche à protéger la *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires* du Conseil de l'Europe. Et ici intervient bien entendu l'impact de la « loyauté linguistique » (Weinreich) des Catalans, leur fort sentiment identitaire autour de la langue, « épine dorsale » (comme disait un ancien président de la Generalitat) de la nation catalane. D'où cette politique linguistique très volontariste (malgré ce qu'en disent certains militants très critiques) qui a

permis en trente-cinq ans de reconquérir les territoires sociolinguistiques perdus (et d'en gagner de nouveaux) d'une langue de plein exercice sociétal. Sans la *loyauté* et l'attachement identitaire indéfectible à la langue et, majoritairement je pense, à la communauté *nationale* (ce qui ne signifie pas automatiquement faire le choix de l'indépendantisme), la langue catalane n'aurait pas survécu aussi triomphalement au franquisme et ne serait pas devenue ce qu'elle est aujourd'hui. Évidemment, l'engagement glottopolitique des dirigeants, stimulé par un militantisme linguistique particulièrement sourcilieux et éclairé par la corporation des sociolinguistes, est l'accomplissement d'un état d'esprit collectif. Et l'on peut dire que la politique linguistique institutionnelle équilibrée et consensuelle n'est pas pour rien, loin de là, dans l'épanouissement du catalan à la fin du xxe siècle et en ce début du xxie, salué par les observateurs sérieux, dont le sociolinguiste Fishman. Mais il est vrai aussi que l'interruption de cette politique linguistique vigoureuse ferait peser un grave danger sur la situation sociolinguistique du catalan, qui reste toujours, dans le cadre de l'État espagnol, soumis à une évidente domination.

A un lector català el terme patois li repugna. Per què aquest terme pejoratiu encara és viu?

Ce terme de *patois* révolte beaucoup de sociolinguistes et surtout les sociolinguistes du domaine d'oc. Il s'agit d'un pur outil de stigmatisation sociolinguistique utilisé abondamment par l'Abbé Grégoire, curé révolutionnaire, qui voulait, dans son rapport à la Convention nationale en juin 1794, précisément « anéantir les patois », c'est-à-dire toutes les autres langues parlées en France, concurrentes du français dans bon nombre de départements, à partir des résultats de son enquête lancée en 1790 auprès d'un ensemble de correspondants acquis à la Révolution, enquête qui ne visait qu'à faire confirmer son diagnostic : la présence très (trop...) nombreuse de citoyens non-francophones sur le territoire national était un obstacle à l'avancée des idées révolutionnaires.

Le mot *patois* avait vu son sémantisme évoluer entre le xviie et le xviiie siècles et en particulier dans l'*Encyclopédie*, où il ne désignait plus la façon de parler « du menu peuple », mais une langue autre que le français parlée dans « les provinces » (exemple : « le patois provençal », alors qu'il s'agit là évidemment d'un dialecte de la langue d'oc). On voit bien ce que vise ce déplacement de sens : la stigmatisation et l'illégitimation de tout idiome parlé en France, en dehors du français. Et la stratégie (idéologique) va s'avérer payante : à partir de la Révolution française et jusqu'au xxe siècle, l'État, à travers son école (dès l'avènement de la IIIe République au xixe siècle) fera tout pour détruire le plurilinguisme en France au profit du seul français, au motif que les autres idiomes seraient des non-langues, des « patois » faisant obstacle par ailleurs à l'expansion de la langue nationale. Les usagers des langues condamnées n'ont pas résisté d'une manière uniforme (pas plus qu'unanime) à cette idéologie que j'ai nommée *unilinguisme*, convaincus de l'intérêt d'accéder à la langue commune pour ne pas être un citoyen de seconde zone. L'efficacité de notre école gratuite, obligatoire, laïque, a fait le reste et nous a conduits, pour ce qui concerne l'occitan au premier

chef, à la situation actuelle de fin de *substitution* où, dans les enquêtes, on enregistre la présence majoritaire du désignant *patois* (en domaine occitan essentiellement : ce n'est pas le cas en domaine catalan ou basque par exemple), bien que la présence du glossonyme *occitan* soit en progression.

Quins futurs veieu per a la llengua catalana? Sou moderadament optimista? Per què?

Je suis plutôt optimiste quant à l'avenir de la langue catalane. Disons autant que pour les langues de même « poids » (langues dont l'usage normal est circonscrit à une communauté plus ou moins modeste en nombre de locuteurs : en Europe le tchèque, le hongrois, le suédois, le grec, par exemple). Cependant, si la Catalogne reste dans l'État espagnol, la condition pour que cet optimisme perdure est que la politique linguistique en faveur de l'équité (une relative équité, difficile à évaluer correctement) entre la *llengua pròpia* et le castillan langue de l'État soit maintenue dans toute sa vigueur. Si le catalan devient la langue d'un État souverain, il est possible que son avenir soit plus assuré, mais pas plus que celui des autres langues de même « poids » dans le monde. La globalisation, malgré l'émergence de revendications identitaires un peu partout, reste une machine à fabriquer à long terme sinon un monolingue intégral, du moins un plurilinguisme de plus en plus réduit aux « grandes langues » (en nombre de locuteurs), à celles, en particulier, qui jouent encore un rôle international important (le français, l'espagnol). Mais je suis relativement optimiste pour l'avenir du catalan parce que je crois que la *loyauté linguistique* est dans les gènes du peuple catalan, ce qu'il a démontré dans l'histoire depuis le Moyen Âge, et que le nationalisme (un nationalisme intégrateur, on doit le souligner) continue d'être un adjuvant capital du maintien et du développement d'une *communauté linguistique* catalane, au moins pour ce qui concerne le Principat (voir par exemple les efforts qui sont faits actuellement pour l'intégration sociolinguistique des migrants).

Heu treballat sobre les llengües en el conjunt d'Espanya? Com es podria regular el multilingüisme hispànic d'una manera acceptable per a tothom?

C'est une question que je me suis souvent posée. Le problème, c'est la diversité des bilinguismes en vigueur dans l'État espagnol. Ils ne sont pas au même niveau, ni du point de vue qualitatif, ni du point de vue quantitatif : les situations du galicien, du basque, du catalan, face au castillan ne sont pas identiques, loin de là, et à l'intérieur de l'aire historique catalanophone, les situations du catalan aux Baléares, au Principat et dans la Communauté valencienne présentent d'importantes disparités. La régulation par les statuts d'autonomie (si l'Espagne accepte d'être vraiment un État plurinational et donc plurilingue) reste une solution parce qu'elle permet une modulation des politiques linguistiques en fonction des situations ethnosociolinguistiques spécifiques à l'intérieur de chaque autonomie concernée, de l'état de leurs usages et de leurs représentations linguistiques. Par exemple, j'ai été frappé par la différence sur le plan des représentations linguistiques entre la Galice et la Catalogne. Malgré un attachement des Galiciens à leur pays, leur loyauté linguistique (à cause des représentations dominantes peu valorisantes du galicien depuis des siècles) n'a pas grand-

chose à voir avec celle des Catalans, même si le galicien a un usage familial et grégaire très important et si la politique linguistique de la Xunta, certes bien moins volontariste que celle de la Generalitat catalane, a tout de même crédité d'une certaine dignité la langue galicienne (grâce à l'école et à la télévision en premier lieu), alors qu'elle était traditionnellement perçue comme exclusivement rurale. Pour revenir plus directement à ta question, il me semble que l'État espagnol devrait accepter la régulation du catalan, du basque et du galicien selon des dispositions votées démocratiquement dans chacune des communautés concernées (statut d'autonomie, loi linguistique) et, tout en maintenant une *co-officialité territorialisée*, reconnaître au sein des communautés autonomes bilingues la priorité de la *llengua pròpia*. Et reconnaître constitutionnellement le plurilinguisme au niveau de l'État, en considérant les quatre langues (basque, castillan, catalan, galicien) comme « langues d'Espagne » à part entière.

RESSENYES

AMAT, Jordi (2015).

El llarg procés: Cultura i política a la Catalunya contemporània (1937-2014).

Barcelona: Tusquets. 384 p.

L'autor, filòleg de formació i actualment periodista cultural a *La Vanguardia*, es planteja entendre la cultura política de la Catalunya contemporània i, per fer-ho, ressegueix, des de la Guerra Civil, una gran varietat de documentació inèdita o poc difosa, fins i tot alguna que no estava autoritzat a difondre com la del meu oncle, Maur (Joan) Boix, monjo de Montserrat i director durant molts anys de la seva revista, *Serra d'Or*. Amat vol reflexionar sobre tres aspectes: 1) els usos interessats que s'han fet de la història; 2) la dialèctica de les hegemònies ideològiques, i 3) les tensions intel·lectuals a la Catalunya contemporània.

A partir de la derrota republicana, comença descrivint la desarticulació de l'entramat catalanista (p. 164, una cultura oficial, una cultura de putrefacció) per tal, més endavant, de relatar com aquest renaixerà de les cendres.

En la reconstrucció que fa de què va ser la lenta recuperació catalanista («dies de cendres fumejants», p. 117), l'autor dóna en aquesta descripció un gran protagonisme als historiadors, començant per Vicens Vives, mort prematurament: «Els usos ideològics del passat [...] reforcen els projectes polítics d'avui i per demà» (p. 95).

L'anàlisi primfilada d'Amat, mitjançant cartes sobretot, permet copsar les contradiccions de figures cabdals com Pla, i sobretot l'ambivalència del món catòlic català, l'única placenta viable sota el franquisme. En aquell món de postguerra no es podien dir les veritats, sinó sols en la clandestinitat malviure entre el secretisme, l'ambigüitat i la manca d'espai per a l'autocrítica: «El procés, que ens fa viure en estat permanent d'excepcionalitat, ens tapa les nostres vergonyes» (p. 289).

Amat destaca també la figura modèlica de Riba, digne eix de la cultura catalana, tan il·lusionat com illús.

Un tema transversal del volum és els personatges que hi ha al darrere (és a dir, que paguen) en la resistència: Cambó, Millet Maristany, Pujol, Vilaseca Marcet...). Són els darrers, per exemple, els qui impulsen la concepció inclusiva i oberta de les grans onades immigratòries: «Els altres catalans». L'objectiu era «nacionalitzar els immigrants».

En l'anàlisi dels darrers anys del franquisme, Amat destaca la moda marxista, que poc es manifestà amb pensadors de gran profunditat, amb l'excepció de Sacristán.

El llibre proporciona una visió clara de la matriu del catalanisme en la llarga postguerra: hi manca (l'autor no ho pretén) la visió de «l'home sense atributs», la de les masses ciutadanes, més enllà dels cenacles elitistes. La pregunta amb què queda el lector en acabar de llegir el volum és com aquests grups catacumbals que descriu

Amat varen influir en la gran multitud de ciutadans. Com encertà Ortega y Gasset (*La rebelión de las masas*, 1983, original de 1937), des d'una visió elitista, les masses reclamen un paper. És per això clau per al catalanisme que adoptin el català i la cultura catalana, sigui el Barça, sigui la implantació de la reforma fabriana, o siguin els castellans: «para ellas vivir es ser en cada instante lo que ya son, sin esfuerzo de perfección sobre sí mismas, boyas que van a la deriva» (p. 42). Aquest home mitjà influeix també en els processos polítics catalans, fins i tot sota un règim dictatorial i autocràtic com el franquista: «Se quiere que el hombre medio sea señor. Entonces no extrañe que actúe por sí y ante sí, que se reclame todos los placeres, que imponga decidido su voluntad, que se niegue a toda servidumbre, que no sea dócil a nadie, que cuide su persona y sus ocios» (p. 48). Els cenacles intel·lectuals, descrits per Amat, eren molt lluny d'aquest home mitjà.

Emili BOIX-FUSTER

Departament de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

ORTEGA Y GASSET, José (1983). *La rebelión de las masas*. Barcelona: Orbis. [Original: 1937]

BOIX-FUSTER, Emili (ed.) (2015).

Urban diversities and language policies in medium-sized linguistic communities.

Bristol: Multilingual Matters. 194 p.

El volum *Urban diversities and language policies in medium-sized linguistic communities*, editat pel professor Emili Boix, és una obra que explora les polítiques lingüístiques implementades en diferents àrees urbanes, totes caracteritzades per un consistent grau de multilingüisme. De fet, el volum analitza la configuració sociolingüística de les ciutats europees següents: Brussel·les, Vigo, Hèlsinki, Tallinn, València, Barcelona i Copenhagen.

En aquest llibre, la ciutat, contenidor multilingüe i receptor recreador d'identitats socials, es configura com un dispositiu interpretatiu que permet explicar dinàmiques sociolingüístiques complexes, en part conseqüència de moviments migratoris i de la difusió de l'anglès com a llengua franca. Aquesta plataforma paradigmàtica que és la ciutat es troba a la intersecció de processos globals i de processos de significació locals. A partir d'aquesta visió es proposen vuit capítols ben organitzats i ben estructurats.

En el primer capítol, firmat per Guus Extra, s'ofereix una panoràmica comparativa de sis ciutats multiculturals europees: Göteborg, Hamburg, la Haia, Brussel·les, Lió i Madrid. Es tracta d'un capítol que es configura com una mena d'iniciació als temes del llibre. A la llum de les dades i dels mètodes proposats pel Multilingual Cities Project, el multilingüisme es configura com un estil de vida no marcat, i es registra incoherència entre usos lingüístics en el domini educatiu i en el domini familiar.

El segon capítol, firmat per Philippe Hambye, analitza la situació sociolingüística de l'holandès a Brussel·les. L'autor ens mostra les polítiques de promoció lingüística en referència a l'holandès, que produeixen tensions i ambivalències derivades de la predominança de la comunitat francòfona. En la part central l'autor mostra com els moviments migratoris i la difusió de l'anglès com a llengua franca són processos que afecten una llengua mitjana com l'holandès. En conclusió i en consideració d'això, l'autor exposa les iniciatives per promoure l'holandès per contrastar la pressió assimilatòria del francès.

El tercer article, firmat per Iago González Pascual i Fernando Ramallo, analitza la diversitat lingüística de la ciutat de Vigo, principalment des del punt de vista del paisatge lingüístic.

En la primera part es fa una acurada descripció d'una ciutat fortament castellanitzada, on és visible una actitud positiva cap al gallec, conseqüència del model d'educació bilingüe implementat en les últimes tres dècades. En conclusió, els autors assenyalen que una major visibilitat de la llengua no coincideix amb un increment en els

usos, en consideració del fet que la llengua escrita i la contrapart parlada tenen valors simbòlics diferents.

El quart capítol, firmat per Pirkko Nuolijarvi, està format per una primera part en la qual es privilegia una aproximació històrica per explicar l'actual configuració sociolingüística de Finlàndia i les llengües parlades en el territori: el finlandès i el suec. Els estudiants al·loctons tenen el dret d'estudiar la seva llengua durant tot el trajecte educatiu. Més endavant l'autor evidencia el procés d'anglització que estan implicant les universitats i la centralitat d'aquest debat en el món acadèmic finlandès. En conclusió, davant d'aquest escenari l'autor constata l'existència del risc de reduir l'ús de la llengua nacional a esdevenir un element d'importància simbòlica i no educacional, professional i econòmica.

El cinquè capítol, firmat per Josep Soler Carbonell, descriu la distribució del repertori lingüístic a la ciutat de Tallinn, la capital estoniana. L'autor observa com l'estonià ha passat de ser considerat llengua local, connotada com a llengua de l'autenticitat, a adquirir un valor instrumental, en particular entre els vells russòfons. En la part central l'autor observa que les joves generacions viuen una mena de conflicte ideològic entre d'una banda una obertura a l'anglès, o sigui, una llengua valorada positivament pel que fa a estatus i influència (*leverage* en anglès), i d'una altra banda, mantenir l'estonià com a marc d'identitat. En conclusió, l'autor valora la possibilitat que l'ús de l'anglès podria ser d'ajuda en una dinàmica de manteniment i reforçament dels confins ètnics entre els dos grups lingüístics, que de tota manera són encara bastant impermeables l'un respecte a l'altre.

El sisè capítol, firmat per Miquel Nicolàs Amorós i Francesc Jesús Hernández Dobon, en la primera part ens ensenya com s'ha anat configurant històricament el valencià en l'escenari sociolingüístic de la ciutat de València. Els autors estableixen un paralelisme entre la pèrdua i la reconstrucció d'un espai urbà i la substitució lingüística i recuperació del valencià (varietat local del català). En la part central els autors evidencien que l'escassa vitalitat i les dinàmiques de la nova globalització produeixen *no-llocs* de la consciència lingüística (parafraçant el *non-lieux* d'Augé, 1994), com testimonia la discontinuïtat entre la percepció social de l'ús del valencià i l'ús efectiu. En conclusió, els autors evidencien que un increment de les competències en valencià no n'ha produït un major ús.

El setè capítol, firmat per Emili Boix-Fuster, analitza la configuració lingüística de la ciutat de Barcelona, en la qual el català es troba competint amb el castellà en diversos àmbits de la vida pública. L'autor il·lustra com l'actual vitalitat lingüística del català es configura com un cas únic entre les llengües minoritàries de l'Europa occidental. Amb abundància de detalls, l'autor ens explica que aquesta vitalitat depèn principalment del sistema educatiu de la immersió lingüística. Al mateix temps, l'autor es demana si a la llum de l'arribada de milions d'immigrants no catalanoparlants i del rol assumit del castellà com a llengua pivot, el català no corre el risc de limitar-se als catalans i locals considerats com a «autèntics». En conclusió, l'autor subratlla la importància del manteniment del català a la ciutat de Barcelona, com a *conditio sine qua non* per al manteniment de la llengua a tot Catalunya.

En el vuitè capítol, firmat per Marie Maegaard i J. Normann Jørgensen, s'analitza la configuració sociolingüística de la ciutat de Copenhaguen. En la primera part, els autors analitzen els tres grans desenvolupaments que van ocórrer entre el 1660 i el 1945, en la realitat sociolingüística de la ciutat de Copenhagen, que si d'una banda van permetre l'estandardització i la difusió del danès, d'una altra banda van produir la desaparició dels dialectes locals. Més endavant els autors afirmen que la diversitat lingüística de la ciutat (conseqüència de les onades migratòries dels últims cinquanta anys) no va tenir impacte en l'estatus del danès com a llengua estàndard i nacional; al contrari, l'anglès és bastant dominant a Copenhagen. En la part central els autors exploren el sistema de recepció escolàstic de la comunitat estrangera (que preveia l'ensenyament de la llengua primera dels estudiants estrangers), que va ser anul·lat el 2001 després de la victòria d'un partit conservador (Dansk Folkeparti). En conclusió, els autors evidencien que la clàssica distinció entre els sociolectes de l'alt i el baix Copenhagen, si bé depèn del factor de classe social i d'etnicitat, encara s'està transformant.

Hi ha diversos aspectes destacables de l'obra que cal tenir en compte en clau positiva. Primer: la dimensió històrica en la qual es desenvolupa el discurs sociolingüístic sobre les ciutats. Segon: l'adopció del model autenticitat-anonimat per explicar el rol de les llengües mitjanes en l'espai urbà es configura com un dispositiu molt útil per entendre la complexitat sociolingüística d'aquestes ciutats. Tercer: el caràcter dialèctic entre capítols i intertextual de l'obra ens facilita la lectura i la comprensió. Finalment es pot afirmar que aquesta obra, en un moment històric de canvis sociodemogràfics i sociolingüístics, registra puntualment aquestes transformacions i proposa d'afinar-ne els instruments d'observació i d'intervenció en suport d'una sostenibilitat lingüística urbana en la qual les llengües mitjanes puguin tenir el seu rol.

Nicola VAIARELLO

Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació. Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

AUGÉ, Marc (1994). *Los no lugares: espacio del anonimato: Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa.

SANTOS GARCÍA, Saúl (ed.) (2014).
Estudios de vitalidad lingüística en El Gran Nayar.
Tepic: Universidad Autónoma de Nayarit. 284 p.

La comunitat acadèmica construeix coneixement a partir dels seus predecessors, de manera que cada recerca, cada publicació, és un capítol, gran o petit, d'una empresa que no té fi. En aquest cas, aquesta característica és més que evident, i a més queda explicitada: aquests estudis de vitalitat de quatre llengües en una regió cultural de Mèxic coneguda com El Gran Nayar (que inclou part dels actuals estats de Nayarit, Jalisco, Durango i Zacatecas) incorporen el marc teòric proposat per Roland Terborg i Laura García Landa (2011), de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, i apliquen una metodologia paral·lela a la que aquests autors fan servir en els seus estudis, amb instruments de treball de camp prou semblants per fer possibles les comparacions. Es tracta, doncs, de contribuir a cartografiar la situació sociolingüística de certes comunitats mexicanes històricament parlants de llengües autòctones i d'impulsar programes de manteniment i de revitalització.

El primer capítol del llibre es dedica a explicar quins grups culturals ocupen tradicionalment la regió d'El Gran Nayar, que són quatre (entre parèntesis posem els autònims corresponents): cores (*náayeri*), huitxols (*wixárika*), tepehuans (*audam*) i mexicaners (*meshikan*). Tots quatre, lingüísticament parlant, formen part de la família utoasteca, segurament la més coneguda de Mèxic pel fet que inclou el nahua (de fet, el mexicaner és una variant de nahua). També ens proporciona una breu història de la regió i dóna dades etnolingüístiques bàsiques.

El segon capítol es dedica a explicar breument el marc conceptual, és a dir, l'ecologia de pressions de Terborg i García (2011), en què l'activitat lingüística és una activitat social subjecta a un sistema de pressions que la condicionen i que s'originen en interessos, que poden ser individuals o col·lectius, materials o ideològics, immediats o permanents, etc. El capítol també exposa la metodologia usada, que segueix igualment les passes de Terborg i García, i que té tres orientacions: la quantitativa (basada en un qüestionari dissenyat per Terborg), la qualitativa (duta a terme mitjançant entrevistes semiestructurades) i l'observació participant.

Els capítols següents estan dedicats a estudiar un nucli poblacional d'una llengua diferent cadascun. El llibre no pretén fer una radiografia de la comunitat lingüística en general, sinó que en cada cas se centra en un lloc concret. El primer és Zonteco, un assentament tepehuà fruit de la migració des de Durango als anys vuitanta del segle xx. Així doncs, es troba en zona històrica tepehuana, però es tracta d'una població nova. Una situació semblant a la d'El Colorín, poble situat a zona huitxol però format a partir de 1994, quan es va construir una central hidroelèctrica i la comunitat